

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2559

พลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสือประเพณีวิ่งควายในยุคโลกาภิวัตน์

Dynamics of Cultural Inheritance and Reproduction of
the Buffalo Racing Festival in Globalization Age

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์
มหาวิทยาลัยบูรพา

กรกฎาคม 2561

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2559
โครงการพลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวังควาย
ในยุคโลกาภิวัตน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์
มหาวิทยาลัยบูรพา

สนับสนุนโดย
สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา
และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณผู้ให้ความช่วยเหลือทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังบุคคลแรกที่ผู้วิจัยใคร่กล่าวถึง คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ สำหรับความเอื้อเฟื้อทางวิชาการที่ท่านมีให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา นับตั้งแต่ผู้วิจัยยังศึกษาอยู่จนถึงขณะนี้ที่ผู้วิจัยสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านก็ยังคงมีความเมตตาทางวิชาการอย่างต่อเนื่องเสมอมา ท่านเป็นบุคคลสำคัญที่ชี้แนะและเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาสื่อพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยการนำเอาทฤษฎีใหม่ๆ มาทดลองใช้ นอกจากนี้ ท่านยังได้ชักชวนผู้วิจัยให้เข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการต่างๆ มากมาย ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสดูคุย ปะทะสังสรรค์ พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดและมุมมองกับกัลยาณมิตรทางวิชาการหลายๆ ท่าน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้เปิดและขยายมุมมองทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ขอบคุณอาจารย์ปาริชาติ ปุรินทรวงกุลที่เป็นผู้ช่วยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลต่างๆ ขอบพระคุณครูบาอาจารย์ทุกท่านที่สอนสั่งให้มีความรู้ ขอบคุณภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาและขอบคุณสมาชิกครอบครัววงศ์กิตติวิบูลย์ทุกท่านที่สนับสนุนการทำงานวิชาการของผู้วิจัย

สุดท้าย ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัย

สุชาดา วงศ์กิตติวิบูลย์

กรกฎาคม 2561

บางแสน

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำรวมทั้งบทบาทหน้าที่และการปรับตัวของประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการสืบทอดรวมทั้งสังเกตทั้งการฝึกซ้อมและการแข่งวังควาย โดยใช้แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ประเพณีประดิษฐ์และบทบาทหน้าที่ตามทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นแนวทางในการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า (1) การสนับสนุนซึ่งกันและกันของการวังควายที่แตกต่างกันส่งผลต่อการสืบทอดสื่อประเพณีวังควาย (2) การผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายในรูปแบบประเพณีประดิษฐ์ทำให้การวังควายจากที่เคยเป็นประเพณีที่เน้นโลกจิตวิญญาณกลายเป็นเทศกาลที่เน้นเรื่องทางโลก (3) เมื่อโลกาภิวัตน์ปะทะท้องถิ่นนิยมก่อให้เกิดการแตกตัวของสื่อประเพณีวังควาย (4) โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายเพื่อการท่องเที่ยว (5) ผู้มีส่วนได้เสียในการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายมิได้มีเฉพาะชุมชนอีกต่อไป หากมีหน่วยงานรัฐเข้ามามีบทบาทหลัก (5) บทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์ที่สำคัญ คือ การเป็นที่พึ่งทางใจและการอนุรักษ์ควาย

คำสำคัญ: การสืบทอด การผลิตซ้ำวัฒนธรรม สื่อพื้นบ้าน เทศกาลวังควาย

Abstract

This research aimed to study the inheritance and reproduction of a traditional buffalo race including its roles and adaptation to the globalized world. This research utilized qualitative methodology together with interviews, and observations of practices and races. The concepts of the reproduction of invented traditions and theories of functionalism were used as guidelines. The research found that (1) different buffalo race advocacies differently affected the inheritance of the traditional buffalo races, (2) the reproduction of the buffalo race in the form of an invented tradition altered it from a spiritual event to a mundane one, (3) the collision between globalization and localism distributed the expansions of buffalo race, (4) globalization caused the reproduction of buffalo race for tourism, (5) stakeholders in the reproduction of buffalo race were not limited to the locals anymore; public institutes took a major role (6) roles of the buffalo race in the globalized world was a spiritual anchor, and conservation of buffaloes

Keywords: Inheritance, Cultural reproduction, Folk media, Buffalo racing festival

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
- ความสำคัญและที่มาของปัญหา	4
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
- ขอบเขตของการวิจัย	4
- ขอบเขตการวิจัย	4
- คำนิยามศัพท์	4
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
- แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม	6
- แนวคิดเรื่องประเพณีประเพณีประเพณี	9
- แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่และทฤษฎีหน้าที่นิยม	11
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	16
- กรอบแนวคิดการวิจัย	23
บทที่ 4 ผลการวิจัย	24
บทที่ 5 อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	82
บรรณานุกรม	98
ภาคผนวก	102
ประวัตินักวิจัย	108

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

“ควาย” เป็นสัตว์ที่มีความผูกพันกับชาวนาไทยที่มีวัฒนธรรมการปลูกข้าว หลังจากควายเหน็ดเหนื่อยกับการทำนามาแรมปี ดังนั้น ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 หรือก่อนวันออกพรรษา 1 วัน ชาวนาจะทำขวัญควายและให้ควายได้พักผ่อน รวมถึงชาวนาที่เป็นเจ้าของควายก็จะได้ใช้โอกาสนี้ในการพักผ่อนและมาพบปะสังสรรค์กัน

ส่วนประเพณีวิ่งควายเกี่ยวข้องกับความเชื่อว่า ถ้าควายของใครเจ็บป่วย เจ้าของควายควรนำควายของตนไปบนกับเทพารักษ์ และเมื่อหายเป็นปกติแล้วจะต้องนำควายมาวิ่งแก้บน ดังนั้น ในปีต่อๆ มาชาวบ้านก็นำควายของตนมาวิ่งเพื่อป้องกันการเจ็บป่วยเสียแต่เนิ่นๆ ส่วนอีกความเชื่อหนึ่ง เล่ากันว่า ประเพณีวิ่งควายเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านมาชุมนุมกันที่วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี เพื่อนำเครื่องกัณฑ์ใส่ควายเทียมเกวียนมาพักที่วัด เพื่อรอการติดกัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติ ขณะที่รอ เด็กเลี้ยงควายต่างก็นำควายของตนไปอาบน้ำที่สระที่อยู่ห่างไกลออกไปจากบริเวณวัด เมื่อต่างคนต่างพาควายของตนไปก็เกิดการประลองฝีเท้าควายเกิดขึ้น เพื่อทดสอบสุขภาพและความแข็งแรง ในระยะแรกการวิ่งควายเป็นเพียงการบังคับควายขณะวิ่งในระยะทางที่กำหนดและห้ามตกจากหลังควาย (บุญเดิม พันรอบและภารดี มหาขันธุ์, 2522: 75) ต่อมาการวิ่งควายมีการพัฒนาขึ้น เป็นการวิ่งรอบตลาด มีการตกแต่งควายให้สวยงาม จนกลายมาเป็นประเพณีวิ่งควาย

ปัจจุบันงานประเพณีวิ่งควายไม่ได้เป็นเพียงการละเล่นท้องถิ่นที่ระลึกถึงความสำคัญของควายเท่านั้น แต่ได้ยกระดับขึ้นเป็นงานประเพณีประจำจังหวัดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ในวันประเพณีแข่งควายเจ้าของควายจะตกแต่งควายอย่างงดงาม เช่นเดียวกับเจ้าของควายที่แต่งตัวสวยงามผสมผสานแฟนตาซี เช่น แต่งเป็นชาวเขา ชาวอินเดียนแดง หรือเจ้าชายในลิเกหรือละคร เป็นต้น และยังคงประเพณีเดิมที่มีจุดเน้นสำคัญ คือ การประลองความเร็วของควายโดยมีเจ้าของขี่หลังควายไปด้วย นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มกิจกรรมประกวดสุขภาพควาย การตกแต่งควายสวยงาม ควายตลกขบขัน และการประกวดน้องนางบ้านนา เป็นต้น ทั้งนี้ ในจังหวัดชลบุรีจะมีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 นอกจากนี้ ยังมีการจัดงานในพื้นที่อื่นๆ ด้วยได้แก่ อำเภอบ้านบึงจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ตลาดหนองเขิน อำเภอบ้านบึง จัดในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 และวัดดอนกลาง ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จัดวิ่งควายในวันทอดกฐินประจำปีของวัด

ปัจจุบันประเพณีวิ่งควาย จังหวัดชลบุรี ได้เปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นการเน้นตอบสนองทางด้านการค้าและการท่องเที่ยวเป็นหลัก จนอาจทำให้สูญเสียสาระบางอย่างทางวัฒนธรรม เช่น การเป็นกิจกรรมงานบุญที่เน้นปลูกฝังเรื่องทางธรรม (ศิริวัฒน์ พรหมสิทธิ์พร, 2551: 2) ซึ่งเหมือนกับหลายประเพณีที่ถูกกำหนดและเลือกสรรเพื่อเป็น “เครื่องมือสำคัญ” ในการจัดการการท่องเที่ยวผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดหรือเลือกสรรกลับกลายเป็นหน่วยงานของรัฐเช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) หรือบริษัททัวร์ ผู้ที่มีบทบาทน้อยคือชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของประเพณีนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น งานประเพณีซึ่งเป็นอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งที่ “ขายได้” ผลที่เกิดขึ้นคือ ท้องถิ่นไม่ได้เป็น “เจ้าของวัฒนธรรมของตน” อีกต่อไป แต่กลายเป็นงานของทางราชการ (ศิริพร ณ ถลาง, 2558: 369-372)

ประเพณีพื้นบ้านมีความสำคัญในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีคิดความเชื่ออุดมการณ์ และอัตลักษณ์ของกลุ่มคน คนในชุมชนใช้ประเพณีในการสื่อสารให้สมาชิกในชุมชนมีสำนึกร่วมกัน และสื่อสารกับบุคคลภายนอกให้รู้ว่าวัฒนธรรมของกลุ่มแตกต่างจากวัฒนธรรมอื่นอย่างไร เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป คนท้องถิ่นอาจใช้ประเพณีภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป เช่น จากเดิมที่เป็นประเพณีที่มีส่วนสัมพันธ์กับศาสนา อาจเปลี่ยนไปสู่ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวและการส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในยุคโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนภายใต้ระบบทุนนิยม ประเพณีอาจกลายเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่ถูกนำไปใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิต เปรียบเทียบกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อการแสดงพื้นบ้านตามแนวคิดของ Frank J. Koram (2013, อ้างในศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2015: 118)

การไหลบ่าของโลกาภิวัตน์เข้าสู่สังคมไทย ทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านด้วยความหวั่นเกรงว่า “ความเป็นหนึ่งเดียวในระดับสากล” จะลบเลือนอัตลักษณ์ท้องถิ่นไปจนหมดสิ้น การทบทวนค้นหา “ของดี” ในท้องถิ่นเป็นไปเพื่อแสดงและรักษา “ตัวตน” และเพื่อดำเนินการกระแสนะเทศโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก แนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่มักพบในวาทกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของหน่วยงานราชการหรือผู้เกี่ยวข้องในวงการวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม มุมมองดังกล่าวเป็นมุมมองที่ไม่สมบูรณ์ เพราะว่ามันมองแต่คุณลักษณะของโลกาภิวัตน์เพียงด้านเดียวว่าเป็นภัยคุกคามสังคม และมองความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมโลกเพียงแง่ลบเดียวว่าทั้งสองสิ่งจะต้องเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่หากเราปรับมุมมองต่อโลกาภิวัตน์ใหม่ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นหรือเปิดเผยตัวขึ้นได้เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น การรู้จักเลือกรับและปรับประยุกต์กระแสโลกาภิวัตน์ให้เข้ากับท้องถิ่น ถือเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของภูมิปัญญา ในการที่จะสืบทอดภูมิปัญญานั้นให้คงอยู่ต่อไป (ศิริพร รักดีผาสุก, 2548: 29-35)

ประเพณีแข่งควายในจังหวัดชลบุรีก็เคยเช่นเดียวกันเมื่อปะทะกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามา ย่อมก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนอย่างแน่นอน บทเรียนจากเทศกาลควายในฟิลิปปินส์ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนของเทศกาลควายซึ่งหน่วยงานรัฐเข้าไปมีบทบาทอย่างมากในการดำเนินการเพื่อปรับเทศกาลควายเพื่อตอบสนองด้านการท่องเที่ยว ในประเทศฟิลิปปินส์ “ควาย” เป็นสัตว์ที่ผูกพันกับชาวนาฟิลิปปินส์เคยเช่นกับชาวนาไทย นอกจากนี้ “ควาย” ยังมีความสัมพันธ์กับศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก เทศกาลควายจัดขึ้นในงานเก็บเกี่ยวประจำปีของชาวนาเพื่อเป็นการขอบคุณพระเจ้า ในเทศกาลจะมีขบวนแห่ของของชาวนาที่นำควายของตนมาเฉลิมฉลองเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินที่เพาะปลูกพร้อมกับการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเคารพพระเจ้าที่หน้าโบสถ์ ภายหลังสำนักงานการท่องเที่ยวของฟิลิปปินส์ได้เข้ามาจัดการให้เทศกาลควายเป็นกิจกรรมท่องเที่ยว โดยใช้ชื่อ Pulilan Carabao Festival ซึ่งได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลต่อเทศกาลควายอย่างมาก (Reuben RamasCanete, 2558: 140-141) นอกจากนี้การเปลี่ยนทางด้านรูปแบบการนำเครื่องจักรมาใช้ทดแทนควาย ลัทธิบริโภคนิยม และโลกาภิวัตน์ย่อมส่งผลต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีแข่งควาย

“การสืบทอดวัฒนธรรม” หมายถึง การดำรงรักษาและสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่างๆ ที่กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน โดยการสืบทอดดังกล่าวอาจรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วนหรือมีการสืบทอดพร้อมทั้งดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังคงดำรงอยู่ตามฐานความเชื่อเดิม ส่วน “การผลิตซ้ำวัฒนธรรม” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีชีวิตขึ้นมาในพื้นที่ใหม่หรือบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่หรือการเกิดวิถีการปฏิบัติใหม่ในปัจจุบัน (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2558 :115)

ดังนั้น การศึกษาพลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมประเพณีการวิ่งควายที่เปลี่ยนแปลงไปท่ามกลางปัจจัยดังกล่าวข้างต้นจึงมีความสำคัญ เพราะจะทำให้ทราบถึงแนวทางในการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีต่างๆ ในสังคมไทยที่มีความหลากหลายแม้ด้านหนึ่งต้องมีการปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังคงคุณค่าต่อชุมชนในมิติต่างๆ ที่ไม่ได้เน้นเฉพาะมิติด้านเศรษฐกิจที่มาจากการท่องเที่ยวเป็นหลักโดยคำนึงถึงสิทธิชุมชนในการสืบทอดสื่อประเพณีต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนที่ส่งผลต่อการสืบทอดและการผลิตข้าวสาลีประเพณีวังควาย
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตข้าวสาลีประเพณีวังควาย
3. เพื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าของควายและประเพณีวังควาย
4. เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสืบทอดประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะประเพณีวังควายที่จัดในพื้นที่ จ.ชลบุรีระหว่าง ปี พ.ศ.2558-2561

คำนิยามศัพท์

การสืบทอดวัฒนธรรม หมายถึง การดำรงรักษาและสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่างๆ ที่กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน โดยการสืบทอดดังกล่าวอาจรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วนหรือมีการสืบทอดพร้อมทั้งดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังคงดำรงอยู่ตามฐานความเชื่อเดิม

การผลิตซ้ำวัฒนธรรม หมายถึง การหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีชีวิตขึ้นมาในพื้นที่ใหม่หรือบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่หรือการเกิดวิถีการปฏิบัติใหม่ในปัจจุบัน

บทบาทหน้าที่ หมายถึง ภารกิจหรือหน้าที่ รวมถึงผลประโยชน์และคุณค่าที่สื่อพื้นบ้านสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและสังคมโดยรวมในลักษณะที่เป็นพลวัต คือ บทบาทต่อเนื่อง บทบาทหายไป บทบาทคลี่คลายและบทบาทเพิ่มใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการสืบทอดสืบทอดประเพณีของชุมชนซึ่งนับวันยิ่งอยู่ในสภาพที่อ่อนแอให้อยู่ในสภาพที่เข้มแข็งขึ้น
2. องค์ความรู้ที่ได้รับจะเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนโดยเฉพาะในด้านการนำทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนทั้งในด้านมิติทางสังคมและมิติทางเศรษฐกิจผ่านการสืบทอดและการผลิตซ้ำสืบทอดประเพณีการแข่งควาย

3. องค์ความรู้ที่ได้รับจะมีประโยชน์ต่อสถาบันการศึกษาในการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้เป็น
ส่วนหนึ่งในการเรียนการสอน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง “พลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวิถีควายในยุคโลกาภิวัตน์” ผู้วิจัยทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย มีด้วยกัน ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
2. แนวคิดเรื่องประเพณีประเพณี
3. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน/ ทฤษฎีหน้าที่นิยม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

สำนักเบอร์มิงแฮมเน้นย้ำความจำเป็นของการศึกษาสื่อพื้นบ้านในลักษณะของ **กระบวนการทางวัฒนธรรม (cultural process)** หรือ **กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม (cultural production)** เช่น กระบวนการสื่อสารผ่านการทอดผ้าและตำหูก เป็นทั้งการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์และตัวตนของชุมชนท้องถิ่น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน (อาทิ แม่กับลูกสาวทอดผ้าตำหูกด้วยกัน) และเป็น การลงรหัสสุนทรียะและสร้างความสุขทางใจให้แก่ชุมชน สิ่งที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นได้จากแนวทางในการตั้งคำถามต่อสื่อพื้นบ้านของ R. Williams 4 ประเด็นหลักด้วยกัน คือ (สมสุข หินวิมาน, 2548: 405)

- (1) สื่อพื้นบ้าน/ วัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่งๆ ได้รับการผลิตขึ้นมาได้อย่างไร/ ทำไม
- (2) วัฒนธรรมดังกล่าวมีการเผยแพร่ออกไปอย่างไร/ ทำไม
- (3) วัฒนธรรมพื้นบ้านนี้มีการบริโภคโดยผู้คนในสังคมหรือท้องถิ่นอย่างไร/ ทำไม
- (4) วัฒนธรรมนั้นๆ ได้รับการผลิตซ้ำหรือสืบทอดต่อไปอย่างไร/ ทำไม

กลุ่ม Culturalist ซึ่งสนใจเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้คำอธิบายว่าเมื่อ “วัฒนธรรม” จำเป็นต้องมีกระบวนการผลิต กระบวนการนี้คล้ายคลึงกับการผลิตสินค้า กล่าวคือ ต้องมีองค์ประกอบการผลิต (Elements of production) วัตถุดิบ มีตัวผู้ผลิต มีเครื่องมือการผลิต มีองค์ความรู้ในการผลิต มีสถานที่ มีกาลเวลา มีการแพร่กระจาย กระบวนการใช้ การบริโภคผลผลิต รวมทั้งมีกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมนั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2545)

วัฒนธรรมทุกชนิดเมื่อสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นมาแล้วก็จำเป็นต้องมีการปรับตัว (adaptive) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป มีแต่วัฒนธรรมที่สามารถปรับตัวให้สำเร็จเท่านั้นจึงจะดำรงอยู่ต่อไปได้สื่อพื้นบ้านก็เช่นกัน แต่คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่า สื่อพื้นบ้านนั้นมีลักษณะอนุรักษ์ มีลักษณะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่แท้จริงแล้วสื่อพื้นบ้านมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอด ซึ่งเป็นลักษณะทวิลักษณ์ของสื่อพื้นบ้าน คือ มีทั้งด้านที่พยายามจะอนุรักษ์ให้เหมือนเดิม และด้านที่พยายามจะปรับเปลี่ยน เป็นด้านที่อยู่คู่ขนานกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

กาญจนา แก้วเทพ (2545: 214-219, 233-236) กล่าวถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรม (production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (reproduction) ตามแนวคิดของ Raymond Williams ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภค และผลิตซ้ำโดยคนในกลุ่มสังคมต่างๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไปผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม

Raymond Williams (1997 อ้างในวัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน, 2558: 113-114) อธิบายถึงกระบวนการเลือกสรรวัฒนธรรมในการผลิตซ้ำวัฒนธรรมว่า ความหมายหรือวิธีปฏิบัติบางอย่างที่ได้รับการสืบทอดหรือถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญคือ สิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ผ่านกระบวนการเลือกสรรของสังคม ซึ่งจะได้รับการยกย่องให้เป็น “วัฒนธรรม” ของสังคม ความหมายหรือวิธีปฏิบัติที่สังคมให้คุณค่านั้นเป็นสิ่งที่สังคมเลือกสรรที่จะให้ดำรงอยู่ต่อไป โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่าง เช่น ตีความใหม่ การลดทอนลักษณะบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบอื่นๆ ในวัฒนธรรมหลัก

ส่วนเอกวิทย์ ณ ถลาง (2532: 42) ได้เสนอว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) หรือ การผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการนำภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อจะเผชิญหน้ากับกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม พาณิชยกรรม และอำนาจนิยมที่ครอบงำสังคมสมัยใหม่ สังคมไทยสามารถจะนำภูมิปัญญามาประยุกต์และ “ผลิตซ้ำ” หรือ “ผลิตใหม่” เพื่อรับใช้คนปัจจุบัน ซึ่งก่อให้เกิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์และบริบทในสังคมใหม่ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมยังรวมถึงการนำพิธีกรรมหรือความเชื่อนั้นมาจรรโลงประโยชน์ในปัจจุบัน ดังการทำพิธีบวงสรวงและสืบชะตาแม่น้ำซึ่งเป็นการนำพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์มาประยุกต์ใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทที่ต่างจากเดิม

สำหรับการศึกษาสื่อพื้นบ้านตามแนวทางวัฒนธรรมนิยมนี้อาจแบ่งระดับการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539)

(1) การวิเคราะห์กระบวนการภายในของตัวการผลิตเอง อันได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบย่อยๆของการผลิต การวิเคราะห์องค์ประกอบภายในของกระบวนการผลิตนี้จะช่วยอธิบายทั้งความอยู่ยงคงกระพันหรือความสูญสลายของสื่อพื้นบ้านหนึ่งๆ หรือมีจะนั้นก็ช่วยอธิบายการดัดแปลงคลี่คลายกลายรูปของสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด อันเนื่องมาจากการขาดหายหรือการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยเหล่านั้นเอง

(2) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “สื่อพื้นบ้าน” กับ “บริบท/ โครงสร้างของชุมชน/ สังคม” จากนิยามที่กล่าวข้างต้น สื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดเป็นปฏิภิกิริยา/ ความพยายามที่มนุษย์จะจัดการกับบริบทสภาพแวดล้อมของเขา ดังนั้น บริบทจึงเป็นเสมือน “บ่อเกิด” ของสื่อพื้นบ้าน และหากบ่อเกิดเปลี่ยนแปลงไป ตัวสื่อพื้นบ้านก็ย่อมผันแปรไปด้วย

ในขั้นตอนของการวิเคราะห์ สำนักวัฒนธรรมศึกษาเสนอว่า เราไม่สามารถแยกดูกิจกรรมย่อยๆ อันใดเพียงอันเดียวได้ เพราะสังคมเราประกอบขึ้นด้วยตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของปฏิบัติการทางสังคมย่อยๆที่มีผลกระทบถึงกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เราจึงต้องวิเคราะห์เพื่อค้นหา “ความสัมพันธ์” (relationship) ดังกล่าว

นอกจากนี้ ในแง่ของการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดนี้ จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ทั้งในระดับที่เป็นรูปธรรม (visible) หรือลักษณะที่มองเห็น จำต้อง สัมผัสได้ และในระดับที่เป็นนามธรรม (invisible) หรือเข้าใจถึงความหมายที่ถูกผลิตซ้ำและเปลี่ยนแปลงได้ (สมสุข หินวิมาน, 2548: 49-51) ในขณะที่กาญจนา แก้วเทพ (2547) เสนอแนวทางการสืบทอด/ผลิตซ้ำสื่อพื้นบ้านให้ครบวงจร กล่าวคือ การสืบทอดทั้งในส่วนผู้ส่งสาร การสืบทอดตัวสาร การสืบทอดช่องทางการสื่อสารและการสืบทอดผู้รับสาร

ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของสำนักวัฒนธรรมศึกษาสำนักเบอร์มิงแฮมเป็นแนวทางในการผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวังควาย เนื่องจากแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการผลิตซ้ำวัฒนธรรมและอำนาจของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมและต่อรองในการผลิตซ้ำวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน

2. แนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์

แนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (invention of tradition) ของ Eric Hobsbawm และ Terence Ranger (1983 อ้างในปฐม หงส์สุวรรณ, 2558: 250-254) เสนอว่า “ประเพณีประดิษฐ์” คือ ชุดของวิถีปฏิบัติ (a set of practice) ที่ถูกกำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์ที่ยอมรับกันทั้งโดยเปิดเผยและโดยปริยายมีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องมีการส่งทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยการกระทำซ้ำแบบเดิมซึ่งแสดงความต่อเนื่องกับอดีต ทั้งนี้ประเพณีประดิษฐ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ๆ แต่อาจจะใช้รูปแบบอ้างอิงกับสถานการณ์เก่าหรืออาจจะสร้างอดีตขึ้นมาเองก็ได้

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทัศนะของศรีศักร วัลลิโภดม (2543: 13 อ้างในศิริพร ณ กลาง, 2558: 250-251) ที่เสนอว่า ประเพณีใดจะยืนยงอยู่ได้นานเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับคนในสังคมที่เห็นและรู้สึกว่ายังมีความหมายและความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ถ้ายังมีอยู่ก็ดำรงอยู่ได้ แต่เมื่อหมดความสำคัญลงเมื่อใดก็อาจเปลี่ยนแปลงปรับตัวหรือสิ้นสุดลงได้แล้วก็เกิดประเพณีใหม่ที่มีความหมายกว่าขึ้นมาแทนที่

“ประเพณีประดิษฐ์” ที่ฮ็อบสบอมใช้คำภาษาอังกฤษว่า “the invention of tradition” มีแนวคิดสำคัญคือ การนำเอาเรื่องราวในอดีตซึ่งในที่นี้หมายถึงข้อมูลประเพณีมาใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบัน อันถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีการหยิบยืมเอาประเพณีหรือวัฒนธรรมในอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายใหม่ภายใต้เงื่อนไขของบริบทและสถานการณ์ปัจจุบัน การสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” จึงเป็นประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้หรืออาจมีการประยุกต์ดัดแปลงนำเอาเรื่องราวเก่าแก่โบราณทางวัฒนธรรมมาประกอบสร้างขึ้นใหม่ จนทำให้ผู้คนมองเห็นและเชื่อว่าเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณหรือมีการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน

ลักษณะดังที่กล่าวมา ภาพของประเพณีประดิษฐ์จึงมีลักษณะไม่หยุดนิ่งตายตัว สามารถแปรเปลี่ยนได้และยังมีความเลื่อนไหล ลักษณะเช่นนี้ ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นในโลกสมัยใหม่ และเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับประเพณีแบบจารีตที่มักคงที่ แน่นตายตัว ไม่แปรเปลี่ยน เพราะต่างถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น การผลิตซ้ำและการสร้างใหม่เกี่ยวกับสื่อประเพณีที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันโดยนำเรื่องอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญส่งผลให้ความหมายของประเพณีแบบประดิษฐ์มีส่วนที่เชื่อมโยงและสามารถแสดงให้เห็นการเปลี่ยนผ่านจากโลกจิตวิญญาณ (sacred

world) ให้กลายเป็นโลกสามัญ (profane world) ด้วย ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นการประยุกต์ใช้ “ของเก่า” ในเงื่อนไขหรือภายใต้บริบทใหม่ มีการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่ ทั้งนี้จุดประสงค์ใหม่ของ ประเพณีประดิษฐ์อาจไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จเรื่องศาสนาเลยก็ได้ หรืออาจมีการยับยั้งความคิด ความเชื่อทางศาสนาเข้ามาปะปนแล้วสร้างขึ้นใหม่ก็ได้ แต่ทว่าสาระสำคัญอันเป็นจุดประสงค์หลักของการสร้างประเพณีแบบประดิษฐ์หรือประเพณีใหม่อยู่ที่เรื่องราวทางสังคมหรือทางโลกมากกว่า ลักษณะการสร้างประเพณีประดิษฐ์ถือเป็นชุดความคิดหรืออุดมการณ์ของการเมืองเชิงวัฒนธรรมเพื่อชี้ให้เห็นว่าการประดิษฐ์สร้างประเพณีเหล่านี้มีผลวัดอย่างไร ตลอดจนมีนัยทางสังคมและบทบาทความหมายทางวัฒนธรรมอย่างไร รวมทั้งวิธีการสร้างประเพณีที่ได้พยายามอ้างอิงยับยั้งเรื่องราวอดีตขึ้นมาอย่างไร (ศิริพร ณ ถลาง, 2558: 252)

ประเพณีประดิษฐ์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมและวัฒนธรรมด้วยเหตุที่การสร้างประเพณีใหม่ขึ้นมานั้นถือเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยเพราะการประดิษฐ์สร้างประเพณีนั้นเป็นวิถีปฏิบัติการทางสังคม (social practice) รูปแบบหนึ่ง และยังช่วยสะท้อนให้เห็นวิถีคิด ค่านิยม มุมมอง โลกทัศน์ ตลอดจนอุดมการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมที่อาจจะเกี่ยวข้องกับชนชั้น สถานภาพ ชาติพันธุ์ การเมือง ศาสนา และเพศรวมไปถึงมิติทางสังคมในด้านอื่นๆได้เช่นกันการอธิบายเช่นนี้จึงสอดคล้องกับที่ ศิริพร ณ ถลาง (2556: 43-45) กล่าวถึงประเพณีประดิษฐ์ใหม่ๆ ในสังคมไทยที่สร้างขึ้นทั้งโดยภาครัฐและภาคเอกชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และภาคประชาชน ดังคำอธิบายว่า

ฮ็อบสบอมได้นิยามคำว่า “invented tradition” (ประเพณีประดิษฐ์) ว่าครอบคลุมทั้งประเพณีที่ “ถูกประดิษฐ์” ขึ้นและสืบทอดมาในสังคมนานแล้ว และประเพณีที่ “เพิ่งประดิษฐ์” ขึ้นเมื่อไม่กี่ปีมานี้ เช่น ประเพณีของสมาคมฟุตบอล final cup ของอังกฤษ สิ่งที่เกี่ยวข้องว่าเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” เป็นวิถีปฏิบัติภายใต้กฎเกณฑ์ คุณค่า และบรรทัดฐานบางประการที่ยอมรับในหมู่คณะและมักมีพิธีการหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องและมักพยายามเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์สืบเนื่องกับอดีตหรือประวัติศาสตร์ เช่น การสร้างรัฐสภาอังกฤษด้วยสถาปัตยกรรมแบบกอธิคในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ฮ็อบสบอมชี้ให้เห็นว่า “ประเพณีประดิษฐ์” ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่มักมีที่มาจากนโยบายของรัฐบาล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐบาลได้ประดิษฐ์ประเพณี ธงชาติซึ่งโยงไปถึงประเพณีการชักธงชาติ ประเพณีการร้องเพลงชาติ การหยุดราชการในวันชาติ ภาครัฐหรือราชการได้สร้าง “ประเพณีประดิษฐ์ทางราชการ” ต่างๆ ขึ้นมาอีกมากมาย นับเป็นประเพณีที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การเมือง ประเพณีเหล่านี้จึงมีหน้าที่สถาปนาเอกภาพในสังคม รองรับความชอบธรรมของสถาบันทางการเมือง รวมทั้งสร้างระบบคุณค่าและเป็นแนวทางปฏิบัติให้คนในสังคม”

ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องประเพณีประเพณีรัฐควบคู่กับแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำวัฒนธรรมเป็นแนวทางในการศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควาย เนื่องจากแนวคิดเรื่องประเพณีประเพณีรัฐนำเสนอแนวทางในการประเพณีวัฒนธรรมขึ้นใหม่ในสังคมโดยการเชื่อมโยงกับอดีตหรือประวัติศาสตร์ โดยการประเพณีประเพณีนี้อาจมีส่วนเชื่อมโยงกับรัฐชาติที่ต้องการสถาปนาเอกภาพในสังคม รองรับความชอบธรรมของสถาบันการเมือง รวมทั้งสร้างระบบคุณค่าและเป็นแนวทางปฏิบัติให้คนในสังคม เชกเช่นการประเพณีประเพณีวังควายในยุคปัจจุบัน

3. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน/ ทฤษฎีหน้าที่นิยม

นักวิชาการสำนักแฟรงเฟิร์ตประมวลบทบาทหน้าที่อันหลากหลายของสื่อพื้นบ้านตามแนวทางของทฤษฎีหน้าที่นิยมว่า เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนแล้ว สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ที่หลากหลายมากกว่า เช่น การให้ข่าวสาร อบรมจริยธรรม รักษาโรค พัฒนาภูมิปัญญา รักษาสุขภาพกาย-ใจ ฯลฯ โดยบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของสื่อพื้นบ้านนั้น คือ การสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนของกลุ่ม

บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านนั้นมีหลายระดับ ได้แก่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2548: 13)

- การทำหน้าที่ระดับตัวบุคคล เช่น การเล่นปริศนาคำทายที่เรียกว่า “โจ๊ก” ของชาวบ้านแถบ จ.ชลบุรี จะช่วยพัฒนาภูมิปัญญาของผู้เล่นแต่ละคนให้เฉียบคม
- การทำหน้าที่ระดับกลุ่มก้อน/ เครือญาติ/ มิตรสหาย เช่น การบูชาผีปู่ย่าของทางภาคเหนือ ที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ภายในเครือญาติและช่วยส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่บ้าน
- การทำหน้าที่ระดับชุมชน/ หมู่บ้าน เช่น ประเพณีรำผีฟ้าหรือลงช่วงรำไท้ของทางภาคอีสาน ก็จะทำหน้าที่ในการรักษาพยาบาลทั้งกายและใจของคนทั้งชุมชน เป็นต้น

จากการวิเคราะห์การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านข้างต้น จะเห็นว่า สื่อพื้นบ้านมีการทำหน้าที่ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับเครือญาติและระดับชุมชน และเราสามารถประเมินภาพรวมบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามกาลเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่อยู่ท่ามกลางบริบทต่างๆ ในสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ด้วยเหตุนี้การทำหน้าที่ต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมที่รองรับในลักษณะที่เป็นพลวัต คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2548: 13)

- บทบาทต่อเนื่อง คือ บทบาทหน้าที่ที่สืบทอดมาจากอดีต เป็นบทบาทหน้าที่ที่ยอมรับและเห็นได้ชัด แม้สังคมเปลี่ยน บทบาทกลุ่มนี้ก็ยังคงเดิม

- บทบาทหายไป เป็นบทบาทหน้าที่เก่าที่เคยมีซึ่งในปัจจุบันไม่มีบทบาทด้านนั้นอีกแล้ว
- บทบาทคลี่คลาย คือ บทบาทหน้าที่ที่คล้ายตัวหรือขยับตัวออกไปไม่เหมือนเดิมทั้งหมด เป็นการปรับประยุกต์ตัวเองแต่ยังมีลักษณะบางส่วนอิงกับบทบาทเดิม
- บทบาทเพิ่มใหม่ คือ บทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ของสังคมอาจพัฒนาจากบทบาทแบบแฝงในอดีตแล้วพลิกขึ้นมาเป็นหน้าที่หลักในปัจจุบันหรืออาจจะยังคงเป็นหน้าที่แฝงเร้นต่อไป

งานวิจัยที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านเป็นอย่างดี เช่นงานของ ขนิษฐา นิลผึ้ง (2558: 201-249) ที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านอย่างปูนบ้าน จังหวัดเพชรบุรีที่ค้นพบว่า สื่อพื้นบ้านอย่างปูนบ้านมีบทบาทหน้าที่ในลักษณะที่เป็นพลวัต คือ

บทบาทต่อเนื่อง ในระดับปัจเจก เช่น หน้าที่ในการสร้างสมาธิและการพัฒนาตนเอง ในระดับชุมชน เช่น บทบาทในการสะท้อนอัตลักษณ์ตัวตนของช่าง ลักษณะท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ส่วนในระดับสังคม เช่น บทบาทในการบันทึกคำสั่งสอน บันทึกประวัติศาสตร์และให้ความรู้

บทบาทหายไป ในระดับสังคม ได้แก่ บทบาทการดึงคนให้เข้าไปสู่พระพุทธศาสนา

บทบาทคลี่คลาย ในระดับชุมชน ได้แก่ การสร้างอาชีพทำปูนและบทบาทการเป็นเครื่องประดับตกแต่งสถานที่

ส่วนบทบาทเพิ่มใหม่ ได้แก่ บทบาทด้านการท่องเที่ยวและบทบาทด้านการเป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา

แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ตามทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นประโยชน์ในการศึกษาการผลิตซ้ำและสืบทอดประเพณีวิถีดวงใจให้ดำรงอยู่ เพราะการดำรงอยู่ของสื่อวัฒนธรรมแสดงว่าสื่อต่างๆ เหล่านั้นยังคงมีบทบาทหน้าที่ในสังคม หากทว่าบทบาทหน้าที่นั้นไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีความเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เป็นพลวัต

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริพร ภักดีผาสุข (2548) ศึกษาปริศนาคำทายไทยในยุคปัจจุบันที่แสดงให้เห็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมโลกและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผสมอยู่ในการละเล่นปริศนาคำทาย ทั้งในแง่ของรูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอ จนอาจกล่าวได้ว่า การเล่นทายปริศนาในยุคปัจจุบันมีลักษณะที่เป็น “วัฒนธรรมที่สาม (third culture)” กล่าวคือ เป็นวัฒนธรรมไทยรูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลจากการปะทะและประสานวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมโลก นอกจากนี้ หากมองย้อนจากตัวการละเล่นไปสู่ตัวผู้สร้างและผู้เล่นทายปริศนา จะพบปฏิสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมนี้กับตัวกลุ่มคนผู้สร้าง

และผลงาน กล่าวคือ การละเล่นปริศนาคำทายทั้งในส่วนของเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ สะท้อนให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่สนุกกับการละเล่นนี้ เป็นคนกลุ่มใหม่ที่รับรู้และซึมซับกระแสวัฒนธรรมโลกไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่นตน ในทางกลับกัน ปริศนาคำทายใหม่ๆ เหล่านี้ก็รองรับความต้องการสิ่งบันเทิงใจของคนไทยยุคโลกาภิวัตน์ คนรุ่นใหม่เหล่านี้เติบโตในยุคแห่งการรับรู้กระแสวัฒนธรรมโลกในรูปแบบต่างๆ ผ่านทางสื่อและการเผยแพร่ของลัทธิบริโภคนิยม สิ่งบันเทิงใจสำหรับคนเหล่านี้จึงต้องสอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิตและความรู้ที่เปลี่ยนไป

บุญยสภกรณ์ อเนกสุข (2550) ศึกษาพลวัตประเพณีบุญกำฟ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย พบว่าการอพยพเข้ามาของชาวกวนจากประเทศลาว ชาวกวนยึดถือประเพณีบุญกำฟ้าเป็นประเพณีหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ จนกระทั่งนำไปสู่การเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในปัจจุบัน เช่น ในพื้นที่อำเภอศรีสาขาลัย จังหวัดสุโขทัย และอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดสิงห์บุรี การสืบทอดประเพณีบุญกำฟ้ามีพลวัตในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ พลวัตด้านการบริหารจัดการ พลวัตด้านเศรษฐกิจ พลวัตด้านสังคมและระบบนิเวศ และพลวัตด้านความหมายของประเพณีบุญกำฟ้า

ศิริรัตน์ พรหมสิทธิพร (2551) ศึกษาแนวคิดและแนวทางการพัฒนาประเพณีวิ่งควายชลบุรีโดยสัมภาษณ์เจาะลึกบุคลากรจากหน่วยงานที่จัดงานและบุคคลที่เข้าร่วมงาน โดยกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าประเพณีวิ่งควายจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงถึงความสำนึกในบุญคุณของควายที่มีต่อการเกษตรกรรม และเปิดโอกาสให้มีการพบปะสังสรรค์เพื่อความสัมพันธ์ในชุมชนหลังฤดูการเก็บเกี่ยว รวมทั้งยังเป็นการสร้างชื่อเสียงและภาพลักษณ์ให้แก่จังหวัดชลบุรี อย่างไรก็ตาม การจัดงานประเพณีครั้งต่อไปอาจต้องปรับปรุงกลยุทธ์และแบบแผนการจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ โดยเฉพาะการปรับปรุงพื้นที่จัดงาน การให้ความรู้เรื่องประเพณีวิ่งควายและการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวจังหวัดชลบุรีเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดที่ชัดเจน

ลัดดา จิตตคุตตานนท์ (2552) วิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณีบูชาอินทิลพบว่ามีบริบทของเมืองเชียงใหม่เป็นปัจจัยให้กำเนิดประเพณีบูชาอินทิลและประเพณีบูชาอินทิลก็ช่วยธำรงรักษาชุมชนให้คงอยู่สืบมา ส่วนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีดังกล่าว พบว่าคุณลักษณะด้านผู้จัดงาน ผู้เข้าร่วมงาน พิธีกรรม เครื่องสักการบูชา สถานที่ เวลา การแสดงศิลปวัฒนธรรม บทบาทหน้าที่ ความหมายของประเพณีเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของเมืองโดยเฉพาะประเด็นด้านเหตุการณ์บ้านเมืองในแต่ละยุค สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของประเพณี คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง การย้ายเสาอินทิลและการเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องและการรื้อคืบของสื่อ

สมัยใหม่ ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดของประเพณี ได้แก่ อายุของประเพณี ขอบเขตของประเพณี ความเชื่อใน ความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณี และการถดถอยของผู้สืบทอดและผู้รู้เกี่ยวกับงานประเพณีฆาตอินทิล

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ (2554) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์พบว่า ประเพณีดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง คือ (ก) จากโครงสร้างกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมไปสู่โครงสร้างกิจกรรมที่เน้นความสนุกสนาน (ข) การเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมลดความเสี่ยงสู่วัฒนธรรมสร้างความเสี่ยง และ (ค) การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทั้งเชิงการผลิต ความสัมพันธ์หญิงชายและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “การรื้อสร้างประเพณี (detraditionalization) นั่นคือมีรูปแบบการรื้อฟื้นกิจกรรมย่อยในประเพณีขึ้นมาใหม่ (retraditionalization) การคงรูปแบบของประเพณีดั้งเดิมบางอย่างไว้ (tradition-maintenance) และมีการสร้างกิจกรรมใหม่ ขึ้นมา (tradition-construction) เพื่อตอบสนองอุดมการณ์สมัยใหม่และเหมาะสมต่อบริบทของบุญบั้งไฟร่วมสมัย

วัชรภรณ์ ดิษฐป้าน (2558) ศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในสังคมไทยปัจจุบัน ทำให้มองเห็นทั้งพลวัตของประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในพื้นที่เดิม และการขยายพื้นที่ของความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในพื้นที่ภาคกลาง โดยประเพณีเบ่งปู้ดเป็น ประเพณีที่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ภาคเหนือ และมีการจัดรูปแบบที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ความแปลกแตกต่างของประเพณีทำให้เกิดการหยิบยืมประเพณีดังกล่าวมาจัดในพื้นที่ภาคกลางและก็ได้รับการตอบสนองจากพุทธศาสนิกชนภาคกลางหลายพื้นที่ บริบทของสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ ได้แก่ (ก) กระแสนิยมการท่องเที่ยวทำบุญ (ข) บริบทของสังคมบริโภคนิยม (ค) บริบทของสังคมแห่งการเสพสื่อ และ (ง) บริบทของสังคมแห่งความเสี่ยงการสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมสมัยใหม่ กระแสการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทำให้การสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์เพื่อให้ดำรงอยู่ และในบางครั้งก็เกิดการผลิตซ้ำในพื้นที่ใหม่

เชิดชาติ หิรัญโร (2558) ศึกษาภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในปัจจุบัน พบว่า ชาวบ้านพยายามที่จะสืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรมแต่มีการประยุกต์เพื่อรองรับบริบทใหม่ๆ ทั้งด้านการฟื้นฟูชุมชนจากภัยพิบัติ ด้านการต่อต้านอำนาจรัฐ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการท่องเที่ยว ด้านอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนา และมีมิติด้านเศรษฐกิจ การสืบทอดและผลิตซ้ำพิธีกรรมในรูปแบบประยุกต์ที่เข้ากับปัญหาใหม่ๆ แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการต่อรองกัน

ระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับชุดความรู้ใหม่ ไม่ได้มีลักษณะขัดแย้งหรือครอบงำกัน หากแต่เลือกที่จะประสานระบบภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ระบบการนับถือผี อำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ระบบเครือญาติ การให้ความสำคัญกับชุมชนและพิธีกรรมเข้ากับชุดความรู้สมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืนโดยไม่ละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน

ประเสริฐ รุณรา (2558) ศึกษาพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า พิธีดังกล่าวมีการปรับตัวไปตามกระแสสังคมโดยมุ่งเน้นไปสู่มวลชนจำนวนมาก และการจัดพิธีที่ผนวกเข้ากับงานบุญอื่นๆ อาจเป็นการรวบรวมกำลังทรัพย์ของมวลชนที่เสียสละกำลังทรัพย์ไม่มาก ต่างจากการจัดพิธีแบบดั้งเดิมที่ผู้ทำพิธีต้องมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก นอกจากนี้ การผนวกพิธีสวดนพเคราะห์เข้ากับพิธีอื่นๆ ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นการนำพิธีสวดนพเคราะห์มาใช้เพื่อรวมกำลังและศรัทธาของประชาชน ซึ่งส่งผลให้มีผู้เดินทางมาร่วมทำบุญมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการสืบทอดประเพณีหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า การสืบทอดดังกล่าวย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนมิใช่การพยายามคงรักษาประเพณีหรือภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมไว้ หากแต่การปรับเปลี่ยนยังขึ้นอยู่กับปัจจัยหลากหลายประการ งานวิจัยที่ยกมาเป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นลักษณะพลวัตของการสืบทอดประเพณี ซึ่งพลวัตที่เกิดขึ้นนั้นมีทั้งมาจากปัจจัยที่มาจากตัวประเพณีเองและบริบทต่างๆ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ ดังกล่าวเป็นแนวทางในการศึกษาพลวัตการสืบทอดและผลิตซ้ำวัฒนธรรมสืบทอดประเพณีวังควาย จังหวัดชลบุรี

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวิ่งควายในยุคโลกาภิวัตน์” เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่มุ่งศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายใน ยุคโลกาภิวัตน์โดยมีเครื่องมือในการศึกษา (1) การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ (ก) บุคลากรที่อยู่ใน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีวิ่งควาย เช่น บุคลากรจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี เทศบาลเมืองชลบุรี เทศบาลเหมือง องค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิ่ว องค์การบริหารส่วนตำบลหนอง ปรีอ (ข) คนในชุมชนที่เข้าร่วมในประเพณีวิ่งควายโดยเฉพาะผู้ที่ส่งควายเข้าร่วมในการแข่งขัน (ค) ผู้ที่มา ชมประเพณีวิ่งควาย (2) การสังเกตทั้งการฝึกซ้อม การเตรียมความพร้อมของควาย การเตรียมจัดงาน ประเพณีวิ่งควายและงานประเพณีวิ่งควาย

วิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(ก) การศึกษาจากเอกสาร ทั้งจากรายงานการประชุม จดหมายข่าว รายงานการวิจัย บทความ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

(ข) การสัมภาษณ์ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการกับกลุ่มเป้าหมายที่กล่าวมาข้างต้น

(ค) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของการสืบทอดและการผลิต ซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวิ่งควาย เช่น การประชุม การเลี้ยงควาย การฝึกซ้อม จนถึงวันจัดงานประเพณี

กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์

เนื่องด้วยกลุ่มเป้าหมายหลัก (Key informants) นั้นมีบทบาทในสื่อประเพณีวิ่งควายใน หลากหลายบทบาท ผู้วิจัยจึงอธิบายบทบาทของกลุ่มเป้าหมายหลักแต่ละท่านด้วย เพื่อเป็นการทำความเข้าใจ การผลิตซ้ำและสืบทอดประเพณีวิ่งควายในมุมมอง ประสบการณ์และบทบาทที่แตกต่างกัน โดย นักวิจัยจะแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็น 2 กลุ่มหลักๆ ดังนี้

1. กลุ่มผู้จัดงานซึ่งเป็นผู้ส่งสาร (senders) ได้แก่

1.1 นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์ (สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรีซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดงาน เทศกาลประเพณีวิ่งควายประจำปีของจังหวัดชลบุรี

- 1.2 นายอนันต์ เจริญลาภ (สัมภาษณ์วันที่ 21 กันยายน 2559, วันที่ 25 กันยายน 2559 และวันที่ 27 กันยายน 2559)
ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเกวียนกัณฑ์และผู้เลี้ยงควายแข่ง
- 1.3 นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล (สัมภาษณ์วันที่ 21 กันยายน 2559)
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิว เจ้าภาพจัดงานวิ่งควายที่คลองกิว ผู้เลี้ยงควาย
แข่งและกรรมการจัดงานเทศกาลประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรีโดยเป็นผู้รับผิดชอบ
การแข่งขันวิ่งควายเร็ว
- 1.4 นายอเนก พัฒนงาม (สัมภาษณ์วันที่ 3 เมษายน 2561)
รองนายกเทศมนตรีเทศบาลหนองปรือที่รับผิดชอบการจัดแข่งวิ่งควายที่ริมอ่างเก็บน้ำ
มาบประชัน, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเกวียนกัณฑ์และผู้
เลี้ยงควายแข่ง
- 1.5 นางสาวสุลัดดา ศรุตินาถ (สัมภาษณ์วันที่ 22 กันยายน 2559)
ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานพัทยา
- 1.6 นางอุไรพร จำนงค์ผล (สัมภาษณ์วันที่ 4 ตุลาคม 2559)
คุณครูโรงเรียนเทศบาลวัดเนินสุทธาวาส, ผู้รวบรวมข้อมูลประเพณีวิ่งควายเพื่อมาจัดทำ
สูจิบัตรแจกในเทศบาลประเพณีวิ่งควาย
- 1.7 นายอึ้ง ไม่ทราบนามสกุล (สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)
สมาชิกเทศบาลตำบลเหมือง, สมาชิกขุมควายตำบลเหมือง ผู้รับผิดชอบในการจัดแข่งวิ่ง
ควายของตำบลเหมือง
- 1.8 นายสมเกียรติ สุภาพล (สัมภาษณ์วันที่ 8 ตุลาคม 2559)
กรรมการปล่อยควายและผู้เลี้ยงควายแข่ง
- 1.9 นายอำพล แซ่เตียว (สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)
ผู้เลี้ยงควายแข่งจากชมรมชลบุรี

2. กลุ่มผู้ชม (receivers) ผู้วิจัยได้พูดคุย ชักถาม สัมภาษณ์กลุ่มผู้ชมอย่างไม่เป็นทางการหลายท่าน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์การชมการแข่งขันวิ่งควายซึ่งไม่สามารถระบายชื่อในงานวิจัยได้ เพราะเป็นการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการและหลายครั้งที่เป็นการสนทนากลุ่มที่มีผู้ชมหลายท่านร่วมพูดคุยในคราวเดียวกัน แต่ผู้ชมที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกมีจำนวน 5 ท่าน ได้แก่

- 2.1 นายสุภาพ จิตสม, ผู้ชมอายุ 56 ปี (สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)
- 2.2 นายทองพินบุญธนาวงศ์, ผู้ชมอายุ 70 ปี (สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)
- 2.3 นางธาราภรณ์ มุสา, ผู้ชมอายุ 33 ปี (สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)
- 2.4 นางทิวา แสงคำ, ผู้ชมอายุ 53 ปี (สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)
- 2.5 นายโชติวัต พวงเลิศคุณ, ผู้ชมอายุ 40 ปี (สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2558)

การลงสนามเพื่อสังเกตการเลี้ยงควายแข่ง

1. พื้นที่เลี้ยงควายของนายสมศักดิ์ สวัสดิมงคล ต.คลองกิว อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ในวันที่ 21 กันยายน 2559
2. พื้นที่เลี้ยงควายของนายอนันต์ เณลิมลาอ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ในวันที่ 27 กันยายน 2559
3. พื้นที่เลี้ยงควายของขุมควายตำบลเหมือง อ.เมือง จ.ชลบุรี ในวันที่ 5 ตุลาคม 2559

การลงสนามเพื่อสังเกตการซ้อมวิ่งควาย

1. การซ้อมแข่งควายเร็ว ที่สนามซ้อมต.คลองกิว อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ในวันที่ 21 ก.ย.59
2. การซ้อมแข่งควายคราด ที่สนามซ้อม ริมอ่างเก็บน้ำบึงขยาย ต.คลองกิว อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ในวันที่ 21 ก.ย.59

การลงสนามเพื่อสังเกตประเพณีวิ่งควาย

1. ที่สนามหน้าเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรีในวันที่ 26 ตุลาคม – 1 พฤศจิกายน 2558 และวันที่ 28 กันยายน – 4 ตุลาคม 2560
2. ที่บริเวณตลาดใต้ทุ่ง เทศบาลเมืองบ้านบึง ในวันอาทิตย์ที่ 1 พฤศจิกายน 2558
3. ที่สนามแข่งควายหนองค้อ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี ที่จัดโดยเทศบาลนครเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและชุมชนหนองค้อ ในวันที่ 28 ตุลาคม 2558
4. ที่เทศบาลตำบลเหมือง สนามหน้าหมู่บ้านมณีแก้ว อ.เมือง จ.ชลบุรี ในวันที่ 25 กันยายน 2559
5. ที่สนามแข่งริมอ่างเก็บน้ำบึงขยาย ต.คลองกิว อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ในวันที่ 8 ตุลาคม 2559

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้มั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และเพื่อประเมินคุณภาพของข้อมูลว่าอยู่ในระดับที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้

1. การตรวจสอบเพื่อความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบเพื่อหาความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลโดยวิธีการตรวจสอบข้อมูล ดังนี้

- (ก) ใช้วิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อ่านข้อมูล
- (ข) ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation) โดยใช้การเก็บข้อมูลในประเด็นเดียวกันจากคนหลายกลุ่ม เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลตรงกันหรือไม่ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลอีกวิธีหนึ่ง คือ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างคนเดียวกันแต่ต่างช่วงเวลาเพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลชุดนั้นมีความถูกต้องแม่นยำ
- (ค) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบหลากหลายวิธี (methodological triangulation) ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ

2. การตรวจสอบเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล

ผู้วิจัยจะตรวจสอบเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล โดยตรวจสอบ

- (ก) ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นหรือทัศนะของผู้ถูกสัมภาษณ์ซึ่งเป็นข้อมูลประเภท evaluative data ผู้วิจัยจะตรวจสอบสถานะทางอารมณ์ของผู้พูด ค่านิยมของผู้พูด ทัศนคติและความคิดเห็นของผู้พูดต่อหัวข้อที่กำลังพูดถึง
- (ข) ข้อมูลที่เป็นการให้รายละเอียดหรือเล่าเหตุการณ์ ผู้วิจัยจะตรวจสอบจากความเชื่อถือได้ของผู้เล่า ความโน้มเอียงส่วนตัวหรืออคติของผู้เล่า และการเปรียบเทียบเรื่องเล่าของหลายๆคนหลายๆฝ่าย

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย โดยเก็บข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการจัดเวทีคั่นข้อมูล แล้วนำมาหาประเด็นหลักและข้อสรุปร่วม จากนั้นจะจำแนกข้อมูลตามประเด็นต่างๆ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยมีแนวคิดและทฤษฎีเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย	แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์
1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนที่ส่งผลต่อการสืบทอดและการผลิตข้าวสาลีประเพณีวังควาย	แนวคิดการผลิตข้าววัฒนธรรม แนวคิดประเพณีประดิษฐ์
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตข้าวสาลีประเพณีวังควาย	แนวคิดการผลิตข้าววัฒนธรรม แนวคิดประเพณีประดิษฐ์
3. เพื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าของควายและประเพณีวังควาย	แนวคิดการผลิตข้าววัฒนธรรม
4. เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีแข่งควายในยุคโลกาภิวัตน์	แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่/ ทฤษฎีหน้าที่นิยม

ส่วนการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในรูปแบบพรรณนา โดยนำเสนอข้อมูลตามประเด็นในการศึกษาแต่ละข้อ รวมทั้งสังเคราะห์และอภิปรายผลในตอนท้าย

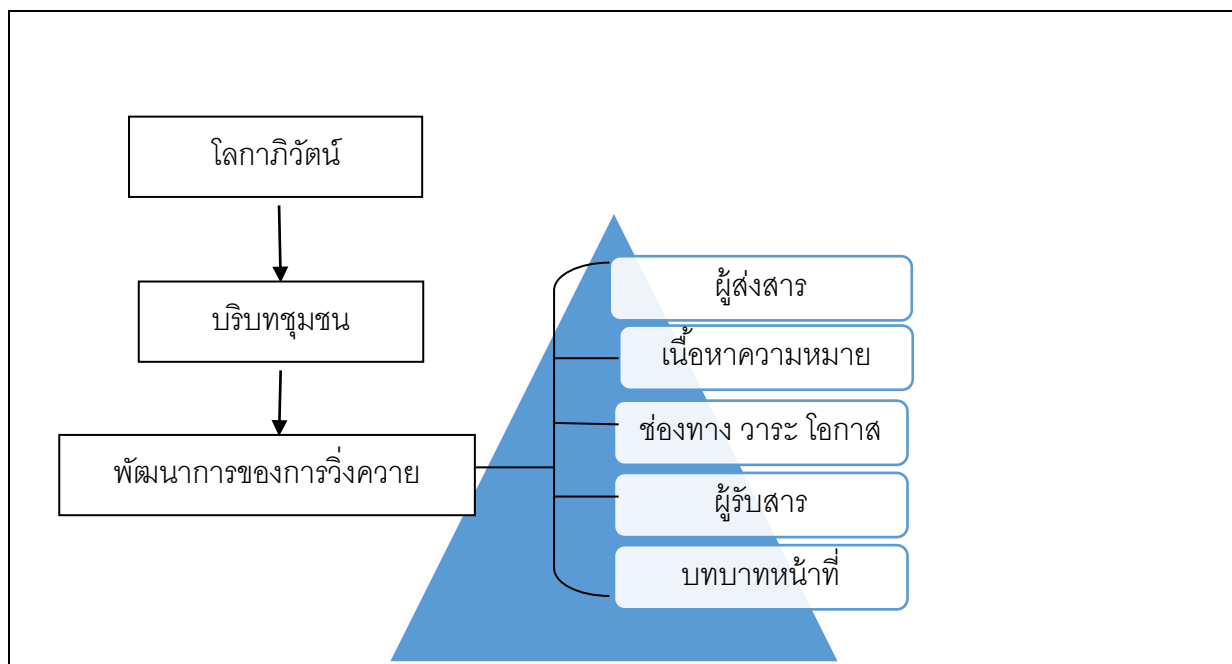
แนวทางการสัมภาษณ์(ผู้ชม)

1. ข้อมูลส่วนตัว ได้แก่ ชื่อ – นามสกุล ที่อยู่ อายุ อาชีพ (ทำนา- หรืออาชีพอื่นที่)
2. ประสบการณ์การมาชมประเพณีวิ่งควาย (ครั้งแรก เป็นประจำทุกปี หรือครั้งที่.....)มาชมกับใคร/
เหตุผลในการมาชม (ทำไมจึงมาชม)
3. ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควาย (เช่น ที่มาของประเพณี)
4. ทักษะคติต่อประเพณีวิ่งควาย (ถามความรู้สึกที่มีต่อประเพณีวิ่งควาย --ชอบ/ ไม่ชอบ หรือ ดี/ไม่ดี
เพราะ.....)
5. ถ้าเคยมาดูประเพณีวิ่งควาย ให้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณี (ให้ผู้ชมเล่าเกี่ยวกับงาน
ประเพณีทั้งความเชื่อและรูปแบบของประเพณี) + ความรู้สึก (ทัศนคติ)+ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ
เปลี่ยนแปลง
6. บทบาทของประเพณีวิ่งควาย / บทบาทของควายที่มีต่อชุมชน จังหวัด (ชลบุรี) และสังคมไทย
(คุณค่า+ความหมายของประเพณีวิ่งควายและควาย)
7. อะไรคือจุดเด่น จุดด้อย โอกาส (ปัจจัยเอื้อ)และอุปสรรคของการจัดงานประเพณีวิ่งควาย
8. สิ่งที่ยากเห็นในประเพณีวิ่งควาย/ หรืออยากให้ประเพณีวิ่งควายเป็นอย่างไร

แนวทางการสัมภาษณ์(ผู้มีส่วนได้เสีย/ ผู้จัดการงาน)

1. ข้อมูลส่วนตัว ได้แก่ ชื่อ – นามสกุล ที่อยู่ อายุ อาชีพ
2. บทบาทในงานประเพณีวิ่งควาย (มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณีตรงไหนและทำอะไรบ้าง)
3. ให้เล่าขั้นตอน หรือกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวิ่งควาย หรือองค์ประกอบของประเพณีวิ่งควาย
4. ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควาย (เช่น ที่มาของประเพณี)
5. ทักษะ/ มุมมองต่อประเพณีวิ่งควาย (ถามความรู้สึกที่มีต่อประเพณีวิ่งควาย --ชอบ/ ไม่ชอบ หรือดี/ไม่ดี เพราะ.....)
9. ให้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณี (ให้เล่าเกี่ยวกับงานประเพณีทั้งความเชื่อ คุณค่า ความหมาย และรูปแบบของประเพณี) + ความรู้สึก (ทัศนคติ)+ ปัจจัยภายใน (จากตัวสื่งเอง)และปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง (อะไรคงเดิม-อะไรสร้างใหม่)
10. บทบาทของประเพณีวิ่งควาย / บทบาทของควายที่มีต่อชุมชน จังหวัด (ชลบุรี) และสังคมไทย (คุณค่า+ความหมายของประเพณีวิ่งควายและควาย)
11. อะไรคือจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและอุปสรรคของการจัดงานประเพณีวิ่งควาย
12. สิ่งที่ยากเห็นในประเพณีวิ่งควาย/ หรืออยากให้ประเพณีวิ่งควายเป็นอย่างไร

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 4 ผลการวิจัย

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์และการสังเกตภาคสนาม ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอผลการศึกษาเรื่อง “พลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์ ดังนี้

1. บริบทชุมชนที่ส่งผลต่อการสืบทอดและผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควาย
2. พัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควาย
3. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี
4. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายนอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรี
5. เรื่องเล่าเกี่ยวกับควายและประเพณีวังควาย
6. บทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีวังควาย

1. บริบทชุมชนที่ส่งผลต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควาย

เมืองชลบุรีมีชื่อเดิมคือเมืองบางปลาสร้อย ชื่อเมืองชลบุรีมาปรากฏในเอกสารทำเนียบศักดินาหัวเมือง มหาศักราช 1298 (พ.ศ.1919) ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพริ้ว) ในฐานะเมืองจัตวา ที่มี “ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร” เป็นผู้รักษาเมือง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) กระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนคำเรียกหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด” และเปลี่ยนผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด เมืองชลบุรีจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดชลบุรี (ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์, 2561: 1-21)

ด้วยความเป็นเมืองท่าจึงมีคนต่างเชื้อชาติมาพำนักอาศัยอยู่ทั้งชาวจีนโพ้นทะเล ชาวมอญ ชาวอินเดียเปอร์เซีย ญวน รวมทั้งลาวที่มาตั้งรกรากในอำเภอนนทบุรี จึงมีความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกัน และหนึ่งในศาสนาที่คนชลบุรีนับถือ คือ การนับถือศาสนาพุทธและวันสำคัญวันหนึ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน คือ วันออกพรรษา รวมทั้งการที่มีผู้นับถือศาสนาอิสลามจำนวนมากในพื้นที่ซึ่งกลุ่มนี้จะเลี้ยงวัวควายจำนวนมากเช่นกัน

วัดใหญ่อินทารามตั้งอยู่ใจกลางเมืองชลบุรี เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งเป็นพระยาวชิรปราการได้เสด็จมาพักรวบรวมไพร่พลเพื่อกอบกู้เอกราช และปราบนายทองอยู่น้อยหรือนายทองอยู่เหล็กที่เป็นนายบ้านที่มีได้ยินยอมสวามิภักดิ์ วัดใหญ่อินทารามได้รับการประกาศจากทางราชการตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2325 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2335 ได้รับพระมหากรุณาธิโปรดเกล้าให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี เมื่อพ.ศ. 2518 วัดใหญ่อินทารามจึงเป็นวัดที่สำคัญในจังหวัดชลบุรี ประกอบ

กับที่ตั้งของวัดอยู่ใกล้ตลาดท่าเกวียน ซึ่งชื่อตลาดนี้มาจากการที่ชาวบ้านจากรอบนอกตัวเมืองชลบุรีเดินทางหรืออาจจะบรรทุกพืชผลทางการเกษตรมาขายที่ตลาดจะนำเกวียนมาจอดพักไว้ที่นี่ จุดนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความวุ่นวายจำนวนมากมาชุมนุมกันและก่อให้เกิดการแข่งวิ่งควายขึ้น

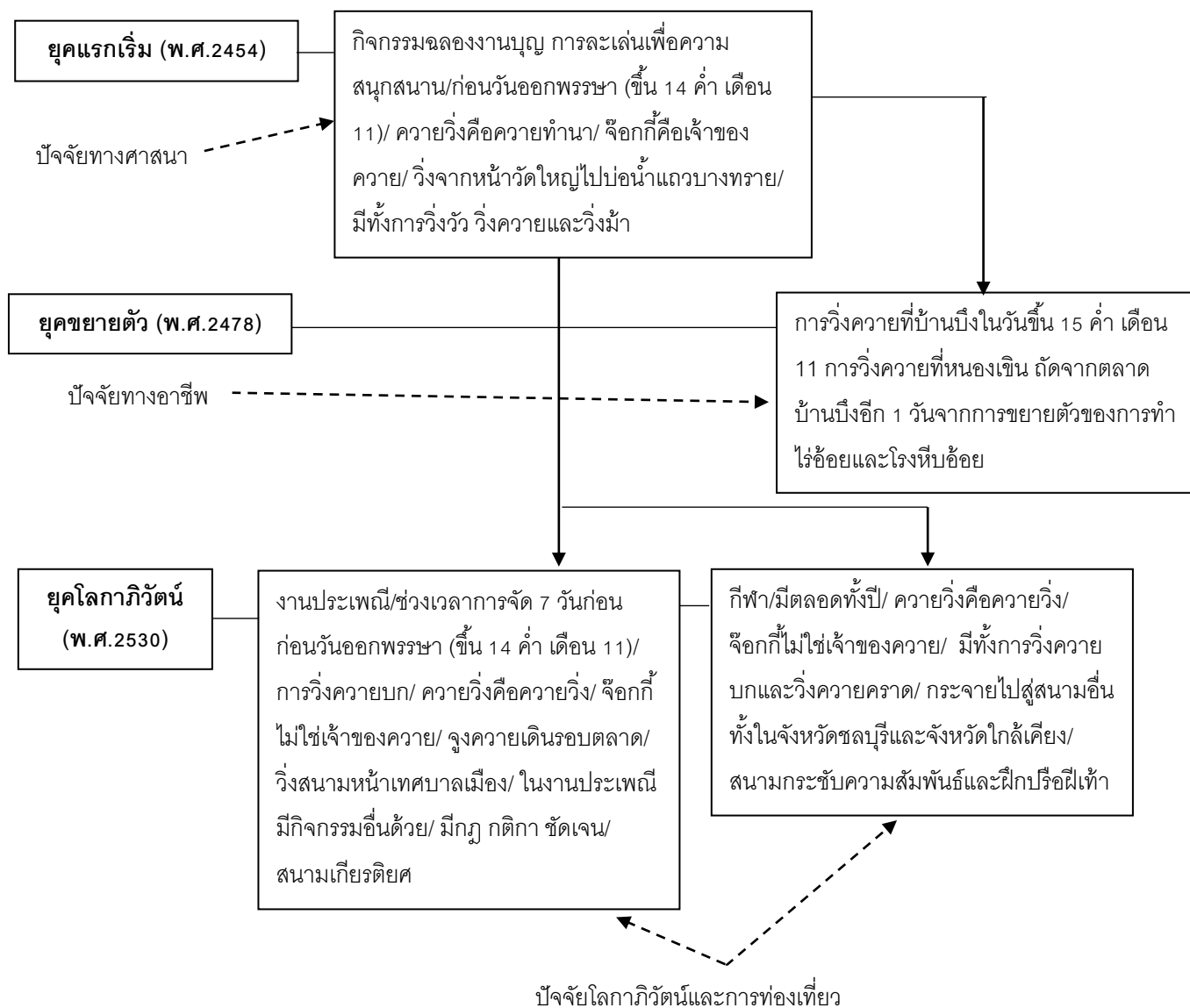
ช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองชลบุรี คือ การมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกพื้นที่ทำไร่่อ้อยและโรงงานน้ำตาลอ้อย (น้ำตาลทรายแดง) ซึ่งเป็นสินค้าหลักที่ทำรายได้ให้แก่จังหวัดชลบุรี รวมทั้งการทำสนธิสัญญาเบาริงที่ส่งผลทำให้การค้าระหว่างประเทศของไทยขยายตัว ชาวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่นำเข้าประเทศได้มากกว่าสินค้าชนิดอื่นๆ แต่วิธีการทำนายังใช้วิธีเดิม ผลผลิตข้าวที่เกิดขึ้นเป็นฝีมือของคนไทย คนลาวและคนมอญ ทั้งการทำไร่่อ้อยและการทำนาที่อยู่รอบตัวเมืองชลบุรีต่างใช้ควายเป็นแรงงานสำคัญ เมื่อมีการทำไร่่อ้อย จึงมีโรงหีบอ้อยจำนวนมากถึง 70-80 โรง ซึ่งโรงหีบโรงหนึ่งๆ ต้องใช้ควายไม่ต่ำกว่า 30 ตัวในการหมุนลูกหีบ ซึ่งสมัยนั้นทำด้วยไม้ชนิดแข็ง และใช้สำหรับเทียมเกวียนเข็นอ้อยจังหวัดชลบุรีจึงเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความวุ่นวายจำนวนมาก เพราะนอกจากการใช้เป็นแรงงานในการผลิตพืชผลทางการเกษตร ยังใช้เทียมเกวียนเพื่อขนส่งพืชผลทางการเกษตรไปสู่ตลาดที่อยู่ในตัวเมือง (ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์, 2561: 1-21)

จังหวัดชลบุรีมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในช่วงแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก พ.ศ. 2524-2543 โดยจังหวัดชลบุรีเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา คือ พื้นที่บริเวณแหลมฉบังเป็นที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์ โดยเป้าหมายการพัฒนาชุมชนตามแผน เมืองชลบุรีจะเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคด้านธุรกิจการค้าและการบริหารงานภาครัฐ แหลมฉบังจะเป็นเมืองท่าสมัยใหม่ของประเทศ พัทยาจะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่กับศูนย์พาณิชย์และธุรกิจการค้า

การเปลี่ยนแปลงเมืองชลบุรีให้มีความทันสมัยด้วยการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมืองจึงส่งผลต่อพื้นที่ทำนา เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวถูกพัฒนาเป็นเมืองและที่อยู่อาศัยแบบสมัยใหม่หรือหมู่บ้านจัดสรร การมีมหาวิทยาลัยมาตั้งในพื้นที่จึงทำให้คนหนุ่มสาวมุ่งเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยและเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม รวมทั้งการพัฒนาเมืองชลบุรีให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวจึงส่งผลต่อการเลี้ยงควายและประเพณีวิ่งควายที่มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

2. พัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควาย

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอนำเสนอพัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายจากยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อทำให้เห็นถึงบริบทชุมชนที่ส่งผลต่อคุณลักษณะของวัฒนธรรมสื่อประเพณีวิ่งควาย

ภาพแสดงพัฒนาการของการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควาย

2.1 ยุคแรกเริ่ม (พ.ศ.2454)

หนังสือประเพณีท้องถิ่นจังหวัดชลบุรีได้รวบรวมข้อมูลประเพณีวิ่งควายว่า (2550: 12-19) สภาพตลาดชลบุรีที่เป็นจุดแรกเริ่มของการแข่งวิ่งควายในอดีตที่ยังไม่เจริญเหมือนทุกวันนี้ มีวัดอยู่ใกล้ๆ กัน ติดต่อกันเรียงรายเป็นแถว ทิศเหนือมีวัดโพธิ์ วัดน้อย วัดกลาง วัดราษฎร์บำรุง วัดเครือวัลย์ วัดกำแพงและวัดนอก ทิศใต้มีวัดใหม่พระยาทำ วัดต้นสนและวัดเนินสุทธาวาส ทิศตะวันออกมีวัดป่า เป็นต้น สมัยก่อนแต่ละวัดมีลานกว้าง ไม่มีอาคารร้านค้า เกวียนที่บรรทุกสินค้ามาจำหน่ายในเมือง จึงพักเกวียนตามลานวัด ซึ่งมีที่เอกชนแห่งหนึ่งข้างวัดใหญ่อินทารามและข้างวัดต้นสน ชาวบ้านนิยมใช้เป็นที่พักเกวียนเพื่อถ่ายสินค้า ชาวบ้านเรียกกันว่า “ตลาดท่าเกวียน” ยิ่งวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 (วันออกพรรษา) จะมีชาวบ้านนำสินค้ามาจำหน่ายในตลาดกันมาก ก็จะพักควายไว้บริเวณวัดและตลาดท่าเกวียนจำนวนมาก ชาวบ้านได้พบปะกัน มีการจูงควายเดินเที่ยวตลาด แต่งตัวให้สวยงามทั้งคนและควาย

ในยุคแรกเริ่ม เมืองชลบุรีมีทั้งการ “วิ่งวัว วิ่งควายและการแข่งม้า” ซึ่งสมัยก่อนชาวบ้านใช้ทั้งม้า วัว ควายช่วยทำงาน และเมื่อราว พ.ศ. 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับแรมที่เมืองชล พระยาวิเศษฤาไชย ผู้ว่าราชการจังหวัดได้จัดให้ม้านั่งวิ่งควายให้ทอดพระเนตรที่ถนนตอนหน้าศาลากลางจังหวัด งานนั้นสนุกมากเพราะว่าจัดให้ควายและม้าวิ่งแข่งกันเป็นหมู่ๆ ตามปกติแล้วยังจัดให้วิ่งแข่งขันเป็นคู่ชิงธงรับรางวัล

สำหรับการเอาม้าออกมาวิ่งในยุคแรกนั้นจะเป็นระยะเวลาภายหลังที่วัวและควายได้วิ่งกันจนเหนื่อยอ่อนแล้ว ม้าบางตัวที่ถูกนำออกมาวิ่ง เจ้าของจะตัดขนใหม่และแปรงจนขึ้นมัน ใช้ผ้ารองอานสีสวยๆ ทำพู่ห้อยสายบังเหียนหุ้มผ้าสวย มีกระจกแวตติดจนถึงสายรัดหน้าผากม้ายาวด้วย ตรงหุ้มนำพู่เป็นหงอน 2 ข้างและใช้ลูกพรวนรวม 20 เม็ดติดแผ่นหนังเป็นวงกลมสวมคอม้าทำให้เกิดเสียงดังน่าฟังในเวลาที่ม้าขยับตัว ยิ่งเวลาม้าวิ่งด้วยแล้ว ลูกพรวนจะเสียงดังกราวตลอดทาง ฝ่ายผู้ขี่ก็แต่งตัวสวยมีแพรห้อยสองไหล่ เวลาม้าวิ่งสองชายของแพรปลิวอยู่ข้างหลังคนขี่

ส่วนวัวและควายที่นำมาวิ่งนั้นถูกเจ้าของใช้ด้ายดิบสีขาวสลบสีแดงหรือใช้ผ้าสีคาดหน้าผาก ระหว่างเขาทั้งสองข้าง และใช้กระดาษแข็งตัดเป็นรูปใบโพปิดทับด้วยแผ่นโลหะฉลุสลบสีเป็นลวดลายห้อยไว้ระหว่างหน้าผาก ส่วนเขาทั้งสองข้างถูกสวมด้วยถุงซึ่งเย็บด้วยผ้าสีต่างๆ ปลายเขาติดพู่ ถ้ามิได้สวมถุงก็ใช้น้ำมันทาเขาให้เป็นเงา ที่คอผูกกระดิ่งใบใหญ่เวลาควายวิ่งมีเสียงดัง ต่อมาจะเหลือเพียงการวิ่งควาย เนื่องจากวัวต้องมีผู้ดูแลเลี้ยงดูวัวเป็นอย่างดีทำให้มีภาระมาก ปัจจุบันจึงมีแต่วัวนมและวัวเนื้อ วัวพันธุ์ที่ใช้ทำงานลดเหลือน้อยลงทุกที เกษตรกรนิยมเลี้ยงควายทำงานมากกว่า

ยุคเริ่มแรกที่ชาวบ้าน ชาวนา ชาวสวนยังใช้ควายบรรทุกของมาเพื่อมาทำบุญวันออกพรรษาที่วัดใหญ่อินทาราม พอมาถึงวัดช่วงบ่ายจึงพาควายไปล้างตัวที่สระน้ำทางทิศเหนือ จึงเกิดการแข่งขันกันขึ้นเพื่อความสนุกสนานในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 การวิ่งแข่งขันในยุคเริ่มแรกจึงเป็นการเล่นที่เรียบง่ายเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่มีการวางแผนหรือการจัดการให้เป็นระเบียบแบบแผน โดยเอาควายที่ใช้ทำนาและเทียมเกวียนเอามาวิ่งและผู้ขี่ควายก็คือเจ้าของควายนั่นเอง

“ตอนแรกวิ่งควายที่วัดใหญ่ เกิดไม่ทัน ฟังเค้าเล่ากันมา ยุคนั้นเค้าเอาเกวียน เอาของไปขาย เอาควายไปพัก แล้วคนเลี้ยงควายก็ไปรวมตัวกันก็นึกสนุกกันเลยเอาควายมาวิ่งแข่งเล่นกันสนุกๆ ไปอย่างนั้นเอง แข่งกันเล่นๆ สนุกๆ กินเหล้ากัน ตอนนั้นก็วิ่งกันในตลาดเลย ยุคนั้นยังไม่มีสนาม เพียงแต่วิ่งสนุกๆ กันในตลาด”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

“สมัยก่อน ควายจะอยู่รอบนอก เช่น บ้านบึง บ่อทอง หนองใหญ่ พนัสนิคม แต่พอก่อนออกพรรษา 1 วันเกษตรกรจะพาควายเข้ามาในตัวเมืองที่วัดใหญ่อินทาราม เพื่อมาจับจ่ายซื้อของกิน ของใช้ของทำบุญ เพราะสมัยก่อน ถ้าชาวบ้านจะซื้อของก็ต้องมาในเมือง เพราะวันรุ่งขึ้นเป็นวันออกพรรษาที่จะทำบุญใหญ่กัน ที่นี้พอเอาควายมาเยอะๆ ก็เหมือนกับชุมนุมควาย ตอนเย็นจะพาควายไปอาบน้ำที่บางทราย พอไปอาบน้ำขัดสีกวีวรรณ ก็มีการทำกันว่า แข่งกันไหม ระหว่างวัดใหญ่ไปบางทราย สัก 200 เมตร ก็มีการแข่งกัน นี่เป็นจุดที่ชาวบ้านเอาควายมาแข่งกันโดยที่ไม่มีพิธีต้องอะไร เป็นการแข่งกันที่ไม่เป็นทางการ ยังไม่มีหน่วยราชการเข้ามาจัดการ”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

ควายยุคแรกนอกจากมาจากจากหมู่บ้านที่รอบนอกแล้ว ยังมีควายที่อยู่ในตัวเมืองซึ่งเป็นพวกแขกที่นิยมเลี้ยงวัวและควายที่เจ้าของนำมาเดินรอบตลาดด้วย

“สมัยเล็กๆ จำได้ว่ามีงานวิ่งควายอยู่แล้ว จำได้ว่า สิ่งที่เราเจอตอนเช้าจะมีพวกแขกที่จะเลี้ยงวัวเลี้ยงควายเยอะ คนที่มีเชื้อสายแขกเขาจะเป็นเหมือนเจ้าของธุรกิจ เป็นคนมีฐานะ เลี้ยงวัวเลี้ยงควายเยอะมาก แล้วเค้าจะจัดเอาหัวสวยๆ ไปตกแต่งหัวควาย หรือไปทาสีให้มันสวยงาม เด็กๆ ทุกคนก็จะมาคอยดูว่าจะมีควายเดินผ่านหน้าบ้านไหม แต่เรื่องตกแต่งควายไม่ได้มาจากคนแขก ก็จะมาจากชาวบ้านที่เอาผ้ามาผูก แต่ควายของแขกค่อนข้างมีมากกว่าควายของคนไทย”

(ครูอุไรพร จานงค์ผล, ผู้รวบรวมข้อมูลการวิ่งควาย, สัมภาษณ์วันที่ 4 ตุลาคม 2559)

ในยุคแรกนอกจากมีการวิ่งควาย ยังมีการทำขวัญควาย ในการทำขวัญควายจึงมีการแต่งควายอย่างวิจิตรพิสดาร เช่น ทำถุงสวมเขาควาย ตกแต่งเชือกจูงควาย ปฏักเขียนควาย ทำฉับแต่งหน้าควายเป็นต้น

“ที่เอาควายมาก่อนวันออกพรรษา 1 วัน เพื่อเอาควายมาขัดสีฉวีวรรณ ทำความสะอาดเพื่อทำขวัญควายด้วย หลังจากที่ใช้ควายทำไร่ไถนา ทำการเกษตรมาพอสมควร 3 เดือน ควายอาจไม่สบายบ้างเจ็บบ้าง เพราะทำงานหนักมา เกษตรกรก็จะทำขวัญควาย เป็นไฮไลต์อย่างหนึ่ง เป็นการทดแทนบุญคุณควาย ดูแลควายที่เราได้ใช้ทำไร่ทำนาปลูกข้าวมา ดูแลเค้าให้เค้าได้รับสิ่งดีๆบ้าง”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

“ในเรื่องวิ่งควายก็จะมีอีกส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เขาถือว่า ถ้าเจ้าของควายเจ็บป่วยก็จะเกี่ยวข้องกับควายด้วย ก็จะต้องมีพิธีสู่ขวัญให้ควายแข็งแรง เจ้าของจะได้มีความสุข”

(ครูอุไรพร จานงค์ผล, ผู้รวบรวมข้อมูลวิ่งควาย, สัมภาษณ์วันที่ 4 ตุลาคม 2559)

การวิ่งควายในยุคนี้ได้รับความนิยมมาก เนื่องจากยังในยุคที่ความเจริญยังเข้าถึงไม่มากนัก ผู้คนก็ไม่ได้มีโอกาสแต่งตัวให้สวยงามน่าดูเหมือนในปัจจุบันวันแต่จะมีเทศกาลงานบุญ ซึ่งผู้ปกครองไม่ค่อยอนุญาตให้ไปดู สมัยก่อนผู้ปกครองเข้มงวดมาก ไม่ยอมปล่อยลูกหลานให้ไปไหนตามอำเภอใจ ถ้าเป็นหญิงสาวด้วยแล้วยิ่งถูกเข้มงวดมากขึ้น ดังนั้นเมื่อใกล้ถึงเทศกาลวิ่งควาย เด็กหญิงจะถูกโกนผมเกล้าจากปักปิ่น เด็กชายถูกตัดผม ที่เอาไว้เปียก็โกนผมถักเปียใหญ่ หญิงสาวจะตัดผมสวยและจัดแจงย้อมผ้าและแพรด้วยสีต่างๆ เป็นการเตรียมตัวพร้อม พอถึงวันงานก็สวมใส่เสื้อผ้าใหม่ๆ ตามสมัยนิยม ประดับเครื่องแต่งตัวด้วยเครื่องทองและเพชรพลอยตามฐานะ หญิงสาวบางคนนุ่งผ้าไหมสะพายแพรสีทอง สวมสร้อยเส้นใหญ่สะพายบา แล้วก็พากันมาดูวิ่งวัววิ่งควายปล่อยให้คนมีอายุเฝ้าบ้านคนเดียว ดังนั้น หากเป็นบ้านข้างถนนวิชรปราการสมัยก่อน จะมีการสร้างห้องแถว 2 ชั้น 2 ข้างถนน เจ้าของบ้านจะสร้างชั้นบนให้มีชานยื่นออกมาราว 1 เมตรทางด้านถนน เพื่อเอาไว้ให้เด็กๆและผู้หญิงได้ขึ้นไปดูควายวิ่ง เพื่อความปลอดภัยและมองเห็นได้แต่ไกลทั้งด้านซ้ายและขวา ส่วนชั้นล่างเจ้าของจะเปิดเป็นร้านค้าขายของ ซึ่งในวันที่มีการวิ่งควายก็เปิดขายของและเปิดให้นั่งพักได้สำหรับคนที่เดินทางมาจากตำบลใกล้เคียง ด้วย(คณะกรรมการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 15-16)

เนื่องจากสมัยก่อนควายมีจำนวนมาก ในตลาดชลบุรีมีถนนวิชรปราการอยู่เพียงสายเดียว พื้นถนนเป็นดินธรรมดา ควายวิ่งไม่เจ็บเท้า ถนนที่ควายวิ่งและถนนคนเดินจึงเป็นถนนเดียวกัน คนจึงไปรวมกันเดิน

ชวักไขว่ปนกับฝูงวัวควายที่วิ่งสวนมาเต็มท้องถนน ทุกๆปีจะมีควายวิ่งไล่ขวิดคนบ้าง คนเสพสุราเมาแล้ว เกิดวิวาทชกต่อยกันบ้าง สิ่งต่างๆเหล่านี้ทำให้ฝูงชนที่อยู่ใกล้กับที่เกิดเหตุแตกฮือวิ่งหนี แต่คนที่อยู่ไกลกลับพากันไปดูเป็นจำละหวั่น จึงเพิ่มความตื่นเต้นให้แก่คนที่มาดูควาย ซึ่งสภาพดังกล่าวสะท้อนถึงความวุ่นวาย ความเป็นโกลาหล และความไม่ปลอดภัยของการแข่งวิ่งควาย การแข่งวิ่งควายจึงเป็นการแข่งขันที่ไม่ได้มุ่งแพ้ชนะเป็นสำคัญเพราะในยุคนั้นควายไม่ใช่สัตว์ที่ได้รับการฝึกให้วิ่งแข่ง ดังนั้น ความสนุกจากการได้ชมการวิ่งควาย คือ ท่าวิ่งของควายที่แปลกตา บางครั้งคนที่ก็ลื่นตกจากหลังควาย และผู้ชมจำนวนมากที่ส่งเสียงฮือฮิงซึ่งช่วยเพิ่มความสนุกสนานให้กับการวิ่งควายมากขึ้น

2.2 ยุคขยายตัว (พ.ศ.2478)

เมื่อมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวจีนนำความรู้เรื่องการทำไร่ไถ่และทำไร่ไถ่มาด้วย เขตรอบนอกของอำเภอเมือง คือ อำเภอบ้านบึง เมื่อมีการทำไร่ไถ่จำนวนมาก จึงมีการตั้งโรงหีบไถ่ซึ่งมีจำนวนมากถึง 70-80 โรง ซึ่งโรงหีบโรงหนึ่งๆ ต้องใช้ควายจำนวนไม่ต่ำกว่า 30 ตัว สำหรับหมุนลูกหีบ ซึ่งสมัยนั้นทำด้วยไม้เนื้อแข็ง และใช้สำหรับเทียมเกวียนขึ้นไถ่ด้วย จึงเกิดตลาดบ้านบึงขึ้นในราว พ.ศ.2462 ต่อมาทางราชการซึ่งมีพระยาสุรศักดิ์มนตรี (สุวภ) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีได้ขอ อนุญาตต่อกระทรวงมหาดไทย ตั้งกิ่งอำเภอบ้านบึงขึ้นเมื่อ พ.ศ.2564 โดยนายอำนาจ เนื่องจำนงค์ ได้ยกที่ดินบริเวณใกล้เคียงตลาดให้แก่รัฐบาลและยังเป็นหัวหน้าชักชวนเจ้าของโรงหีบให้บริจาคเงินสร้างสถานีตำรวจและที่ทำการกิ่งอำเภอ กิ่งอำเภอบ้านบึงได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอบ้านบึงเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2481

ครั้นเวลาล่วงมาราว พ.ศ.2478 นายอำนาจ เนื่องจำนงค์และพวกพร้อมด้วยกรรมการอำเภอจัดให้มีงานวิ่งควายเป็นงานประจำปีในตลาดบ้านบึงอีกแห่งหนึ่ง โดยกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งเป็นวันถัดจากงานวิ่งควายที่ตลาดเมืองชลบุรีเป็นวันนัด และต่อมาอีกปีหนึ่งที่ตลาดหนองเขิน ต.หนองซาก อ.บ้านบึง ก็มีการวิ่งควายประจำปีบ้าง โดยกำหนดงานถัดจากตลาดบ้านบึง 1 วัน (คณะกรรมการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี, 2550: 17-18)

การวิ่งควายที่อำเภอบ้านบึงได้รับความนิยมและเป็นสิ่งที่ชาวอำเภอบ้านบึงภูมิใจ สะท้อนได้จากคำขวัญของอำเภอบ้านบึงที่มีประเพณีวิ่งควายอยู่ในคำขวัญด้วย คือ “บ้านบึงสะอาดสดชื่น คนนับหมื่นกินเจ ประเพณีวิ่งควาย เขียนชื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ ลือทั่วทิศชนมจีน”

2.3 ยุคโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.2530)

ตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา หรือประมาณ 30 ปี บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากกระแสโลกาภิวัตน์ ยุคนี้เป็นยุคของการเปลี่ยนผ่าน จากที่วิ่งบนถนนวิชรปราการ ซึ่งเป็นถนนดิน ภายหลังเทศบาลปูพื้นถนน ด้วยหินและราดยางทับ ซึ่งควายวิ่งเพียง 2 เที้ยว กลับเท้าก็ระบม และตัดถนนเพิ่มอีกหลายสาย ในตลาด จึงมีรถยนต์วิ่งไปมาขวักไขว่จึงไม่เหมาะที่จะนำควายออกวิ่ง จึงมีการเปลี่ยนสถานที่วิ่งจากที่วิ่งรอบตลาด บนถนนวิชรปราการ เปลี่ยนเป็นการวิ่งแข่งในสนามหน้าศาลากลาง โดยยังรักษาความเชื่อว่า หากไม่มี ควายขึ้นในตลาด ตลาดจะเกิดไฟไหม้ด้วยการให้ควายเดินรอบตลาดแทน ก่อนมีการทำอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 5 จึงขยับมาวิ่งตรงสนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีจึงทำให้การวิ่งควายยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ได้แก่

ภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงการผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควายในยุคโลกาภิวัตน์

2.3.1 ควายวิ่งคือควายวิ่ง

ควายยุคนี้จะแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา จากเดิมจะนำควายที่ใช้ในการทำไร่ไถนามาวิ่ง แต่ควายในยุคนี้จะถูกฝึกเพื่อเป็นควายวิ่งโดยเฉพาะตั้งแต่การเข้าลู่วิ่ง การฝึกวิ่ง การฝึกวิ่งพร้อมจ็อกกี้ การบำรุงร่างกายสำหรับควายวิ่ง นอกเหนือจากการเลี้ยงเพื่อเป็นควายแข่งโดยเฉพาะ มีการเตรียมความพร้อมตั้งแต่การเลือกลูกควายที่จะต้องสืบเชื้อสายจากพ่อพันธุ์ควายที่มีผลงานที่ดี มีรางวัลการันตี และเมื่อยังเป็นลูก

ควายจะต้องมีคุณลักษณะที่ดี ก่อนที่จะซื้อมาเลี้ยงด้วยการให้กินหญ้าแล้วยังต้องบำรุงด้วยไข่และซูปไก่สกัด มีการดูแลล้างตัว ล้างผิว ขัดมัน การฝึกให้เชื่อฟังคำสั่งของเจ้าของฯลฯ

“ควายยุคนี้คนเลี้ยงเพื่อเอามาแข่งอย่างเดียว ควายที่ทำนาเอามาวิ่งแข่งไม่ได้ จะต่างจากสมัยก่อนที่เราซื้อควายที่ไถไร่ไถนาไว้มันควายคราดนาไปวิ่ง ก่อนจะถึงวันวิ่งแข่งจะให้ควายหยุดทำงานสัก 3 วัน แล้วก็เอาไปแข่ง..... ควายแข่งเวลานี้ต้องซ้อม เน้นความเร็ว ไม่ใช่ควายที่ทำนาเอามาแข่ง ควายเรามีระบบการซ้อมเหมือนนักมวยเลย ซ้อมทุกอาทิตย์ มีสนามซ้อม สนามอย่างเลียม คอยฉีดน้ำ มีลู่วิ่ง ควายเดี๋ยวนี้ถูกฝึกให้เข้าลู่วิ่ง ต้องหัดวิ่งให้ตรงลู่วิ่ง ถ้าวิ่งไม่ตรงลู่วิ่ง โอกาสชนะก็น้อย”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

2.3.2 จ๊อกกีขี่ควาย

สิ่งที่ปรับเปลี่ยนไป คือ ผู้ที่ขี่ควายหรือที่เรียกว่า “จ๊อกกี” ในยุคเริ่มแรก ผู้ที่ขี่ควายวิ่งคือเจ้าของควาย แต่ปัจจุบัน เจ้าของควายอาจจะไม่ได้เป็นผู้ขี่ควาย แต่มีจ๊อกกีที่ผ่านการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีเป็นผู้ขี่ โดยจ๊อกกีที่รับจ้างขี่ควายและขึ้นชื่อว่ามีฝีมือในการขี่ควายมีประมาณ 20 คน แต่หากจะรวมผู้ที่เป็นจ๊อกกีแต่ยังไม่ฝีมือมากนักมีประมาณ 30-40 คน

“คนที่ เป็นจ๊อกกีจะต้องฝึก ต้องรู้วิธีการวิ่ง ถ้าขี่ควายจะให้วิ่งเร็วๆ ต้องนั่งตรงท้ายๆอย่างเดียว ถ้าเราไปนั่งข้างหน้า การทรงตัวก็จะได้ไม่ได้แล้วควายก็จะไม่วิ่งด้วย อย่างไ้เหลือ (ชื่อควาย—ผู้เขียน) ของผม ถ้าเราไปนั่งชิวๆข้างหน้า มันจะไม่วิ่งเลย มันจะเดินของมันไปเรื่อยๆ แต่ถ้าขยับมานั่งข้างหลัง มันวิ่งเลย มันรู้ เพราะถ้านั่งข้างหลังคือจะตีให้มันวิ่ง เพราะเราก็ฝึกกันมา”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

2.3.3. สนามวิ่งควาย

การวิ่งควายจากยุคเดิมคือวิ่งบนถนนวิโรจปราการซึ่งเป็นถนนที่ตัดผ่านตลาด แต่ภายหลังเทศบาลปูพื้นถนนและลาดยางทับ จึงจัดสนามสำหรับการวิ่งควายที่มีลู่วิ่งเป็นทางตรงทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ชุมชน ชุมควายต่างมีส่วนร่วมในการจัด มีทั้งสนามประจำจังหวัดและสนามที่กระจายอยู่ไปตามชุมชนต่างๆ ยุคนี้สนามประจำจังหวัดย้ายมาจัดที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรี เพราะป้องกันปัญหาการจราจรที่ติดขัด มูลควาย มีอัมจันทร์นงษ์ม มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษมีการติดตั้งกล้องจับภาพตอนเข้าเส้นชัย สนามยาว 90 เมตร เป็นสนามดิน แต่ความยาวยังไม่ได้มาตรฐานสำหรับนักเลงควาย เพราะสั้นเกินไป แต่ความสำคัญของเวทีนี้ คือ เป็นเวทีเกียรติยศ หากควายใดได้รับรางวัลจากสนามนี้จะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และมีมูลค่าสูงขึ้นแบบก้าวกระโดด แม้ว่าเมื่อมีอายุมากแล้วก็จะนำไปเป็น

พอพันธุ์ด้วยถือว่าเป็นพันธุ์ที่ดี เป็นการสะสมทุนวัฒนธรรมที่จะสามารถเปลี่ยนไปเป็นทุนเศรษฐกิจในอนาคต ส่วนสนามที่อยู่กระจายตามชุมชนต่างๆ มีทั้งการวิ่งควายคราด (วิ่งในสนามที่มีน้ำ) และการวิ่งควายบกซึ่งแสดงให้เห็นการแตกตัวของการเล่นวิ่งควาย

ส่วนการจัดงานวิ่งควายของสนามตามชุมชนรอบนอก มีวันเดียว มีเฉพาะการวิ่งควาย มีแต่สนามชาวบ้านยืนดู/นั่งดูตามอัธยาศัย มีพิธีการเปิดโดยเชิญผู้นำในชุมชนมากล่าวเปิดตรงสนาม สนามที่กระจายตัว เป็นลักษณะเป็นทีมเหย้า (ทีมที่เป็นเปิดสนามบ้านตัวเองเป็นเจ้าของภาพ) ทีมเยือน (ทีมที่มาจากพื้นที่อื่น) และมีขุมควายกระจายตามชุมชนต่างๆ

สนามที่สำคัญอีกสนามหนึ่ง คือ สนามตรงริมอ่างเก็บน้ำบึงขยาย ต.คลองกิว ที่เป็นเหมือนสนามที่ทดสอบควายก่อนจะเข้าสู่สนามที่จ.ชลบุรี ควายทุกตัวที่จะลงสนามจังหวัดชลบุรีต้องมาคัดตัวที่สนามนี้ ก่อน สนามนี้อยู่ภายใต้การดูแลของนายสมศักดิ์ สวัสดิมงคล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิวซึ่งได้ขึ้นชื่อว่าเป็นเจ้าของคอกควาย/ขุมควายที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอบ้านบึง

2.3.4 การแตกตัวของการเล่นวิ่งควาย

จากเดิมประเพณีการเล่นวิ่งควายจะมีการจัดแข่งขันในตัวเมืองชลบุรีเพียงปีละครั้ง เป็นงานเทศกาลของจังหวัด แต่ปัจจุบันการเล่นวิ่งควายในจังหวัดชลบุรีตลอดทั้งปีมีการแข่งขันกันมากกว่า 10 ครั้ง/ปี คือเฉลี่ยเดือนละ 1 ครั้ง โดยการแข่งขันหมุนเวียนไปตามสนามต่างๆ เช่นที่คลองกิว บ้านบึง หนองค้อ หลังตลาดบ่อทอง ฯลฯ

สนามแข่งขันหลักที่มีมาตรฐานอยู่ที่คลองกิว สนามนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสนามคัดตัวควายที่จะไปวิ่งแข่งในงานเทศกาลวิ่งควายของจังหวัด สนามคลองกิวสามารถใช้แข่งขันวิ่งควายได้ทั้งวิ่งควายบกและวิ่งควายคราด หากวิ่งควายบกก็สูบน้ำออกปล่อยให้สนามแห้ง หากวิ่งควายคราดจะปล่อยน้ำเข้าสนาม สนามมีความยาว 120 เมตร หากเป็นการวิ่งควายบก สนามต้องนํ้า สนามคลองกิวเป็นสนามถาวรที่มีการซ่อมและการแข่งขันตลอดทั้งปี ซึ่งแตกต่างจากสนามอื่นที่จะเป็นสนามชั่วคราว คือ ใช้เพื่อการแข่งขันเฉพาะกิจเท่านั้น พอแข่งเสร็จก็ใช้พื้นที่ไปทำอย่างอื่น

สนามแข่งควายอีกสนามหนึ่ง คือ สนามแข่งควายตรงอ่างเก็บน้ำมาบประชันที่จัดโดยเทศบาลหนองปรือในช่วงวันลอยกระทงเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างชาติ เนื่องจากสนามดังกล่าวอยู่ใกล้พัทยาซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมาก

นอกจากการมีสนามแข่งควายกระจายไปตามที่ต่างๆ ในจังหวัดชลบุรีแล้ว การวิ่งควายยังขยายตัวไปยังจังหวัดข้างเคียง เช่น จังหวัดระยอง ดังคำกล่าวของนายอเนกพัฒน์งาม (สัมภาษณ์วันที่ 3 เมษายน 2561) “การวิ่งควายก็กระจายไปตามที่ต่างๆ เทศบาลไหนจัด อยากมีงานประเพณีก็ชักชวนเพื่อนฝูงกันไปวิ่ง ไปล่ารางวัล ก็พวกกันทั้งนั้น แต่มันก็ดี ทำให้คนได้มีโอกาสดูมากขึ้น”

2.3.5 เทศกาลประเพณีวิ่งควายเพื่อการท่องเที่ยว

ประเพณีวิ่งควายในโลกาภิวัตน์กลายเป็นประเพณีประดิษฐ์ให้มีความแตกต่างจากวิธีการวิ่งควายแบบดั้งเดิมที่เป็นการละเล่น ทั้งในแง่รูปแบบและเนื้อหาความคิด กล่าวคือ นับตั้งแต่มีการส่งเสริมรณรงค์ให้ชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นแหล่งสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ด้วยความเชื่อว่าจะสามารถพัฒนาชุมชนชนบทให้มีความเจริญตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนรวมทั้งภาครัฐที่พยายามผลักดันให้แต่ละจังหวัดสร้างเอกลักษณ์เชิงวัฒนธรรมของตนขึ้นมา ชาวชลบุรีจึงใช้ประเพณีวิ่งควายมาเป็นสิ่งนิยามตัวตนทางวัฒนธรรม ความพยายามเช่นนี้เกิดจากแรงผลักดันของหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย อันเป็นหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางที่ต้องการพัฒนาประเทศโดยมุ่งเพิ่ม “ฐานการผลิต” ทางการท่องเที่ยว นั่นคือ การทำให้มีเวทีหรือพื้นที่ของการแสดงทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมให้มากขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ นักท่องเที่ยวมีพื้นที่เดินทางไปได้อย่างหลากหลายมากขึ้น

“ในส่วนของประเพณีวิ่งควายนี้แสดงถึงความเป็นไทย ซึ่งตรงกับนโยบายของ ททท. เพราะในปีที่ผ่านมาเราก็ส่งเสริมท่องเที่ยววิถีไทยซึ่งแตกต่างจากเรื่องอื่นๆ เราคงไม่ขายเรื่องของความทันสมัย เราต้องหาอะไรที่แตกต่าง ถ้าไปในแนวลักษณะพื้นบ้าน มีกลิ่นอายความเป็นพื้นบ้านอยู่ ก็จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวมากขึ้น”

(นางสาวสุลัดดา ศรีติลาวัณย์, ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานพัทยา, สัมภาษณ์วันที่ 22 กันยายน 2559)

เมื่อการวิ่งควายถูกผลิตซ้ำโดยเพิ่มวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวและเพื่อแสดงถึงอัตลักษณ์ของจังหวัดชลบุรีตามคำขวัญของจังหวัดชลบุรีที่ว่า “ทะเลงาม ช้ามหาลมอรร้อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย” ขบวนแห่ได้ถูกนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวกิจกรรมหนึ่งโดยจัดเป็น “ขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกัณฑ์” มาทั้งหมด 13 เล่ม โดยเป็นตัวแทนของอำเภอในจังหวัดชลบุรี 12 อำเภอซึ่งนำเสนอเกวียนทั้ง 12 กัณฑ์ และควายเทียมเกวียนกัณฑ์อีกเล่มหนึ่งนั้นอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัดชลบุรีมา อำเภอที่ไม่ได้ส่งควายเทียมเกวียนกัณฑ์เข้าร่วมขบวน คือ อำเภอสหัสขันธ์ เนื่องจากเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่บนเกาะจึงไม่มีควาย

การจัดขบวนแห่จะมีผู้ว่าราชการจังหวัดมาร่วมเปิดงาน นายอำเภอจากทุกอำเภอซึ่งก่อนหน้านี้ นายอำเภอและภริยาต้องร่วมนั่งมาในเกวียนของอำเภอตนเองมาด้วย ในแต่ละขบวนต้องมีการแต่งกายให้เหมือนแต่ละกัณฑ์ตามแต่ที่จะได้รับมา การจัดขบวนแห่ควายเทียมเกวียนนี้ มีจุดขายคือ การประชาสัมพันธ์ว่าเป็นการมาชมขบวนแห่ควายแบบหนึ่งเดียวในโลกที่หาชมได้ยาก หนึ่งปีจะมีเพียงครั้งเดียวและที่ชลบุรีเพียงที่เดียวเท่านั้น

“ถ้าเราจะจัดให้เป็นงานประเพณียิ่งใหญ่ น่าสนใจ มันก็ต้องมีขบวนแห่ วันออกพรรษาแต่ก่อนควายก็ชนข้าวของจากท้องไร่ท้องนา เอามาขายบ้าง มาทำบุญบ้าง ตอนนี้อะไรก็มาปรับเป็นขบวนแห่ตามกัณฑ์เทศน์ ที่ต้องมี 13 กัณฑ์ตามหลักของการวิ่งควายชลบุรีจะมีขบวนแห่เกวียน 13 เล่ม หมายถึงกัณฑ์เทศน์ 13 กัณฑ์ ทางวัดใหญ่ก็จะจัดเทศน์มหาชาติในวันขึ้น 14 ค่ำ ก่อนออกพรรษา ก็เอาเกวียน 13 เล่ม 13 กัณฑ์แห่ไปพร้อมกับขบวนควาย ขบวนแฟนซีควายสวยงาม ขบวนของอำเภอต่างๆ โรงเรียนต่างๆ ในเขตชลบุรี

(นายอเนก พัฒนงาม, กรรมการจัดงานวิ่งควาย, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

นอกจากนี้ในยุคนี้ การวิ่งควายถูกนำมาเพิ่มมูลค่าในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความรื่นเริง เพลิดเพลิน โดยนำไปร้อยเรียงกับการแสดงพื้นบ้านรวมทั้งสื่อสมัยใหม่อื่นๆ ทั้ง การแข่งขันกัณฑ์ การทายใจ และงานคอนเสิร์ต แต่ทุนวัฒนธรรมนี้จะประสบความสำเร็จได้ต้องมีทุนทางสังคม (social capital) ของชุมชน คือ การอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของเครือข่ายทางสังคมมาร่วมในงานประเพณีด้วย หากทุนทางสังคมอ่อนแอ การแสดงออกทางประเพณีวัฒนธรรมก็จะหายสาบสูญไปด้วย

ดังนั้น โลกาวัดนี้เหมือนเหรียญสองด้าน ด้านหนึ่งทำให้เกิดการรื้อฟื้นการวิ่งควายขึ้นมา จากเดิมที่ควายไม่มีบทบาทหรือลดบทบาทในการทำนาเพราะมีควายเหล็กมาทดแทน ทำให้บทบาทของควายลดลง แต่การท่องเที่ยวที่มาพร้อมโลกาวัดนี้ทำให้ควายกลับมาในบทบาทใหม่ทำให้ยังคงมีการสืบทอดการวิ่งควาย เดิมทีเอาควายทำนามาวิ่ง แต่ภายหลังไม่มีควายทำนาเพราะใช้ควายเหล็ก แต่เป็นการเลี้ยงควายและฝึกฝนเพื่อนำมาวิ่งแข่งโดยเฉพาะ

2.3.6 การกำหนดมาตรฐานหรือการจัดระเบียบการวิ่งควาย

หากย้อนไปดูการวิ่งควายในยุคแรกจะเห็นการวิ่งควายที่เป็นไปตามธรรมชาติ ควายทุกขนาดวิ่งแข่งด้วยกันบนถนนวิภาวดีหรือการซึ่งเป็นถนนที่ผู้คนใช้สัญจรไปมา จึงเกิดความวุ่นวายโกลาหล หากแต่กระแสโลกาวัดนี้ก่อให้เกิดการวางแผนในการจัดแข่งและมีการกำหนดมาตรฐานรวมทั้งกฎกติกาต่างๆ เพื่อให้ประเพณีวิ่งควายมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังนี้

- (ก) การกำหนดคุณลักษณะของควายแต่ละรุ่นที่จะลงวิ่งแข่งกัน โดยควายจะแบ่งเป็น 5 รุ่น ได้แก่
- (ข) รุ่นซูปเปอร์จิ๋ว คือ รุ่นที่เล็กที่สุด อายุไม่เกิน 2 ปี
- (ค) รุ่นจิ๋วพิเศษ อายุไม่เกิน 3 ปี
- (ง) รุ่นจิ๋วเล็ก อายุ 3 ปีกว่า
- (จ) รุ่นจิ๋วใหญ่ รุ่นนี้เริ่มมีการถ่ายฟัน ควายจะมีฟันน้ำนม 8 ซี่ โดยฟันควายจะเริ่มถ่ายที่ละคู่ พอถ่ายมาถึงคู่กลางจะไปแข่งรุ่นจิ๋วเล็กไม่ได้แล้ว
- (ฉ) ควายใหญ่ รุ่นนี้ถ่ายฟันเกิน 5 ซี่

ถึงแม้จะมีการกำหนดไว้เช่นนี้ แต่การดูควายเพื่อกำหนดรุ่นในการแข่งขันต้องอาศัยความชำนาญ เพราะการบอกว่าควายอายุเท่าไร ต้องดูจากคุณลักษณะของควาย ได้แก่ หน้าตา ผิวพรรณ ฟัน จึงจะบ่งบอกอายุได้

“การดูรุ่นควาย ต้องอาศัยประสบการณ์ อย่างซูปเปอร์จิ๋ว เล็กที่สุด มองปั๊บก็รู้เลย ถ้าเป็นรุ่นผมจะมองเหมือนกัน เพราะเรียนรู้มาด้วยกัน หรืออย่างจิ๋วเล็ก ที่อายุ 3 ปีกว่า ใกล้เคียงจิ๋วพิเศษ แต่ฟันเริ่มจะมีความแตกต่างแล้ว ตรงนี้แหละที่ขอบมาเถียงกันว่าจิ๋วเล็กหรือจิ๋วพิเศษ ส่วนจิ๋วใหญ่ ต้องดูว่าฟันเริ่มถ่ายแล้ว ควายจะมีฟันน้ำนม 8 ซี่ เหมือนเด็กที่ยังไม่ถ่ายฟันน้ำนม ก็จะเริ่มถ่ายที่ละคู่ คือ คู่กลางหักปั๊บ จะไปแข่งจิ๋วเล็กไม่ได้นะ ต้องไปแข่งจิ๋วใหญ่ แล้วถ้าหักคู่ที่ 2 คู่หน้า หักตั้งแต่ตรงกลางออกไป หักเป็น 4 ซี่ จะยังให้แข่งจิ๋วใหญ่ได้ อนุโลมให้เพราะควายยังเล็กพอกัน ส่วนควายใหญ่ เปิดเลย คือ ถ้าถ่ายฟันเกิน 5 ซี่ โอเฟ่นเลย คนที่ดูจะรู้อยู่ อยากผมแค่แหกปากดูก็รู้แล้ว ถ่าย 2 หรือถ่าย 4 รู้ได้ชัดเจน”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

(ข) การทำช่องปล่อยตัวควาย เพื่อให้การแข่งขันควายมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นไปตามมาตรฐาน มีความเป็นธรรมและโปร่งใสมากขึ้น

“แต่ก่อนไม่มีช่องปล่อยตัวควาย ก็ปล่อยยาก ใช้คนจับ ควายมันก็ตื่น เพราะมีคนขี่มีหวายตี ก็จัดให้มีช่อง ออกเหล็กขึ้นมาทำเป็นช่อง เป็นช่อง มีการยึดโยงควายให้อยู่ในช่อง ทำให้การปล่อยควายสะดวก การได้เปรียบเสียเปรียบก็น้อย สมัยใช้คนจับ ล้มคว่ำคะมำหาย แล้วก็มีการตั้งกติกาเข้ามา เช่น ถ้าควายหลุดออกจากเส้นจุดปล่อย 2 ครั้ง ถือว่าฟาวล์ หรือจ็อกก็ตกจากหลังควายก็ถือว่าฟาวล์ เราก็พยายามทำให้มันมีมาตรฐาน ให้ได้รับการยอมรับ”

(นายอนันต์ พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 61)

(ค) การคัดตัวควาย

เมื่อเทศกาลประเพณีแข่งควายมีความสำคัญและเป็นเทศกาลระดับจังหวัด มีควายเข้าแข่งขันจำนวนมาก จึงต้องมีการจัดระเบียบ มีการจัดแบ่งรุ่น มีการคัดตัวก่อนที่จะนำควายไปแข่ง ควายทุกตัวที่เจ้าของควายประสงค์จะนำลงแข่งขันที่สนามชลบุรีต้องมีการคัดตัวที่สนามคลองกิว

“อย่างวันที่ 8 ตุลาคม เราจะแข่งตรงคลองกิว เตรียมความพร้อมเพื่อไปแข่งที่จังหวัด จะแบ่งรุ่นควายเป็น 5 รุ่น คัดกันที่สนามนี้เลย ไปถึงสนามแข่งจังหวัดก็พ่นสีบอกรุ่นกันได้เลย ไม่อย่างนั้น แต่ก่อนทุกปีพอไปถึงจังหวัดจะมีพวกเสียงแข็ง ผมเป็นคนทำงานในฐานะกรรมการ บอกอะไรก็ไม่ค่อยฟัง ทำแล้วเถียงกันไม่จบ คำก็เลยโยนมาให้ผมรับผิดชอบเรื่องการวิ่งควายเร็วกับนายกษสมศักดิ์ นายกษก็บอกว่าเอาอย่างนี้ดีกว่า ก่อนที่จะส่งไปวิ่งที่จังหวัด เราต้องกำหนดหลักเกณฑ์ให้เรียบร้อยก่อน มีการคัดตัว จัดรุ่นกันที่ตรงนี้ พอจัดรุ่นแล้วไปสนามจังหวัดต้องตามนี้เลย จะได้เรียบร้อย ไม่ว่านวาย จะเอารุ่นใหญ่ลดลงมาแข่งรุ่นเล็กไม่ได้ มันเอาเปรียบ แต่ถ้าอยากจะทำเอารุ่นเล็กไปแข่งรุ่นใหญ่ แล้วแต่ความพอใจ เราก็เลยยุติที่ตรงนี้”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

(ง) สิทธิสัตว์

เมื่อมีกระแสโลกาภิวัตน์ที่มากับแนวคิดเรื่องความเป็นมาตรฐานเดียวกันและสิทธิต่างๆ แนวคิดเรื่องสิทธิของสัตว์จึงเข้ามามีส่วนเกี่ยวกับการวิ่งควาย ในมุมมองของไซเตส (CITES) หรืออนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์) จะมองการวิ่งควายเป็นการทรมานสัตว์ซึ่งส่งผลต่อการรับการสนับสนุนจากภาคธุรกิจในการจัดเทศกาลประเพณีดังกล่าว

“อีกอย่างประเพณีวิ่งควายมีข้อครหาจากพวกไซเตสที่มองว่า การแข่งวิ่งควายเป็นการทรมานสัตว์ เพราะจ็อกก็ต้องตีกันควาย ควายถึงจะวิ่ง พอเป็นอย่างนี้ สปอนเซอร์บางรายเค้าไม่อยากยุ่ง เดียวมีปัญหา ก็เลยไม่ให้การสนับสนุน”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

ในประเด็นเรื่องการทรมานสัตว์ ผู้จัดงานให้ข้อมูลในประเด็นดังกล่าวว่า

“คนเลี้ยงควายเขาจะไปทรมานสัตว์ได้ยังไง ควายเค้าเลี้ยงกันมาแต่เล็กแต่น้อย ควายถ้าไม่ตีมันก็ไม่วิ่ง แล้วควายหนังมันหนา มันไม่เจ็บหรอก กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ก็จะมารักสัตว์อะไรกันตอนนี มุมดีก็มีเยอะ มุมไม่ดีก็มีคนมองมุนั้นเหมือนกัน”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

2.3.7 การจัดงานเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ

จากเดิมผู้ที่จัดงานวิ่งควายคือชาวบ้านที่เป็นเจ้าของควายที่มาพบกันในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 แล้วจึงชักชวนกันขี่ควายแข่งกัน แต่ปัจจุบันผู้ที่เป็เจ้าภาพหลักในการจัดประเพณีวิ่งควาย คือ เทศบาลเมืองชลบุรี ดังนั้นเมื่อการจัดงานอยู่ภายใต้การผลิตซ้ำของภาครัฐ รัฐจึงมีอำนาจในการสืบทอดและผลิตซ้ำประเพณีวิ่งควายในจังหวัดชลบุรีเพื่อตอบเป้าหมายของภาครัฐเป็นสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเทศกาลประเพณีวิ่งควาย เช่น มีขบวนแห่ มีพิธีเปิดงานโดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัด มีการนำนายอำเภอและภริยามานั่งในเกวียนเทียมกัน มีการอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานในขบวนแห่เพื่อเสริมสร้างความศรัทธาและความเกี่ยวพันของประเพณีวิ่งควายในฐานะที่มีเกี่ยวข้องกับศาสนาและเป็นประเพณีประจำจังหวัดชลบุรีการเวดส์การะอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินที่ประดิษฐานที่วัดใหญ่อินทาราม การเพิ่มจำนวนวันจาก 1 วันกลายเป็น 1 สัปดาห์ ฯลฯ

นอกจากนี้จากการที่หน่วยงานรัฐด้านการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทในการจัดงานร่วมด้วย วิธีการคิดเรื่องประเพณีวิ่งควายจึงเปลี่ยนไปจากสมัยก่อนที่เพียงแค่เป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น โดยการวิ่งก็วิ่งไป-กลับจากวัดใหญ่อินทารามไปยังหนองน้ำทางทิศเหนือ แต่ปัจจุบันมีการเพิ่มกิจกรรมต่างๆเข้ามาในประเพณีวิ่งควายเพื่อเป็นการจูงใจด้านการท่องเที่ยว ส่วนที่ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้แม้จะเป็นอุปสรรคต่อการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว คือ การนับปฏิทินแบบจันทรคติที่ยึดเอาวันก่อนวันออกพรรษา คือ วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เป็นวันวิ่งควาย แต่ก็เพิ่มจำนวนวันในงานประเพณีวิ่งควายจาก 1 วันกลายเป็น 1 สัปดาห์ แต่การวิ่งควายก็ยังคงเป็นวันเดิมอยู่ จะเห็นว่าแก่นของการวิ่งควายที่ยังผูกติดกับการเทศน์มหาชาติในวันออกพรรษายังคงอยู่แต่เพิ่มมุมมองด้านการท่องเที่ยวเข้ามา โดยเฉพาะเมื่อมีส่วนราชการและหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการประเพณีของชาวบ้านโดยเข้ามาเสนอแนะและพยายามที่จะปรับเปลี่ยนประเพณีให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

“ทีนี้ประยุกต์มาเรื่อยๆ ในการแข่งขันประเพณีวิ่งควายพอมานวกในเรื่องการท่องเที่ยวมันก็เป็นวิวัฒนาการ มีประกวดพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ในจังหวัดชลบุรี เพื่อรักษาพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ มีการแข่งควายเร็วประเภทต่างๆ ใน 365 วันเราอาจไม่เคยเห็นควายสักตัวในชลบุรี แต่วันขึ้น 14 ค่ำเดือน 11 จะเห็นควายเป็นพันตัวในจังหวัดชลบุรี เราอยากให้ชลบุรีเป็นเหมือนบาเซิลเนาที่สเปนที่เขามีวิ่งวัวกระทิง เราก็มีการวิ่งควาย ก็น่าจะเทียบกันได้”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

ประเพณีวิ่งควายที่มีการจัดขบวนตกแต่งอย่างสวยงาม โดยเฉพาะขบวนควายเทียมเกวียนกันดั๋ง เป็นผลมาจากบริบทของสังคมสมัยใหม่ที่มีการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อการวิ่งควายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนราชการและภาคเอกชนเข้ามา มีบทบาทมากขึ้นเนื่องจากมุ่งหวังผลเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้หน่วยราชการและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบของประเพณีที่เริ่มโดยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน การกำหนดให้นายอำเภอต้องนั่งเกวียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำภาครัฐที่เข้าไปมีบทบาทในการวิ่งควายของชาวบ้านมากขึ้น

“ที่นี้องค์ประกอบในเรื่องของพิธีเมื่อเราเข้าไปจัด ที่เราต้องมีการแห่ขบวนเกวียนกันดั๋ง 13 เล่ม เกวียน ส่วนนี้เราก็ัดแปลงมาจากเทศน์มหาชาติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ขบวนเกวียนพวกนี้จะต้องตกแต่งด้วยผลหมากรากไม้ เพราะเกวียนกันดั๋งเหล่านี้เป็นเกวียนกันดั๋งที่บรรทุกสินค้า พืชผลทางการเกษตรไปจำหน่ายมาก่อน อยากให้คนเห็นเกวียนกันดั๋ง เพราะปัจจุบันหายาก เพราะทำด้วยไม้ทั้งหลัง คุมของล้อเนี่ยต้องเก็บรักษาเอาไว้ให้ดี การแห่เกวียนกันดั๋งรอบตลาด ชาวบ้านอยากดู นักท่องเที่ยวก็ชอบดู พอจอดปั๊บ คนมาถ่ายรูปกันเยอะเลย เพราะเค้าแต่งเกวียนมาอย่างงามๆทั้งนั้น”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

“โปรแกรมจะเริ่มแต่เช้า ตั้งแต่แห่ขบวนเกวียนกันดั๋ง แล้วมาสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดใหญ่ฯ แล้วมาทำพิธีเปิด มีการประกวดพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ การแข่งขันควายเร็ว การแข่งขันกีฬาไทยหรือกีฬาพื้นบ้าน เช่น ปีนเสื่อน้ำมัน ยังเคยเห็นไหม ปริศนาคำทายหรือโจ๊ก การแข่งขันยิงเป้าหนังสติ๊ก มวย หมากรูก และการตดว่าวป่านคม เป็นต้น กิจกรรมแบบกีฬาพื้นบ้านจะจัดให้อยู่ในวันแข่งขันควาย จะได้มีความหลากหลาย นอกจากนี้ยังมีการประกวดน้องนางบ้านนา จะตั้งชื่อนางงามควายก็ไม่เพราะ แต่แนวคิดเดิม คือ เอาสาวที่ทำนามาประกวด ใส่เสื้อแขนกระบอกสวมงอบ ประกวดน้องนางบ้านนา ถือเป็นไฮไลต์ทุกปี ตอนเช้าไปร่วมขบวนแห่ด้วย ตอนนี้เป็นนางงามเดินสายหมดแล้ว แต่ก็ต้องมีประกวดเดี่ยวไม่ครบ องค์ประกอบของงานเทศกาล หลังจากสิบปีหลังก็มีประกวดสาวเหลือน้อยบ้านนาก็เป็นไฮไลต์ใหม่ เอาคนอายุ 70 ปีขึ้นไปมาประกวดสุขภาพ มาประกวดเรื่องการแสดงออก ที่เหลือก็เป็นการจำหน่ายสินค้า ขนมพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ส่วนกลางคืนเป็นภาคบันเทิง มีวงดนตรีต่างๆ หลากหลายแนว นี่คือน้ององค์ประกอบของงานก็จะครบ”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เมื่อรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานวิ่งควายจากเคยเป็นการละเล่นก็ได้รับการยกระดับเป็นงานเทศกาลประเพณีระดับจังหวัดที่จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการเป็นงานเทศกาลระดับจังหวัดว่าจะต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวจะเหมือนกับเทศกาลประเพณีของทุกจังหวัด ที่ต้องมีขบวนแห่ การประกวด การออกร้าน การแสดงดนตรี เป็นต้น

เมื่อรัฐเข้ามามีการจัดการ รัฐจึงกำหนดกฎ กติกา รูปแบบต่างๆ แต่ชาวบ้านก็มีการต่อรองในหลากหลายรูปแบบ เช่น ในวันวิ่งควาย หากใครนำควายมาร่วมจะได้รับเงิน แต่ด้วยความที่ภาครัฐเกรงชาวบ้านจะจูงควายมารับเงินหลายรอบจึงกำหนดกฎเกณฑ์มา ซึ่งในประเด็นดังกล่าวในมุมมองของอีกฝ่ายกลับมองว่า ภาครัฐกลัวเรื่องการโกงมากเกินไป

“อย่างเราจะจัด เราก็อยากให้มีย่ออะไรเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี เราอยากให้มีการเปลี่ยนแปลง คนจะได้มากันมากๆ แต่เค้าไม่คิดอย่างเรา เขากลัวแต่คนจะมาแฉควายโกงบ้าง เอามา 5 ตัว บอกเอามา 10 ตัว สมัยก่อนยังมีคนพูดเลย ก็ให้มันโกงไปโลด ปีหนึ่งเค้าโกงคนเดียวจะเป็นอะไรไป ไม่ได้โกงทุกวัน ไม่ได้โกงกินสินชาติ จริงไม้ ชาวบ้านโกงจะเป็นอะไรไป โกงปีละครั้ง แล้วตอนนี้เป็นไง โกงทุกกระทวง โกงนักเรียน โกงคนพิการ โกงชุมชน”

(ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ในเดือนกันยายน 2559)

ในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยยังพบว่า แม้ว่าหน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ส่งสารพยายามนำเสนอภาพลักษณ์ของสื่อประเพณีวิ่งควายเป็นประเพณีเก่าแก่ มีความผูกพันกับศาสนาและยึดโยงกับพระมหากษัตริย์ ภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นเสมือน “เขตหน้าฉาก” ที่หน่วยงานรัฐต้องการนำเสนอ แต่สื่อประเพณีวิ่งควายในยุคโลกาภิวัตน์ยังมี “เขตหลังฉาก” ที่หน่วยงานรัฐนั้นไม่ได้เปิดเผยให้คนภายนอกรับรู้ เช่น เรื่องการพนัน การเอาควายมาเวียนล้อรับเงินจากคณะผู้จัดงาน การเดินสายประกวดของนางงามที่ไม่ใช่คนเมืองชลบุรี การถูกต่อต้านจากองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องสิทธิสัตว์อย่างองค์กรไชเตสที่ไม่สนับสนุนเพราะถือว่ารังแกควายจากการที่ผู้ขี่ควายตีกันควาย เพื่อให้ควายวิ่งเร็ว เป็นต้น

“ส่วนใหญ่ที่มาวิ่งบางทีก็ไม่ใช่ควายของชาวบ้านโดยตรง จะเป็นเหมือนหัวคิวของทางนี้ ก็นำควายของทางนี้มาเพื่อรับเงินรางวัล แต่ไม่ได้ลงแข่งจริงๆ เขาจะมีวิธีการดูควาย ควายบางตัวพอถึงลู่วิ่งก็ถอนตัว เขาก็รู้ว่าบางทีควายที่เอามา จะเรียกว่าอะไรดี เหมือนเป็นการเติมพนันมากกว่า ไม่ได้เล่นเพื่อสนุกสนาน ผ่อนคลายเหมือนเมื่อก่อน เพราะเงินรางวัลถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับปัจจุบัน”

(ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ในเดือนตุลาคม 2560)

“ปัญหาคือรอบทำยๆจะมีการเดิมพันสูง บางที่ใช้ตาเปล่าอย่างเดียวไม่ได้ ต้องใช้กล้องช่วย”
(ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ในเดือนตุลาคม 2560)

นอกจากนี้การประกวดน้องนางที่สมัยก่อนจะใช้คนในพื้นที่จังหวัดชลบุรีจริงๆ แต่ปัจจุบันก็เป็นคนที่เดินสายประกวดไปตามเวทีต่างๆ โดยไม่ได้ใช้คนในพื้นที่

“การประกวดน้องนางบ้านนา สมัยก่อนก็จะใช้คนที่เป็นคนจังหวัดชลบุรีจริงๆ แต่ปัจจุบันก็เป็นการเดินสายประกวดเสียส่วนใหญ่ ทำให้เรามีความรู้สึกว่าคนชลบุรีก็หน้าตาดีไม่ได้เป็นรองใครนะ แต่ทำไมดูเหมือนกับว่าเอาสาวจากที่อื่นมา คนก็เดินสายประกวด คือ ชื่อนี้เป็นน้องนางบ้านนา แต่กลายเป็นน้องนางในเมืองไปแล้ว”

(ครูอุไรพร จำนงค์ผล, ผู้รวบรวมข้อมูลวิงควาย, สัมภาษณ์วันที่ 4 ตุลาคม 2559)

สรุปการสืบทอดประเพณีวิงควายในจังหวัดชลบุรีดำเนินไปอย่างมีพลวัต กล่าวคือ แต่เดิมนั้นประเพณีวิงควายเกิดขึ้นโดยไม่ได้นัดหมายกันระหว่างชาวบ้านที่เลี้ยงควาย โดยรับรู้กันผ่านวันสำคัญคือวันออกพรรษาที่ชาวบ้านต่างขนพืชผลทางการเกษตร และข้าวของทั้งเพื่อมาทำบุญและเพื่อมาขายในตลาดในวันก่อนออกพรรษา เมื่อมาพบกันจึงพักเกวียนจอดไว้ที่ท่าเกวียน และนำควายไปอาบน้ำ เมื่อมีควายหลายตัวจึงเกิดการแข่งขันกัน ซึ่งเป็นการละเล่นหรือการทำปะลองที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

ภายหลังประเพณีวิงควายได้ปรับเปลี่ยนจากการละเล่นกลายเป็นประเพณีที่มีสถานที่และรูปแบบการจัดงานที่ชัดเจน และเป็นการวิงควายที่ไม่ได้มีเฉพาะการวิงควาย แต่ยังรวมกิจกรรมอื่นๆ เข้ามาด้วย เช่น การเดินขบวนแห่ การประกวดควาย การประกวดสาวน้อยบ้านนา การนำสื่อพื้นบ้านอื่นๆ มาเข้าร่วมในประเพณี เช่น การทายใจัก การป็นเสาน้ำมัน ฯลฯ เป็นต้น

ประเพณีการวิงควายในจังหวัดชลบุรีจึงดำรงอยู่ในบริบทของโลกาภิวัตน์ที่ชุมชนท้องถิ่นพยายามที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมอันเป็นเอกลักษณ์และเป็นจุดขายทางวัฒนธรรม ท่ามกลางโจทย์ด้านโลกาภิวัตน์ที่มุ่งนำเอาประเพณีมาช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยว

3. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีตามองค์ประกอบ การสื่อสาร

ผู้วิจัยศึกษาสื่อประเพณีวิ่งควายในฐานะสื่อชนิดหนึ่งที่จะต้องมียุคประกอบ คือ มีSender (ผู้ส่งสาร/ ศิลปิน) Message (เนื้อหา) Channel (ช่องทาง/ วาระโอกาส/ พื้นที่) และ Receiver (ผู้ชม) การแบ่งตามองค์ประกอบเช่นนี้เพื่อช่วยต่อการทำความเข้าใจ แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง องค์ประกอบทั้งสี่ส่วนนี้มีความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวกันอยู่ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายโดยแบ่งสื่อประเพณีวิ่งควายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคแรกเริ่ม (พ.ศ.2454) และยุคโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.2530) เนื่องจากในยุคขยายตัวไปบ้านบึงนั้นเป็นส่วนย่อยของยุคแรกเริ่ม

ยุคของการวิ่งควาย	Sender	Message	Channel	Receiver
ยุคแรกเริ่ม	ชาวนา ชาวสวน	ความสนุกสนาน/ สร้างความบันเทิง เรื่องเล่าเรื่องไฟไหม้ตลาด	พื้นที่- เส้นทางวิ่งจากวัดใหญ่อินทารามไปยังสระน้ำทางทิศเหนือ โอกาส –ช่วงบ่ายของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 (ก่อนวันออกพรรษา 1 วัน)	ชาวนาชาวสวน(กลุ่มเดียวกับ sender) และ คนในตลาด
โลกาภิวัตน์	รัฐ (เทศบาล อบจ. การท่องเที่ยว)	เรื่องเล่าจำนวนมาก ประเพณีประจำจังหวัด การท่องเที่ยว ควายวิ่งเฉพาะ วิ่งควาย+กิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ	พื้นที่ – มีการเดินรอบตลาด ย้ายมาวิ่งหน้าเทศบาลเมืองชลบุรี โอกาส – ช่วงเช้าของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 (ก่อนออกพรรษา 1 วัน) วิ่งควายประจำจังหวัด – วันเดิม - วิ่งควายประจำจังหวัด—สนามเกียรติยศ	คนในตลาด นักท่องเที่ยว คนในชุมชน

ภาพแสดงองค์ประกอบทางการสื่อสารของการผลิตและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควาย

ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี

3.1 ยุคแรกเริ่ม

(ก) Sender(ผู้ส่งสาร)

เมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมามีที่วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงมีการริเริ่มให้จัดเทศน์มหาชาติเป็นงานประจำปี โดยกำหนดเอาเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันพระและวันออกพรรษา เป็นเวลาเริ่มการเทศน์มหาชาติกัณฑ์แรก คือ “กัณฑ์ทศพร” ในปีแรกนั้น ผู้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ส่วนมากเป็นชาวนา ชาวสวน จึงใช้พืชผักพื้นบ้านและพืชผลทางการเกษตรเป็นเครื่องติดกัณฑ์เทศน์ เช่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร หมาก มะพร้าว กล้วย อ้อย พักเขียว พักทอง และปลาแห้ง เป็นต้น เจ้าของกัณฑ์เทศน์จำเป็นต้องนำเครื่องกัณฑ์ของตนมาให้ถึงวัดในเวลาบ่ายวันขึ้น 14 ค่ำ ซึ่งเป็นวันก่อนวันงาน 1 วัน เพราะได้มีการเชิญชวนแจ้งประชาชนล่วงหน้าไว้ก่อนแล้วว่า ให้นำข้าวสารอาหารแห้งหรืออาหารอื่นไปร่วมทำบุญด้วยกันในวันนั้น (คณะกรรมการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 12-13)

เนื่องจากเจ้าของกัณฑ์ส่วนมากเป็นชาวนาและชาวสวน ดังนั้น การที่นำเครื่องกัณฑ์มาที่วัดจึงจำเป็นต้องใช้เกวียน มีการตกแต่งเกวียนให้สวยงาม เช่นที่หน้าประทุนก็ร้อยดอกไม้เป็นม่านห้อย และใช้หน่อกล้วยกับต้นอ้อยผูกขนานสองข้าง มีการประดับเกวียนด้วยทลายมะพร้าวและกระปุกลูกจากให้สวยงาม ตอนท้ายเกวียนก็ตกแต่งเช่นกัน กล่าวเฉพาะเกวียนกัณฑ์จะมีเกวียน 13 เล่ม (13 กัณฑ์) มีควายที่ใช้เทียมเกวียน 26 ตัว

ในขณะที่ชาวบ้านคนอื่นๆ ซึ่งก็เป็นชาวนา ชาวสวน เช่นกัน ก็นำข้าวสาร อาหารแห้ง ผลผลิตในไร่ในสวน ได้แก่ กล้วย อ้อย มะพร้าว ใบตอง ข้าวเหนียว ฯลฯ ทั้งหมดมาร่วมทำบุญเทศน์มหาชาติ และบางรายก็นำมาขายในช่วงวันที่คนออกมาจับจ่ายซื้อของเพื่อเตรียมทำบุญใหญ่ในวันออกพรรษา รวมถึงการมาซื้อข้าวของสำหรับตัวเองเพื่อเตรียมตัวในการทำบุญออกพรรษาเช่นกัน ด้วยความเชื่อว่า ประเพณีวิ่งควายเป็นกิจกรรมฉลองงานบุญ ชาวบ้านจะเตรียมปัจจัยไทยธรรมบรรทุกเกวียนไปวัดเพื่อไปช่วยกันจัดเตรียมงานที่ศาลาวัดในการเทศน์มหาชาติในวันออกพรรษา สมัยก่อนการเดินทางด้วยควายเทียมเกวียน ควายที่ใช้ในการเดินทางก็คือควายที่ใช้ในการทำงานนั่นเอง

ในช่วงบ่ายของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 คนขับเกวียนเมื่อมาถึงวัดแล้วก็จะชวนกันขี่ควายไปยังสระบัวซึ่งมีน้ำจืดสนิท เพื่อให้ควายกินและอาบและเก็บดอกบัวด้วย แต่สระนี้อยู่ห่างจากวัดมากไปทางทิศเหนือ ขณะที่ขี่ควายไปพร้อมกันจำนวนมาก จึงเกิดมีคนนึกสนุกทำผู้อื่นให้ขี่ควายแข่งประลองฝีเท้าดูว่าควายของใครจะมีฝีเท้าเร็วกว่ากัน ทั้งนี้ผู้ขี่จะต้องระวังไม่ให้ตัวตกจากหลังควายด้วย มิฉะนั้นจะถือว่าแพ้ เมื่อแข่งกันจนเป็นที่พอใจและควายได้กินน้ำ อาบน้ำและเก็บดอกบัวได้แล้ว ขากลับก็เกิดคนชวนกันขี่ควายอ้อมผ่านตลาดและวิ่งแข่งกันให้คนในตลาดได้ชมด้วย

ดังนั้น ผู้ส่งสารของการวิ่งควายในยุคแรกคือ ชาวนา ชาวไร่ ชาวนาซึ่งเป็นชนชั้นล่างที่เป็นเจ้าของควายที่ชักชวนกันแข่งวิ่งควายเพื่อความสนุกสนาน เป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มคนทำนา ทำไร่ ทำสวนด้วยกันซึ่งในยุคนี้ยังไม่มีเงินรางวัลเพราะเป็นการแข่งขันกันเพื่อความสนุกสนาน เจ้าของควายซึ่งเป็นผู้ส่งสารในยุคแรกนี้ควายโดยไม่ได้คำนึงถึงผู้รับสารว่าจะดูการแข่งวิ่งควายด้วยความเข้าใจ ความสนุกสนานและมีความปลอดภัยหรือไม่ เพราะบางครั้งควายก็วิ่งขวิดผู้ชมบ้างก็มี

(ข) Message (ตัวสาร เนื้อหา ความหมาย)

ในส่วนของตัว M ในที่นี้สื่อความหมาย 2 ระดับระดับแรกคือ ระดับที่มองเห็น จับต้องได้ ที่เราเรียกว่าตัวเนื้อหา (message) และระดับที่สองซึ่งเป็นระดับที่ลึกลงไป คือ ความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังตัวเนื้อหา (meaning) ที่สะท้อนความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควาย

เรื่องเล่าหรือเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายในยุคแรกกล่าวถึงต้นกำเนิดของประเพณีวิ่งควายที่เกี่ยวกับนิทานพื้นเมืองหรือตำนานของประเพณีซึ่งมีแก่นความคิดหรือปรัชญาที่เป็นไปตามสภาพท้องถิ่น โดยนำเอานิทานพื้นเมืองหรือตำนานมาประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ดูศักดิ์สิทธิ์และน่าเชื่อถือ เรื่องเล่าเกี่ยวกับต้นกำเนิดของประเพณีวิ่งควายมีร่องรอยความเชื่อของผู้คนเรื่องวิญญาณ

เรื่องเล่าเรื่อง “เปรตเจ้าใหญ่” หรือ “เปรตอ้ายใหญ่” ที่ทำให้เกิดประเพณีวิ่งควาย เปรตเป็นผีเลว เป็นวิญญาณบาปที่ชอบปรากฏตัวหลอกหลอนให้คนกลัว เพื่อเรียกร่องให้คนมาเซ่นไหว้ คนเซ่นไหว้เปรตด้วยความกลัวว่าจะถูกรังแก เปรตมีหลายชนิด เปรตเจ้าใหญ่มีลักษณะรูปร่างสูงโย่งเย่งเท่าต้นตาล ผมหยาวยอกหยอย คอยาว ผอมโซ มีปากเท่ารูเข็ม มือโตเท่าใบตาล ชอบกินแต่เลือดและหนองเป็นอาหาร มักส่งเสียงดังหวีดๆ ในตอนกลางคืน เปรตเจ้าใหญ่สูงกว่าเปรตทั่วไป เปรตเจ้าใหญ่ที่เรียกเช่นนี้เพราะอาจเป็นเปรตแถววัดใหญ่อินทารามก็ได้ ชอบอาละวาดแถวตำบลบางปลาสร้อย ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ตกค่ำเปรตเจ้าใหญ่มักเที่ยวเตร่ตามละแวกบ้านร้านตลาด ใช้ฝ่ามือโตเท่าใบตาลกวาดหลังคาบ้านเกิดเสียงดังกรอบแกรบ บางครั้งก็ขย่มหลังคาบ้านข่มขวัญผู้คน ชาวบ้านตลาดบางปลาสร้อยหวาดกลัวเปรตนี้มาก

เปรตเจ้าใหญ่ชอบดูควายวิ่งแข่งกัน ปกติชาวไร่ชาวนาจะต้อนควายออกไปเลี้ยงที่ทุ่ง วัวควายหลายเจ้าของมักจะมารวมกัน ณ หนองน้ำชายทุ่งนอกหมู่บ้านเพื่อต้อนน้ำก่อนกลับเข้าคอก ในขณะที่อยู่ ณ แหล่งน้ำ วัวควายบางตัวก็กระโดดเข้าต่อสู้กันก็มี บางคราวคนเลี้ยงควายจะทำทนายขี่ควายแข่งกันว่าใครจะถึงที่หมายก่อน คนที่ขี่ควายถึงจุดหมายก่อนจะได้รับการยกย่องว่าเป็นเอก วันใดที่เปรตเจ้าใหญ่ได้ชมควายแข่งจะอารมณ์ดี ถ้าว่างเว้นไม่ได้ชมควายวิ่งแข่งขันกันมาหลายวันจะหงุดหงิดเป็นอย่างยิ่ง ตกดึกจะออกมารบกว่นชาวบ้าน ขย่มหลังคากลับแล้งให้หวาดกลัวถึงกับใช้ฤทธิ์เดชบันดาลให้ไฟไหม้ตลาด

ท้ายที่สุด เปรตเจ้าใหญ่จึงขอชาวบ้านจัดแข่งวิ่งควายให้ตนดูเป็นงานประจำปี มิฉะนั้นจะบันดาลให้ไฟไหม้ตลาด ชุมชนชาวตลาดชลบุรีจึงจัดงานวิ่งควายตามความประสงค์เพื่อเซ่นไหว้เปรตเจ้าใหญ่และต้องทำทุกปี หากปีใดไม่มีงานแข่งวิ่งควาย ปีนั้นไฟจะไหม้ตลาดเมืองชลบุรี เกิดโรคระบาด วัวควายล้มตายจำนวนมาก เหตุที่เกิดโรคระบาดเพราะวิญญาณบรรพชนลงโทษ ไม่พอใจที่คนรุ่นหลังละเลยไม่รักษาประเพณีเก่าแก่นี้ไว้ จึงดลบันดาลให้เกิดเภทภัย (คณะกรรมการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 18)

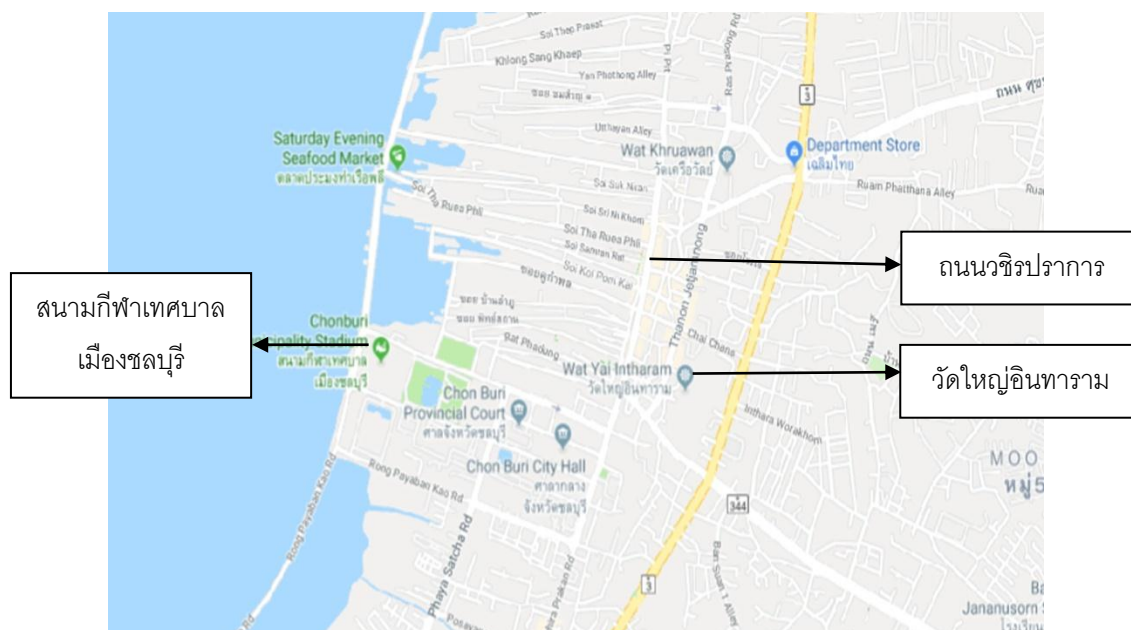
ปัจจุบันไม่มีใครเล่าถึงที่มาของประเพณีวิ่งควายว่ามาจากเปรตเจ้าใหญ่อีกแล้ว แต่ร่องรอยจากตำนานเรื่องเปรตเจ้าใหญ่ที่ยังตกค้างอยู่ในเทศกาลประเพณีวิ่งควาย คือการที่คณะกรรมการจะจัดเครื่องเซ่น ซึ่งประกอบด้วยอาหารคาวหวานใส่กระถางใบตองอย่างละเล็กละน้อยวางบนโต๊ะซึ่งปูด้วยผ้าขาววางไว้กลางแจ้ง จตุภูมิตี้นและกล่าวคำอัญเชิญเทวดาและญาติปีศาจรวมทั้งเปรตที่เร่ร่อน ให้มากินเครื่องเซ่นไหว้เพื่อขอให้ช่วยคุ้มครองผู้คนและสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านของตน และให้ประสบแต่ความสุขในชีวิตและการทำงานอาชีพตลอดปี (วารสารประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองชลบุรี ปีที่ 18 ฉบับที่ 92 ประจำเดือนสิงหาคม-กันยายน 2559) ก่อนที่ขบวนแห่ควายที่ตกแต่งสวยงามจะเดินรอบตลาดและความเชื่อเรื่องหากไม่มีการจัดประเพณีวิ่งควาย ไฟจะไหม้ตลาด ข้อสังเกตคือ ยุคเริ่มแรกนี้ยังไม่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับต้นกำเนิดประเพณีวิ่งควายที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการวิ่งควายของรัชกาลที่ 6

(ค) Channel (ช่องทาง วาระโอกาสและพื้นที่)

วาระโอกาสสำหรับการวิ่งควาย คือ ช่วงบ่ายของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 และวันรุ่งขึ้น คือ การทำบุญออกพรรษาพร้อมกัน ตามเรื่องเล่าต่อกันมา คือ เมื่อประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว ณ วัดใหญ่อินทารามซึ่งเป็นพระอารามหลวงมีการเห็นพ้องกันว่าจะจัดให้มีการเทศน์มหาชาติเป็นงานประจำปีของวัด โดยกำหนดเอาตอนเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันพระและวันออกพรรษาเป็นเวลาเริ่มเทศน์มหาชาติกัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร ซึ่งผู้รับกัณฑ์เทศน์จะต้องนำเครื่องกัณฑ์เทศน์มาที่วัดล่วงหน้าก่อน 1 วัน คือ มาตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 รวมถึงชาวบ้านที่ต้องการมาร่วมทำบุญในงานเทศน์มหาชาติด้วย การเดินทางขนของจะใช้ควายเทียมเกวียน เมื่อมีควายจำนวนมาก ระหว่างที่เดินทางพาควายไปอาบน้ำเจ้าของควายจึงทำประลองแข่งวิ่งควาย โดยวิ่งผ่านตลาดให้คนในตลาดได้ชม ประเพณีวิ่งควายจึงเป็นกิจกรรมฉลองงานบุญของชาวบ้าน

พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการวิ่งควายและในการรับรู้ของคนตั้งแต่ยุคนั้นจนถึงยุคปัจจุบัน คือ วัดใหญ่อินทารามพระอารามหลวงเป็นจุดกำเนิดของการวิ่งควายซึ่งปัจจุบันจะมีรูปปั้นควายและการวิ่งควายอยู่บนกำแพงวัด ส่วนเส้นทางวิ่งจะวิ่งอยู่บนถนนวรวิหารซึ่งยังเป็นถนนดินผ่านตัวตลาดไปทางบางทรายซึ่งอยู่ไปทางทิศเหนือ อีกพื้นที่หนึ่งที่อยู่ใกล้กับวัดใหญ่อินทารามและเป็นพื้นที่พักเกวียนซึ่งเป็นพื้นที่ของ

เอกชน ชาวบ้านร้านตลาดจึงเรียกจุดพักเกวียนตรงจุดนั้นว่า ท่าเกวียนและเรียกตลาดที่อยู่ใกล้เคียงว่า “ตลาดท่าเกวียน” ดังนั้น พื้นที่ของการวิ่งควายทั้งหมดจะอยู่ในใจกลางตัวตลาดในตัวเมืองชลบุรีทั้งหมด

ภาพแสดงพื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวิ่งควาย

(ง) Receiver (ผู้ชม)

กลุ่มผู้ชมการวิ่งควายในยุคแรกนี้ คือ กลุ่มคนทำนา ทำไร่ ทำสวน ที่เป็นเจ้าของควายด้วยตนเอง โดยกลุ่มนี้มีบทบาทเป็นทั้งผู้ขี่ควายแข่งในฐานะผู้ส่งสารและเป็นผู้ชมหรือผู้รับสารในคนเดียวกันหรือคนกลุ่มเดียวกัน เพื่อความสนุกสนานของพวกตนเอง (S-R) ด้วยกันและและยังมีอีกกลุ่มที่สำคัญ คือ ชาวตลาดที่อยู่ 2 ข้างทางที่จะตื่นตื่นและรอคอยการวิ่งควาย ด้วยช่วงการวิ่งควายเป็นช่วงที่จะทำบุญวันออกพรรษาซึ่งเป็นวันพระใหญ่ ผู้คนจึงแต่งตัวสวยงามแตกต่างจากวันทั่วไป รวมทั้งเด็กๆและหนุ่มสาวชาวตลาดที่ต่างเตรียมตัวสำหรับงานนี้ โดยเมื่อถึงช่วงวิ่งควาย เด็กหญิงจะถูกโกนผมเกล้าจุกปักปิ่น เด็กชายถูกตัดผม ที่เอาไว้เปียก็โกนผมถักเปียใหญ่ หญิงสาวจะตัดผมสวยและจัดแจงย้อมผ้าแพรสีต่างๆ เป็นการเตรียมตัวพร้อม พวกเด็กๆต่างรอคอยที่จะชมการวิ่งควายด้วยใจจดใจจ่อ พอถึงวันงานก็สวมเสื้อผ้าใหม่ๆตามสมัยนิยม ประดับเครื่องแต่งตัวด้วยเครื่องทองและเพชรพลอยตามฐานะ หญิงสาวบางคนนุ่งผ้าไหมสะพายแพรสีทอง สวมสร้อยเส้นใหญ่สะพายบ่า และก็พากันมาดูวิ่งควายปล่อยให้คนมีอายุอยู่เฝ้าบ้าน สำหรับผู้ที่มิบ้านอยู่ห่าง 2 ผังถนนชิรปราการที่มีลักษณะเป็นห้องแถวจะมีการสร้างชั้นบนให้มีชานยื่นออกมาราว 1 เมตรทางด้านถนนทุกห้อง เพื่อเอาไว้ให้เด็กและผู้หญิงได้ขึ้นไปดูควายวิ่ง (คณะกรรมการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 15-16)

เนื่องจากการวิ่งควายวิ่งบนถนนขีรปรากการซึ่งเป็นถนนที่คนใช้สัญจรเช่นกัน ผู้ชมการวิ่งควายก็ยืนดูริมถนน จึงเกิดปรากฏการณ์ที่บางครั้งควายวิ่งไล่ขวิดผู้ชมก่อให้เกิดความสับสนอลหม่าน ความไม่เป็นระเบียบแต่บางมุมก็เป็นความสนุกสนาน ความลุ้นระทึก ความเข้าใจในการชมวิ่งควายด้วยเช่นกัน

3.2 ยุคโลกาภิวัตน์

(ก) Sender(ผู้ส่งสาร)

ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ประเพณีวิ่งควายจัดโดยหน่วยงานรัฐ คือ เทศบาลเมืองชลบุรี เป็นการสืบทอดประเพณีโดยรัฐ ทั้งการสืบทอดตัวประเพณีและเรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณี ที่หน่วยงานรัฐเป็นผู้สืบค้น จัดพิมพ์เป็นสูจิบัตรในการจัดงาน โดยเล่าถึงความเป็นมาของประเพณีโดยการนับอายุของประเพณีนับโดยไปผูกกับราชสำนัก คือ การเสด็จประพาสของ ร.6 หน่วยงานหลักที่เป็นแกนนำในการจัดงาน คือ เทศบาล ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ ททท. ที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการสืบทอดประเพณีดั้งเดิม เพื่อให้เป็นไปตามคำขวัญของจังหวัดชลบุรีที่รัฐเป็นผู้กำหนด คือ ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย

หน่วยงานรัฐทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คือ เป็นทั้งผู้จัดงาน(organizer)ผู้กำกับ ในขณะที่ชาวบ้านเป็นเพียงผู้เล่นตามที่รัฐกำหนดบทบาทให้เล่น รัฐต้องเลือกผู้เล่น (player) ให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถและทักษะของผู้เล่น หากจะคิดว่า ประเพณีนี้ คือ การแสดงโชว์รูปแบบหนึ่งที่จะสร้างประสบการณ์แปลกใหม่ด้านการท่องเที่ยว (exotic) ให้แก่นักท่องเที่ยว ดังรายนามคณะกรรมการจัดงานที่เทศบาลแต่งตั้งซึ่งจะมีทั้งเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนจากภาครัฐในขณะที่ยังต้องมีชาวบ้านหรือคนเลี้ยงควายด้วย เพราะองค์ความรู้และทักษะการวิ่งควาย อยู่กับชาวบ้าน

จากรายนามที่เทศบาลแต่งตั้งจะเห็นบทบาทของชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ส่งสารโดยมีส่วนร่วมในประเพณีด้วยข้อจำกัดที่ รัฐไม่สามารถผูกขาดความรู้และทักษะด้านการวิ่งควายไว้ได้แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่องค์ความรู้และทักษะอยู่ที่ชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเข้ามามีอำนาจในการต่อรอง/กำหนดรูปแบบในการวิ่งควายด้วยซึ่งแสดงให้เห็นถึงการต่อรองของทั้งสองฝ่าย

ชุมชนสามารถต่อรองกับภาครัฐเพื่อเข้ามามีส่วนในฐานะของผู้ส่งสารในสื่อประเพณีวิ่งควาย เพราะชุมชนครอบครองทุนวัฒนธรรม หรือความรู้เกี่ยวกับการวิ่งควาย ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่มีหรือไม่ได้เป็นคนจังหวัดชลบุรี โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐที่มีบทบาทหน้าที่ซึ่งเป็นข้าราชการที่ไม่ได้เป็นคนพื้นที่

“การจัดประเพณีวิ่งควาย เลขาฯของงานคือเทศบาลเมืองชลบุรี โดยมีองค์กรส่วนท้องถิ่นทุกอำเภอ เข้ามามีส่วนร่วม”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

“เวลาจะจัด ผมก็จะเป็นกระบอก ปากเสียง เสียงดังกว่าคนอื่นเค้า เรื่องประกวดควายงาม แบ่งควายเป็นรุ่น มีเงินรางวัล ผมก็เป็นคนเสนอ”

(นายอเนก พัฒนงาม, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

สำหรับผู้ขี่ควาย จากยุคแรกเจ้าของควายที่เลี้ยงควายจะเป็นผู้ขี่ควายเอง แต่ยุคนี้มีจ็อกกี้ที่รับจ้างขี่ควาย เจ้าของควายอาจไม่ใช่ผู้ขี่ควายเสมอไป

“ของชุมชนเรามีจ็อกกี้คือ โก๊ะ บางพระ นี่เป็นฉายา ซึ่งตอนนี้ก็อายุ 60 กว่าแล้ว ทางชุมชนไม่ค่อยมีคนขี่ แต่ทางโน้น (บ้านบึง-ผู้เขียน) ยังมีจ็อกกี้เด็กๆ เด็กพวกนี้ไม่ค่อยได้เรียน ไม่มีความรู้ รับจ้างขี่ควายอย่างเดียว ถ้าเราไม่มีจ็อกกี้ก็จ้างเด็กพวกนี้ขี่ ครั้งละร้อยบ้าง 200-300 บาทบ้าง ก็อาศัยกันไปกันมา”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

(ข) Messege (เนื้อหา ความหมาย)

เนื้อหาความหมายในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเนื้อหาความหมายทั้งของควายและประเพณีวิ่งควายที่มีการประกอบสร้างความหมายอย่างหลากหลาย ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความหมายของควายและการวิ่งควายที่ถูกประกอบสร้างเพื่อให้เห็นภาพรวมของเรื่องเล่า เนื้อหาความหมาย แต่เนื่องจากมีเรื่องเล่า เนื้อหาความหมายจำนวนมากหลายชุดในส่วนรายละเอียด ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเสนอในหัวข้อถัดไป

- เรื่องเล่าและความหมายเกี่ยวกับควาย

ควายถูกประกอบสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับควาย โดยเฉพาะการเป็น “ควายชลบุรี” ในหลายประเด็นได้แก่ ความหมายของควายดีในแบบชลบุรีที่มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากควายทั่วไป ควายเป็นสัตว์ที่ฉลาด ควายเป็นสัตว์ที่มีพระคุณต่อมนุษย์ ควายเป็นสัตว์ที่มีคุณค่าและต้องการการดูแล เป็นต้น

- เรื่องเล่าและความหมายเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควาย

ประเพณีวิ่งควายถูกประกอบสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายหลายเรื่องราว ได้แก่ (1) เรื่องเล่าความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีวิ่งควายกับสถาบันพระมหากษัตริย์ (2) ประเพณีวิ่งควายกับวัดใหญ่อินทารามซึ่งเป็นพระอารามหลวง (3) ประเพณีวิ่งควายในฐานะของการเป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชนด้วยความเชื่อว่าจะต้องจัดวิ่งควายปีละ 1 ครั้ง เพื่อป้องกันไฟไหม้ตลาด (4) ประเพณีวิ่งควายกับความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา (5) ประเพณีวิ่งควายในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัดชลบุรีว่า “ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย”

ยุคนี้ เราจะได้ยินได้ฟังเรื่องเล่าที่มีความหลากหลาย เรื่องเล่าที่ถูกประกอบสร้างในแต่ละเรื่อง ต่างแฝงฝังความหมายที่มีความสัมพันธ์กับการผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควาย

(ค) Channel (ช่องทาง พื้นที่ วาระโอกาส)

วาระโอกาสของการวิ่งควายที่จัดที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรี ยังยึดวันตามยุคแรกเริ่ม คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันก่อนวันออกพรรษา 1 วัน แต่ปรับเวลาจากเดิมเคยวิ่งช่วงบ่ายก็เลื่อนเวลามาวิ่งช่วงเช้าแทน และขยายวันจากเดิมการวิ่งควายจะวิ่งเพียงแค่วันเดียว คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เท่านั้น แต่การจัดเทศกาลประเพณีวิ่งควายจะจัด 7 วัน เป็นงานเทศกาล 7 วัน 7 คืน ส่วนการวิ่งควาย เมื่อวิ่งเสร็จต่างคนต่างแยกย้ายกันกลับบ้าน ด้วยปริมาณคน/ควายมาร่วมงานจำนวนมาก พื้นที่ของการสื่อประเพณีวิ่งควายจากเคยที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ของวัดใหญ่อินทาราม มาในยุคนี้ พื้นที่ของวัดใหญ่อินทารามเป็นเพียงแค่ส่วนประกอบของประเพณีวิ่งควายที่ขบวนแห่จะมาแวะเพื่อสักการะอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราชที่ตั้งอยู่ในวัดเท่านั้น การทำบุญร่วมกันที่วัดใหญ่อินทารามจึงหายไป บทบาทและพื้นที่ของวัดใหญ่อินทารามจึงเลื่อนหายไปจากการทำบุญของคนวิ่งควาย

พื้นที่ของการวิ่งควายในเชิงกายภาพมีการปรับเปลี่ยน การวิ่งควายจากเดิมที่วิ่งไป-กลับจากวัดใหญ่อินทารามไปถึงบางทรายบนถนนวชิรปราการครั้งที่ยังเป็นถนนดิน สองฟากฝั่งของถนนเป็นตลาดร้านค้า และการวิ่งควายก็วิ่งไปบนสองฟากฝั่งปะปนไปกับผู้สัญจรบนท้องถนน ผู้ชมยืนชมได้ทั้งสองฝั่ง การวิ่งควายจึงใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนในชุมชน ภายหลังเมื่อเทศบาลปูพื้นถนนด้วยหินและลาดยางทับและมีการตัดถนนเพิ่มอีกหลายสายจึงทำให้ถนนวชิรปราการไม่เหมาะกับการวิ่งควายอีกต่อไป เพราะพื้นถนนแข็ง หากควายวิ่งบนถนนดังกล่าว กลีบเท้าจะระบม

การแข่งขันวิ่งควายจึงย้ายมาจัดที่สนามหน้าศาลากลางจังหวัดซึ่งมีความเหมาะสม เพราะสนามยาวและเป็นสนามดิน แต่ภายหลังมีการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 5 ณ สนามหน้าศาลากลางจังหวัด

พื้นที่ของการแข่งวิ่งควายจึงย้ายมาแข่งกันที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีแทน แต่ถึงจะย้ายพื้นที่สนามอย่างไร พื้นที่ของการวิ่งควายก็ยังแอบอิงกับพื้นที่ของรัฐอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น สื่อประเพณีวิ่งควายที่จัดในพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายของรัฐอย่างไม่ต้องสงสัย

การวิ่งควายที่จัดโดยเทศบาลเมืองเมื่อเปลี่ยนวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยว การวิ่งควายจึงต้องมีการปรับพื้นที่ให้เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยว เช่น การปรับสนามวิ่ง การมีลู่วิ่ง และที่สำคัญมากคือการมีอัฒจันทร์สำหรับผู้ชมที่มีการกันรั้วเพื่อความปลอดภัยของผู้ชม มีการแยกผู้เข้าแข่งวิ่งควายหรือฟากของผู้ส่งสาร (sender) แยกออกจากผู้ชม (receiver) อย่างชัดเจน ซึ่งจะแตกต่างจากพื้นที่วิ่งควายในยุคแรกเริ่มที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารปะปนกันหรือบางครั้งอาจจะรวมอยู่ในคนๆ เดียวกัน

เมื่อเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของการจัดงานเทศกาลประเพณีวิ่งควายเพื่อการท่องเที่ยว จึงมีกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากการวิ่งควาย มีการประกวดควายงาม นางงามควาย ฯลฯ การวิ่งควายจึงถูกคัดเลือกมาผลิตซ้ำในบางมิติเพราะหากนำเสนอแบบเดิม ในบริบทเดิม สำหรับนักท่องเที่ยวก็จะเข้าถึงได้ยาก ที่วิ่งในเส้นทางเดิมที่วิ่งบนถนนก็ไม่สะดวก

“แต่ก่อนวิ่งควาย เราวิ่งกันแค่วันเดียวตอนบ่ายๆ ก่อนจะถึงวันออกพรรษา 1 วัน แต่ตอนนี้กลายเป็นเทศกาลประเพณีวิ่งควาย เราจัด 7 วัน เวลาเอาโปรแกรมวิ่งควายไปประชาสัมพันธ์ต้องชัดเจนว่างานมี 7 วัน แต่วันที่วิ่งควายคือวันก่อนออกพรรษา นักท่องเที่ยวที่จะมาดูแข่ง จะได้มาถูก”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

เมื่อพื้นที่ของการวิ่งควายในตัวเมืองชลบุรีมีการเปลี่ยนแปลงจากการวิ่งกลางตลาดเปลี่ยนเป็นการเดินแห่รอบตลาดแทนและปรับเปลี่ยนเป็นจากการวิ่งบนถนนมาเป็นการวิ่งในสนามที่นำเอามาตรฐานของกีฬามาประยุกต์ใช้กับการวิ่งควายได้แก่ การมีลู่วิ่ง การมีช่องปล่อยตัว อัฒจันทร์สำหรับผู้ชม มีกล้องจับภาพตอนที่ควายเข้าเส้นชัย หากใช้เกณฑ์มาตรฐานแบบยุคสมัยใหม่มาเป็นตัวชี้วัดก็ต้องกล่าวว่าสนามแข่งควายหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีเป็นสนามมาตรฐานแม้ว่าในกลุ่ม “นักเลงควาย” ทั้งหลายจะบอกว่าไม่ได้มาตรฐานแต่ก็ยอมรับในสถานภาพของสนามแข่งควายที่นี้ว่าเป็น “สนามเกียรติยศ” ที่นักเลงควายทุกคนไฝฝืนให้ควายของตนเองวิ่งชนะและได้รับรางวัลจากสนามนี้

“เราประชาสัมพันธ์ไปเลยว่าสนามแข่งควายที่นี่เป็นสนามวิ่งควายที่ดีที่สุดในโลก เพราะเรามี
อัมจันทร์ ลู่วิ่ง ให้ควายมีลู่วิ่งที่ตรง มีดินทรายที่ไม่แข็งจนเกินไป เพราะถ้าดินแข็งเกินไปอาจทำให้เท้าควาย
บาดเจ็บได้ เรามีกรรมการจับเวลา ถ้าที่อื่นที่เค้าจัดกัน ก็จัดกันที่หัวไร่ปลายนา คนก็ไปเหยงกัน”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่
19 กันยายน 2559)

“ถ้าพูดถึงว่าสนามมันได้มาตรฐานหรือเปล่า ก็ต้องบอกว่าไม่ ก็เพราะมันสั้นแค่ 90 เมตร ยังไม่ทัน
เห็นว่ามันวิ่ง ยังไม่ทันได้ลื่นอะไรเลย ควายก็เข้าเส้นชัยไปแล้ว และที่สำคัญ มันต้องมีที่เหลือให้ควายวิ่ง
ชะลอ ไม่ใช่พอเข้าเส้นชัยแล้ว ควายมันจะหยุดได้เลย แต่ด้วยที่มันจำกัด มันก็ทำได้แค่นี้แหละ แต่มัน
เป็นสนามใหญ่ สนามที่ใครๆก็ต้องมา ควายตัวไหนมาแข่งที่สนามนี้ชนะก็มีชื่อเสียง เจ้าของก็ได้หน้าไป
ด้วย”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559)

(ง) Receiver(ผู้ชม)

ผู้ชมในยุคนี้มีความเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เป็นพ่อค้าแม่ค้าซึ่งอยู่ในตลาดและชาวนา ชาวไร่
ชาวนอนที่เป็นกลุ่มคนเลี้ยงควายด้วยตนเอง แต่ในยุคปัจจุบัน ผู้ชมวิ่งควายเพิ่มขึ้นจำนวนมากมีทั้งผู้ที่เป็น
กลุ่มเป้าหมายหลักหรือกลุ่มผู้ชมหลักในการจัดงานเทศกาลประเพณีวิ่งควาย คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งใน
จังหวัดชลบุรีและนอกจังหวัดชลบุรีซึ่งรวมถึงคนที่ย้ายถิ่นฐานเพื่อมาทำงานในจังหวัดชลบุรีรวมถึง
นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ แม้ว่าการสื่อสารประชาสัมพันธ์กับชาวต่างชาติอาจจะมีปัญหา
เรื่องการระบุวันในปฏิทินที่วัน-เวลาการจัดแข่งวิ่งควายนับตามจันทรคติ คือ วันขึ้น 14 ค่ำเดือน 11 ซึ่งเป็น
วันก่อนออกพรรษา 1 วัน ซึ่งแตกต่างจากการนับปีปฏิทินแบบสากล แตกต่างจากวันสงกรานต์ที่สามารถ
ระบุในปฏิทินได้ชัดเจนเลยว่าวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ผู้ชมที่มาชมมีเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป เช่น มา
ชมเพราะเป็นสิ่งที่แปลกไม่มีที่อื่น ซึ่งความแปลกของเทศกาลประเพณีวิ่งควายเป็นสิ่งที่สร้างความ
สนุกสนานให้กับผู้ชมได้

“คนดูวิ่งควายถ้าให้เทียบกับแต่ก่อน แต่ก่อนคนจะดูน้อยกว่านี้ ดูแบบสบายๆ ไม่แออัด แต่มา
ตอนนี้คนมาดูเยอะขึ้น เพราะคนให้ความสนใจมากขึ้น”

(นายสุภาพ จิตสม, ผู้ชมอายุ 56 ปี, สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)

“คนที่มาดู คนต่างถิ่นก็มีมาก ฝรั่งก็เยอะ เค้ามารู้สึกมันแปลก มันมีที่เดียวในโลก อย่างเมืองฝรั่ง
เค้าก็ไม่มีควาย แต่ของเราไม่ใช่มาดูควายธรรมดา แต่มาดูควายวิ่งเร็วแข่งกัน มันก็น่าสนใจ”

(นายทองพิน บุญธนาวงศ์, ผู้ชมอายุ 70 ปี สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)

“ในส่วนของ การส่งเสริมประชาสัมพันธ์นั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรือ ททท. เอาโปรแกรมของวิ่งควายบรรจุในรายการการท่องเที่ยวระดับประเทศและต่างประเทศ นักท่องเที่ยวที่ขอมาดูวิ่งควายจะเป็นพวกญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และพวกยุโรปทางสแกนดิเนเวีย พวกนี้เค้ามีเครือข่ายอยู่ที่พัทยา รู้และพากันมา แต่บางคนก็บินตรงมาเพื่อตั้งใจจะมาดูวิ่งควายเฉพาะเลยก็มี”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

เนื่องจากในยุคโลกาภิวัตน์ ประเพณีวิ่งควายมีการแตกตัวจากการวิ่งควายที่เทศบาลเมืองชลบุรี เป็นเจ้าภาพจัดในนามของจังหวัดชลบุรีและการวิ่งควายในพื้นที่ต่างๆทั้งในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดใกล้เคียง ดังนั้น เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงใคร่ขออธิบายในหัวข้อถัดไป โดยจะอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นทั้งความเหมือนและความแตกต่างของการวิ่งควายทั้ง 2 แบบ

โปสเตอร์วิ่งควายและสูจิบัตรที่แจกในงาน

4. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายนอกเขตเทศบาลเมืองตามองค์ประกอบการสื่อสาร

โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการวิ่งควายแตกตัวจากที่เคยรวมศูนย์ไว้ที่การวิ่งควายที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีเป็นการแตกตัวการวิ่งควายนอกเขตเทศบาลเมืองในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายการวิ่งควายนอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรีตามองค์ประกอบการสื่อสาร ซึ่งตามที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ผู้วิจัยศึกษาสื่อประเพณีวิ่งควายในฐานะสื่อชนิดหนึ่งที่จะต้องมีย่อประกอบ คือ มีSender (ผู้ส่งสาร/ ศิลปิน) Message (เนื้อหา)

Channel (ช่องทาง/ วาระโอกาส/ พื้นที่ และ Receiver (ผู้ชม) การแบ่งตามองค์ประกอบเช่นนี้เพื่อช่วยต่อการทำความเข้าใจ แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง องค์ประกอบทั้งสี่ส่วนนี้มีความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวกันอยู่ เนื่องจากผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดของการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายนอกเขตเทศบาลเมืองโดยการเปรียบเทียบกับสื่อประเพณีวิ่งควายในเขตเทศบาลเมือง ดังนั้น การอธิบายรายละเอียดจึงจะนำเสนอข้อมูลของสื่อประเพณีวิ่งควายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีด้วย เพื่อให้เห็นภาพความเหมือนและความแตกต่างของสื่อประเพณีวิ่งควายทั้ง 2 รูปแบบได้ชัดเจนขึ้น รายละเอียด ดังนี้

องค์ประกอบการสื่อสาร	ประเพณีวิ่งควายนอกเขตเทศบาล
Sender	ชาวบ้านเป็นแกนนำ รัฐเข้ามามีส่วนร่วม(เทศบาลและชุมควายต่างๆ)
Message & Meaning	กีฬา ผู้แสดงคือผู้ชาย อัตลักษณ์ของควายชลบุรี-อัตลักษณ์ของคน (เลี้ยงควาย)ชลบุรี— เน้นความเร็ว แข็งแกร่ง สมความเป็นชาย ความเป็นคน
Channel (ช่องทาง วาระโอกาส)	ช่องทางหรือพื้นที่ – สนามในหมู่บ้าน วาระโอกาส – ยืดหยุ่นแล้วแต่การกำหนดของ อบต./ เทศบาล (ช่วงเวลาจัดหมุนเวียนไปตามสนามต่างๆ เวียนกันเป็นเจ้าภาพ ทีมเหย้า-ทีมเยือน)
Receiver	ชาวบ้านในพื้นที่เป็นหลัก มีทั้งผู้ชมตามคม และผู้ชมตามไม่คม โดยผู้ชมตามคมมีมากกว่า

ภาพแสดงองค์ประกอบของการสื่อสารของการผลิตและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควาย
นอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรี

4.1 Sender (ผู้ส่งสาร)

การวิ่งควายที่จัดแข่งขันในพื้นที่อื่นๆ นอกเหนือจากสนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรี ผู้ที่เป็นผู้ส่งสารหลักและเป็นแกนนำในการจัดวิ่งควาย คือ กลุ่มชาวบ้านที่เลี้ยงควายและรวมตัวกันเป็น “ชุม” ต่างๆ ที่เป็นแกนนำในการจัดวิ่งควาย และขอการสนับสนุนการจัดงานจากเทศบาลในท้องถิ่น

การจัดวิ่งควายในพื้นที่อื่นเป็นกิจกรรมที่เกิดจากความร่วมมือของ “ชุมควาย” ต่างๆ โดยเจ้าของแต่ละชุมจะรับเป็นเจ้าภาพจัดหมุนเวียนกันไป เพราะการวิ่งควายในมุมมองของชาวบ้าน คือ เกมกีฬาอย่างหนึ่ง เมื่อฝึกควายแล้วก็ต้องพาควายลงสนามแข่ง เหมือนการแข่งขันฟุตบอลมีการฝึกซ้อม การลงแข่งขัน มีทีมเหย้า ทีมเยือน

เจ้าของ “ซุ่มควาย” คือชาวบ้านที่เลี้ยงควาย ฝึกซ้อมควายเพื่อลงแข่ง แต่ละซุ่มจะมีสมาชิกแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าซุ่มเล็กหรือซุ่มใหญ่ สมาชิกคือผู้ที่เลี้ยงควายอยู่ในพื้นที่/ ชุมชนเดียวกัน การเป็นเจ้าของภาพในการแข่งวิ่งควายแสดงถึงสถานภาพและบารมีของซุ่มควายแต่ละซุ่ม

ประเพณีวิ่งควายที่จัดโดยเทศบาลเมืองชลบุรี เป็นการสืบทอดประเพณีโดยรัฐ ทั้งการสืบทอดตัวประเพณีและเรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณี ที่หน่วยงานรัฐเป็นผู้สืบค้น จัดพิมพ์เป็นสูจิบัตรในการจัดงาน โดยเล่าถึงความเป็นมาของประเพณีโดยการนับอายุของประเพณีนับโดยไปผูกกับราชสำนัก คือ การเสด็จประพาสของ ร.6 โดยหน่วยงานหลักที่เป็นแกนนำในการจัดงาน คือ เทศบาล ร่วมกับจังหวัดชลบุรี และ ททท.) ที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการสืบทอดประเพณีดั้งเดิม เพื่อให้เป็นไปตามคำขวัญของจังหวัดชลบุรีที่ถูกกำหนดโดยรัฐ คือ “ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย”

ดังนั้น การวิ่งควายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี หน่วยงานรัฐจึงทำหน้าที่เป็นผู้กำกับ/ ผู้จัดการ (organizer) ในขณะที่ชาวบ้านเป็นเพียงผู้เล่นตามที่รัฐกำหนดบทบาทให้เล่น(player) สำหรับในพื้นที่ของการวิ่งควายที่อยู่รอบนอก ซุ่มควายที่เป็นการรวมกลุ่มของคนเลี้ยงควายในพื้นที่ต่างๆจะเป็นผู้จัดงานหลัก (organizer) ในขณะที่รัฐหรือเทศบาลที่ชาวบ้านไปขอการสนับสนุนจะเป็นเพียงผู้เล่น (player) ตามที่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนมอบบทบาทให้เล่น ซึ่งการมาจัดวิ่งควายนอกสนามเมืองชลบุรีก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อรองอำนาจของกลุ่มชาวบ้านหรือซุ่มควายที่มีต่อการจัดงานวิ่งควายของภาครัฐ เพราะในสนามวิ่งควายรอบนอกนี้ เป็นสนามของชาวบ้าน อยู่ในพื้นที่ของชาวบ้าน ชาวบ้านมีบทบาทเต็มที่ เป็นเจ้าของพื้นที่การวิ่งควายอย่างแท้จริง

“เราจะจัดอะไร รูปแบบไหน เราก็มาคุยกันในซุ่มควายของเรา ว่าถึงคราวเราต้องเป็นเจ้าของจัดบ้างแล้วนะ เราจะเอาอย่างไรกัน อย่างที่เราจัด เราก็ไปขอการสนับสนุนจากเทศบาล เทศบาลเค้าก็มาช่วยสนับสนุน แต่เรื่องจะวิ่ง (ควาย) จะวิ่งกันตอนไหน มีกี่รุ่น ก็แล้วแต่พวกเรา”

(สท.อึ้ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

4.2 Message (เนื้อหาและความหมาย)

การวิ่งควายในพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลเมืองจะมีทั้งการวิ่งควายบกและการวิ่งควายคราด โดยเนื้อหาและความหมายที่ผู้จัดซึ่งเป็นกลุ่มซุ่มควายต้องการสื่อสารผ่านการวิ่งควายและเป็นเนื้อหาความหมายที่โดดเด่น ได้แก่ความหมายของการวิ่งควาย คือ กีฬาของผู้ชาย

ความหมายของการวิ่งควายในพื้นที่อื่นๆ ที่โดดเด่น คือ ความหมายของการเป็นกีฬาสำหรับผู้ชาย ที่เน้นความเร็ว ความแข็งแกร่ง ความคึกคะนอง สมความเป็นชายการทุ่มเท การฝึกฝน การรู้จักวางแผน ในขณะที่ผู้ชายชนชั้นกลางใช้การเล่นฟุตบอลในการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน แต่ผู้ชายเมืองชลใช้การวิ่งควายในการสื่อสารอัตลักษณ์คนเมืองชลของตน

“วิ่งควายต้องถือว่ามันเป็นกีฬาสำหรับผู้ชาย ที่ชอบความเร็ว ความท้าทายมันมีการแข่งขัน มันเร้าใจ ได้ลุ้น บางครั้งแพ้ บางครั้งชนะ เป็นเรื่องธรรมดา เราต้องยอมรับมัน”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559)

“วิ่งควายมันเป็นเกม มันเป็นกีฬา มันสนุกนะ มันยากที่จะฝึกให้มันวิ่งได้เร็ว ต่างจากม้า แต่ว่าคนบ้านเรามีฝีมือ เอามันมาฝึกแข่งให้คนดูได้สนุก คนฝึกก็ท้าทาย เอาควายมาฝึกไม่ใช่เรื่องง่าย”

(นายอำพล แซ่เตียว, จากชมรมชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)

นอกจากนี้ ความหมายของการจัดวิ่งควายในพื้นที่รอบนอกเทศบาลเมืองชลบุรีแสดงให้เห็นถึงการต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านที่เป็นเจ้าของขุมควายต่างๆ กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดวิ่งควาย ในพื้นที่นี้ ชาวบ้านหรือกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรอง คือ กลุ่มขุมควายต่างๆ ในการกำหนดกิจกรรมหรือรูปแบบการวิ่งควาย การที่กลุ่มขุมควายต่างๆ มีการรวมตัวกันจัดการแข่งวิ่งควายในลักษณะทีมเหย้าทีมเยือน โดยมีการแข่งขันกันอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ จึงทำให้สามารถพัฒนาทักษะหรือองค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับควายและการวิ่งควายได้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มขุมควายต่างๆ ที่เป็นชาวบ้านจึงครอบครองทุนต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีวิ่งควาย โดยเฉพาะทุนที่สำคัญ คือ ทุนวัตถุ คือ ควายที่ผ่านการเลี้ยงการฝึกมาอย่างดี พร้อมในการเข้าสู่สนามแข่งขันและองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการเลี้ยง การฝึกควาย การดูควายแต่ละรุ่น ฯลฯ ซึ่งเป็นทุนที่หน่วยงานรัฐไม่มี ดังนั้น เมื่อมีการจัดเทศกาลประเพณีวิ่งควายที่รัฐจัดเป็นงานระดับจังหวัดจึงจำเป็นที่ภาครัฐต้องให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วยข้อจำกัดของทุนดังกล่าวนั่นเอง

4.3 Channel (พื้นที่ ช่องทาง วาระโอกาส)

วาระโอกาสหรือช่วงเวลาในการจัดวิ่งควายสำหรับพื้นที่รอบนอกเทศบาลเมืองชลบุรี ในอดีตจะจัดหลังจากที่เทศบาลเมืองจัดวิ่งควายไปแล้ว คือ หลังวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เนื่องจากในวันที่เทศบาลเมืองจัดเป็นงานเทศกาลระดับจังหวัด เป็นการแข่งวิ่งควายสนามใหญ่ ควายที่มีชื่อเสียง ฝีเท้าดีจะไปรวมตัวเพื่อวิ่งแข่งในสนามดังกล่าว สนามถัดมาจะจัดที่อำเภอบ้านบึง ที่หนองค้อ ในวันขึ้น 15 ค่ำ ที่บ้านบึงได้จัดเป็นอันดับที่ 2 เพราะมีควายมาก

ปัจจุบันการจัดวิ่งควายของสนามรอบนอกนั้นใน 1 ปี มีประมาณ 10 กว่าครั้ง โดยเฉลี่ย คือ เดือนละ 1 ครั้ง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามสนามต่างๆ ส่วนวันจัดจะเน้นเปลี่ยนเป็นจัดในวันเสาร์-อาทิตย์ เนื่องจากเทศบาลที่จะเป็นผู้จัดงานมองว่า ช่วงเสาร์-อาทิตย์จะมีผู้ชมมาก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับผลกระทบมาจากการกำหนดปฏิทินของรัฐที่ให้สอดคล้องกับระบบสากล คือ วันทำงานราชการ คือ จันทร์-ศุกร์ ส่วนเสาร์-อาทิตย์เป็นวันหยุด

“ในอดีต พอ 14 ค่ำ จะจัดที่ชลบุรี เป็นงานใหญ่ประจำจังหวัด ต่อไปก็จะเป็นอำเภอบ้านบึง 15 ค่ำ ก็มาที่หนองค้อ บ้านบึง เป็นอำเภอที่เป็นอันดับ 2 ที่มีควายมาก ตอนนี้อยู่เปลี่ยนไปจัดงานเสาร์-อาทิตย์ เพราะทางเทศบาลมองว่าเสาร์อาทิตย์ถึงจะมีคนดู ไม่ได้ยึดถือแบบตามเดิมแล้ว แล้วก็ไปเปลี่ยนแปลงวันจัดกันเอง ไม่มาแจ้งกับทางจังหวัด”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

“การแข่งขันมีแข่งกันทั้งปี แล้วแต่ว่าที่ไหนจะจัด มีพานทอง หนองข้าวซาก หัวกุญแจ วังน้ำเขียว เหมือน หนองปรือ วนไปทั้งปี เป็นแบบทิมเหย้า ทิมเยือน”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, คนเลี้ยงควายแข่ง, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

สนามแข่งควายนอกเหนือจากสนามแข่งควายหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีที่จัดวิ่งควายในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 แล้ว ในจังหวัดชลบุรียังมีสนามอื่นอีก ได้แก่ หนองปรือ หนองมน นาป่า สำนักบก บ้านบึง อ่างเก็บน้ำหนองค้อ คลองกิ้ว หนองซาก หัวกุญแจ พนสนิม เป็นต้น

สนามแข่งควายสำหรับนอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ส่วนใหญ่จะเป็นสนามที่ได้มาตรฐานในสายตาของ “นักเลงควาย” โดยนักเลงควายให้ความสำคัญกับความกว้างและความยาวของสนาม คือสนามต้องยาวอย่างน้อย 160 เมตร สนามที่มีมาตรฐานหรือเป็นสนามแข่งควายที่ดีที่สุดในปัจจุบัน คือ สนามแข่งควายคลองกิ้ว ที่มีความยาวถึง 250 เมตร ของนายกเทศมนตรีตำบลคลองกิ้ว เป็นสนามที่แข่งได้ทั้งวิ่งควายบกและวิ่งควายคราด หากเป็นการวิ่งควายบกจะสูบน้ำออก หากเป็นการวิ่งควายคราดจะสูบน้ำเข้ามาในสนาม สนามนี้มักลองเพื่อตรวจสอบว่าควายตัวใดเข้าเส้นชัย หากผู้เข้าแข่งขันไม่แน่ใจในการตัดสินของกรรมการหรือกรรมการเอาไว้อ้างตรวจสอบกรณีที่ควายวิ่งเข้าเส้นชัยสับสน

“อย่างต่ำบลดลองก๊ว แข่งปีละ 4 ครั้ง แข่งวิ่งเร็วแบบควายบก 2 ครั้ง และแข่งควายคราดนา 2 ครั้ง สนามที่นี้จะได้เปรียบที่อื่นเรื่องแข่งควายคราดนา เพราะว่าทุกวันนี้ท้องถิ่นจะให้แข่งควายไม่มีแล้ว ก็มี สนามของผมนี่แหละ ที่กว้างและยาว ซึ่งปัจจุบันสนามยาวๆไม่ค่อยมีแล้ว แล้วก็แข่ง 4 ครั้ง เหมือนกับกีฬา ที่เริ่มฝึกซ้อมมาจากภูธร แล้วพอถึงวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 11 ก็ไปแข่งที่งานเทศกาลของจังหวัด แต่ละที่ก็จะมี แข่งของตัวเอง วงการนี้เหมือนกับการคัดเลือกควายตั้งแต่เล็กๆ ซ้อมกันมาตั้งแต่เล็กๆ ซ้อมจากภูธรกัน ก่อน”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, นายกเทศมนตรีตำบลคลองก๊ว, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

4.4 Receiver (กลุ่มผู้ชม)

สำหรับผู้ชมการวิ่งควายในสนามรอบนอก สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

(ก) กลุ่มผู้ชมตามคม (smart audience) มักเป็นผู้ที่มีอายุ 40 กว่าปี มีความคุ้นเคยกับการวิ่งควาย และควาย และส่วนใหญ่มีประสบการณ์เคยเลี้ยงควายในอดีต เป็นผู้ชมที่ชื่นชอบการวิ่งควาย ผู้ชมกลุ่มนี้ สังเกตประสบการณ์ในการชมการวิ่งควายและข้อมูลเกี่ยวกับควายที่จะวิ่งเป็นอย่างดี สามารถให้ข้อมูลได้ว่าในแต่ละรุ่น มีควายตัวใดที่เป็น “ตัวเต็ง” มีชื่อเสียงในการวิ่งเร็ว และเป็นควายอยู่ในการครอบครองของใคร ใครเป็นเจ้าของ คนกลุ่มนี้มีความรู้ดีขนาดมองควายแล้วสามารถบอกได้ว่า ควายชื่ออะไร ใครเป็นเจ้าของ ซึ่งผู้ชมควายรอบนอกส่วนใหญ่จะเป็นคนกลุ่มนี้

หากมองการมาชมการวิ่งควายของคนกลุ่มนี้ตามแนวคิดของ Medan Sarup (1999: 20) ที่กล่าวว่า การบริโภคคือวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ ดังนั้น การมาชมการวิ่งควายทำให้พวกเขาได้ค่อยๆ สร้างตัวตนขึ้นมา เป็นการพัฒนาความสนใจ เป็นความผูกพันอย่างต่อเนื่องนั่นเอง

(ข) กลุ่มผู้ชมที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการวิ่งควายหรือมีความรู้เพียงเล็กน้อย (non-smart audience) เช่น กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มคนนอกชุมชน หรืออาจจะเป็นคนรุ่นใหม่ในชุมชน คนกลุ่มนี้มาชมการวิ่งควาย สนามนอกด้วยความแปลกตา โดยเฉพาะจะนิยมมาชมการวิ่งควายคราด หรือการวิ่งคราดนา มากกว่า เนื่องจากการแข่งวิ่งควายที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีจะมีแต่การวิ่งควายบกเท่านั้น

ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชมประเพณีวิ่งควายของเทศบาลตำบลเหมือง

บรรยากาศการเปิดงานประเพณีวิ่งควายที่ ต.คลองกิว อ.บ้านโป่ง จ.ชลบุรี
เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2559

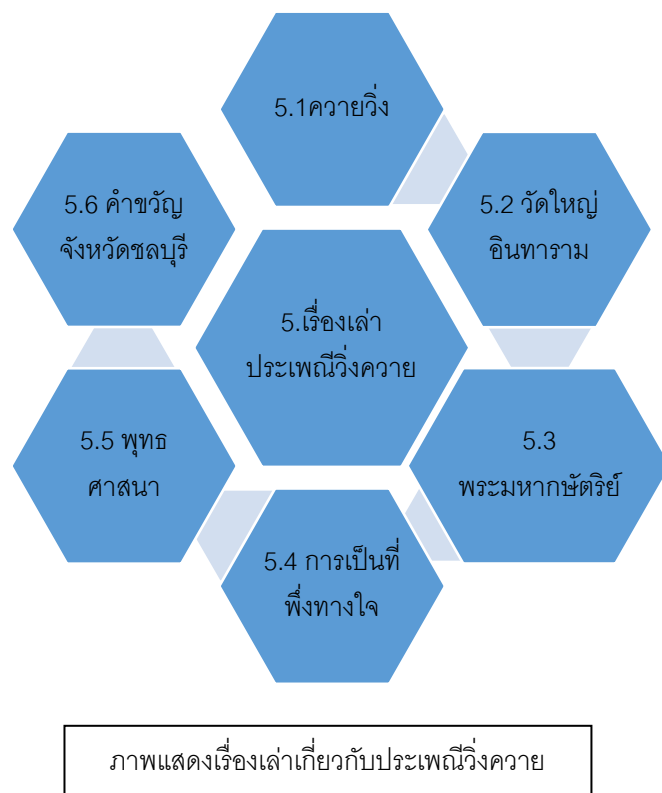
ผู้มควายตำบลเหมือง นำโดย สท.อึ้ง (คนที่ 2 จากซ้ายมือ)

การจัดงานวิ่งควายนอกเหนือจากสนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีเป็นกิจกรรมที่เกิดจากความ
ร่วมมือของ “ผู้มควาย” ต่างๆ ในจังหวัดชลบุรีดังที่จะเห็นได้จากการจัดการวิ่งควายที่เจ้าของ “ผู้มควาย”
แต่ละผู้มจะสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ มีทีมเหย้าทีมเยือน

การปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการลดทอนกิจกรรมและรูปแบบประเพณีวิ่งควายที่วิ่งกันในสนามหน้า
เทศบาลเมืองชลบุรีเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการผลิตซ้ำประเพณีวิ่งควายในพื้นที่อื่นๆ การวิ่งควายใน
พื้นที่รอบนอกของจังหวัดชลบุรีจึงเป็นปรากฏการณ์ของการหยิบยืมประเพณีของการวิ่งควายในตัวเมือง
จังหวัดชลบุรีมาผลิตซ้ำในพื้นที่ใหม่รอบนอกตัวตลาดซึ่งไม่เคยมีการวิ่งควายมาก่อน กระบวนการผลิตซ้ำ
ประเพณีวิ่งควายทำให้เกิดการสร้างควมหมายใหม่ให้กับการวิ่งควายในการรับรู้ของชาวบ้านซึ่ง
ความหมายดังกล่าวได้ถูกผลิตซ้ำผ่านสัญลักษณ์หลักคือควายในฐานะที่เป็นเกมกีฬาพื้นบ้านของคนชลบุรี

5. เรื่องเล่าเกี่ยวกับควายและประเพณีวิ่งควาย

เนื่องจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับควายและประเพณีวิ่งควายมีมาก นักวิจัยจึงขอนำมาอธิบายในส่วนนี้ เพื่อที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจปฏิบัติการทางสังคมของประเพณีวิ่งควายผ่านตัวเรื่องเล่าและความหมายที่แฝงฝังอยู่ในเรื่องเล่า (message และ meaning) ดังนี้

5.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับควายในสื่อประเพณีวิ่งควาย

เรื่องเล่าเกี่ยวกับควายจะมีอยู่ 2 แบบ แบบแรก คือ การเล่าถึงควายว่ามีบุญคุณเพราะช่วยเกษตรกรในการทำไร่ ทำนา ทำสวน รวมทั้งใช้ในการเดินทาง และแบบที่สอง คือ การเล่าถึงควายแข่งที่ไม่ต้องทำไร่ ทำนา ทำสวนอีกต่อไป

หากเป็นเรื่องเล่าแบบแรกที่กล่าวถึงบุญคุณของควายที่ช่วยงานเกษตรกรในการทำไร่ ทำนา ทำสวน ดังนั้นเกษตรกรจึงทดแทนบุญคุณควายด้วยการทำขวัญควายซึ่งในยุคแรกควายที่นำมาวิ่งแข่งก็คือควายที่ใช้งานอยู่ในเรือกสวนไร่นานั่นเอง

“เราทำขวัญควายเพื่อทดแทนบุญคุณควาย เพราะเราใช้เขาในการทำงาน ในการทำงาน ปลูกพืชต่างๆ เมื่อถึงเวลาให้เขาพัก เราก็ต้องดูแล”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

หากเป็นเรื่องเล่าแบบที่สองที่กล่าวถึงควายวิ่งในสื่อประเพณีวิ่งควาย ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนความหมายเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา การเลี้ยงควายจึงไม่ใช่การเลี้ยงเพื่อการทำนา กลายเป็นการเลี้ยงเพื่อการวิ่งควายกับอีกส่วนหนึ่งเลี้ยงเป็นงานอดิเรก เลี้ยงเป็นเพื่อน

ควายจะเริ่มวิ่งตอนอายุประมาณ 3 ปี ส่วนควายที่มีกำลังแข็งแรงเป็นควายใหญ่ และสามารถวิ่งในสนามได้ดี คือ ควายใหญ่อายุ 6-9 ปี วิ่งได้เต็มที่ 4 ปี พอควายอายุ 10 ปี ถือว่าเป็นช่วงขาลง หลังจากนั้นควายตัวที่วิ่งเร็ว ได้รับรางวัลก็จะถูกนำไปเป็นพ่อพันธุ์ เพราะหากนักเลงควายจะซื้อควายต้องดู “เชื้อแถว” ของควายก่อนว่าพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์เป็นตัวไหนอย่างไรควายจะสามารถสร้างตัวตนและชื่อเสียงเกียรติยศก็ต้องได้มาจากการวิ่งแข่งและวิ่งเร็วจนสามารถได้รางวัลชนะเลิศโดยเฉพาะชนะในสนามแข่งในงานประเพณีวิ่งควายประจำจังหวัดตัวอย่างเช่นควาย “ฟ้ามงคล” ซึ่งเป็นควายของนายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิว

“อย่างฟ้ามงคลนี่เป็นสัญลักษณ์ของควายชลบุรีเลยนะ เพราะเคยได้แชมป์ที่ชลบุรี ในวงการควาย ถ้าไม่รู้จักมันก็ไม่ใช้แล้ว เพราะมันเก่งระดับแชมป์ 2 ปีซ้อน ยุคที่มันเก่งๆ แรงดีๆ นี้นะ ถึงมันจะออกทีหลังแต่มันได้แข่งได้หมด เพราะตัวใหญ่ ยาว แต่ตอนนี้มันแก่แล้ว อายุ 15 ปีแล้ว”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

การนิยามว่าควายดีหรือไม่ จะพิจารณาเลือกจากควายชลบุรีที่มีลักษณะแตกต่างจากควายที่อื่นๆ คือ ลักษณะโดยรวมจะคล้ายกระทิง หน้าอกใหญ่ ท้ายเรียวๆ ถ้าเป็นควายภาคอื่นส่วนใหญ่จะโตทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ลักษณะของควายวิ่ง กล้ามเนื้อจะไม่เทอะทะ กล้ามเนื้อจะรัด แวตาสดใส เรียกว่าควายตาหวาน รูจมูกต้องโตซึ่งเชื่อมโยงไปถึงระบบหายใจ ตามสำนวนคนโบราณว่า “จมูกโต ตาหวาน ขาลอม” ใบหูและคอจะใหญ่คล้ายกระทิง เนื่องจากควายวิ่งจะไม่ถูกตอนแตกต่างจากควายทำนาที่ผ่านการตอน คอจะเล็ก ช่วงขาจะตรงเหมือนม้า ออกกว้าง ก็บควายจะต้องเป็นตั้ๆ เหมือนม้า ช่วงจากพื้นขึ้นไปหาท้องช่วงนี้จะยาว แล้วจากขาหน้าไปขาหลังต้องยาว

ควายชลบุรีจะมีลักษณะที่พิเศษกว่าควายในพื้นที่ ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวจึงเหมาะกับการนำมาวิ่งมากกว่าควายในพื้นที่อื่น นักเลงควายที่มองควายเป็นจะเรียกว่าสายพันธุ์ชลบุรี โดยมีลักษณะ “กีบกะลา นัยน์ตาป๋อน เขาคัดซ้อน เขาลวมข้าง หางลวมกัน แฉลบท้องดำ จงอกง่า ก้อยหนีบ”

“ควายที่เอามาแข่งต้องคัดเลือกจากสายพันธุ์ชลบุรี มันจะมีลักษณะของมัน ถ้าเปรียบกับนางสาวไทยก็สวยพอกัน มองปราดนี้รู้เลย ควายสวยต้องมีลักษณะ เค้ามี่ค้ำกลอนท้องอยู่ กีบกะลา นัยน์ตาป๋อน คือตาโตสวย ถ้าตาที่ดูเหมือนคนตาปลาตกคืบไม่ได้ เขาคัดซ้อน เขาลวมข้าง คือ เขากว้าง ดูสง่า เขาแคบจะไม่สวย หางลวมกัน คือ โคนหางลวม กันเป็นหลุมลงไป แฉลบท้องดำ จงอกง่า ก้อยหนีบ”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรม, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

“ไอ้ฟ้ามงคลนี่ ตอนซื้อไปนับก้าวเลย มันวิ่ง 2 ที่ ตัวอื่นต้องวิ่งถึง 3 ที่ แล้วช่วงตัวมันยาว ควายที่ช่วงขายาวจะกระโจนแบบสิงโต แต่ถ้าควายช่วงขาสั้น เขาเรียกควายหนู คือ เวลาวิ่งชอยยิกเลย”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มิ่งคล, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

สำหรับความหมายของควายที่เคยสื่อถึงความโง่ ความไม่ฉลาดนั้น นักเลงควายต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าควายนั้นเปรียบเสมือนเพื่อน มีความฉลาดไม่ได้โง่อย่างที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ

“ควายที่บอกว่ามันโง่ มันไม่โง่นะ เวลาคนขี่มัน มันจะกระดกหน้าให้คนวิ่ง แต่ถ้าคนยังไม่ยอมวิ่ง ควายจะเอาน้ำลงให้คนหัวที่มลงไปเอง ควายมันไม่โง่ มันจะไม่ยอมให้คนที่ เราถึงต้องเอามาฝึกให้คุ้นเคยกันก่อน คนขี่ก็ต้องคุ้นเคยกัน คนปล่อยก็ต้องคุ้นเคยกัน อย่างฟ้ามงคล(ชื่อควาย) ถ้าคนอื่นเข้าไปมันชนเลย ไม่ใช่ว่าจะยอมให้ใครจับได้ทั่วไป”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มิ่งคล, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

อีกความหมายหนึ่ง คือ ควายเป็นสัตว์ที่มีคุณค่าและต้องการการดูแล

“ควายวิ่ง เราต้องคัดมา ต้องดูกีบเท้า หู ขน กีบจะต้องผ่าลึก มันจะยกขาเร็ว ขนต้องเส้นใหญ่ ดูหลายๆอย่าง นี่คัดมาแล้ว มันจะสวย หล่อ เป็นผู้ชายก็หล่อละ ผิวมัน เราต้องบำรุง ดูแลอย่างดี นมบ้าง แบรินด์บ้าง ไข่บ้าง บำรุงอยู่เรื่อย ทุกอย่างเลย”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, คนเลี้ยงควายแข่ง, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

การวิ่งควายเริ่มมีการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในวงการนักเลงควาย ดังเช่นนายสมศักดิ์ สวัสดิ์มิ่งคล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิ่วได้ให้ข้อมูลว่า

“การแข่งควายแต่เดิมมีเรื่องการเอาเปรียบในการแข่งขัน มีเทคนิคเยอะที่แต่ละคนจะเอาเปรียบกัน ไม่มีมาตรฐานกฎกติกาในการแข่ง คนที่อยู่ในวงการจะรู้ว่า ตั้งแต่การคัดควายมา คนนี้เลี้ยงเก็บเอาไว้ตัวใหญ่กว่า เอาไปแข่งกับตัวเล็กกว่า เอาเปรียบกันตั้งแต่การคัดรุ่นแล้ว เหมือนนักมวยแบกน้ำหนัก ก็ควายแก่กว่าเลี้ยงเก็บไว้เอามาแข่งกับควายเล็ก ก็เอาเปรียบแล้ว พอถึงเวลาแข่ง วิธีการปล่อยมีชั้นเชิงที่เอาเปรียบกันได้มากมาย.....ตอนหลังก็ไปเสนอที่ประชุมว่าการวิ่งควายควรมีมาตรฐาน ควรมีเวลากำหนด และวิธีการปล่อยให้ได้มาตรฐานและไม่เอาเปรียบกัน”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

ควายยังแสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับควาย

“ที่ชอบควาย รักควาย ก็เป็นความผูกพันของคนกับควาย ควายนี้ต้องล้างตัวให้สะอาด ปกติไม่เคยอาบน้ำให้เมีย แต่กับควายนี้อาบน้ำให้ อาบจนขนเงาวับเลย เห็นไม้ มันผูกพันกัน อยู่กับควาย อยู่กับมันก็รักมันนะ”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2561)

5.2 เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับวัดใหญ่อินทาราม

วัดใหญ่อินทาราม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดใหญ่” สันนิษฐานว่าสร้างมาครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนกลาง วัดใหญ่อินทารามมีความสำคัญเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการได้เสด็จมาพักไพร่พลเมื่อคราวมาปราบนายทองอยู่ และนายนกเล็ก รวมทั้งเคยเป็นที่ชุมนุมพลและถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนที่จะยกทัพไปตีเมืองจันทบุรี และต่อมาใช้เป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองชลบุรีในอดีตด้วยเหตุนี้ภายหลังเจ้าคุณพระไพโรจน์ ภัทรธาดา เจ้าอาวาสวัดใหญ่ฯ ในขณะนั้นพร้อมด้วยชาวชลบุรีได้รวมกำลังสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราชประดิษฐานไว้โดยสร้างเสร็จและอัญเชิญขึ้นประดิษฐานเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2517 (สำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, 2558: 109)

ประเพณีวิ่งควายเกี่ยวข้องกับวัดใหญ่อินทารามเมื่อประมาณ 100 ปีเศษมาแล้ว เมื่อเจ้าอาวาสและอุบาสก อุบาสิกาเห็นว่าควรจัดเทศน์มหาชาติเป็นงานประจำปี โดยให้จัดในช่วงเช้าของวันออกพรรษา ซึ่งเป็นวันพระใหญ่ ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เมื่อมีการจัดเทศน์มหาชาติต้องมีผู้รับกัณฑ์เทศน์ ซึ่งผู้รับกัณฑ์เทศน์ต่างเป็นชาวนา ชาวไร่ ชาวนวน ของติดกัณฑ์เทศน์จึงเป็นพืชผลทางการเกษตรของตนเอง ได้แก่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร หมาก มะพร้าว กล้วย อ้อย พักเขี้ยว พักทอง และปลาแห้ง เป็นต้น

เจ้าของกัณฑ์เทศน์จำเป็นต้องนำเครื่องกัณฑ์เทศน์ของตนมาให้ถึงวัดในเวลาบ่ายวันขึ้น 14 ค่ำ ซึ่งเป็นวันก่อนหน้านางาน รวมทั้งพุทธศาสนิกชนที่จะร่วมทำบุญติดกัณฑ์เทศน์ด้วย การนำเครื่องกัณฑ์เทศน์มาที่วัดจึงจำเป็นต้องใช้เกวียนที่มีควายเทียม เฉพาะในส่วนของผู้เจ้าภาพที่รับกัณฑ์เทศน์ทั้งหมด 13 กัณฑ์ ก็ต้องมีเกวียน 13 เล่ม ซึ่งต้องใช้ควายเทียมเกวียน 26 ตัว โดยยังไม่นับรวมถึงควายของพุทธศาสนิกชนรายอื่นๆที่ชนของติดกัณฑ์เทศน์มาร่วมทำบุญด้วย

ส่วนชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อใกล้เทศกาลออกพรรษา แสดงว่าเทศกาลการไถหว่านข้าวในนาผ่านไปและใกล้จะถึงวันสำคัญทางพุทธศาสนา ชาวบ้านจะบรรทุกสินค้า ได้แก่ กลัวย มะพร้าว ใบตอง ข้าวเหนียว ไปวางขายที่ตลาด เพื่อให้คนมาจับจ่ายซื้อของไปทำบุญ โดยพาหนะสำคัญที่ใช้ในการเดินทางและขนของ คือ เกวียน เมื่อมาถึงเมืองชลก็จะไปจอดพักตามย่านชุมชนใกล้ตลาด ซึ่งบริเวณที่เกวียนไปพักปัจจุบัน เรียกว่า “ตลาดท่าเกวียน” เมื่อเกวียนหนาแน่นขึ้นจึงขยับขยายไปพักที่ลานวัดใกล้เคียงซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ด้านทิศเหนือของตลาดมีวัดเครือวัลย์ วัดอุทยานนที วัดราชบุรณาราม วัดโพธิ์ วัดนอก วัดน้อย วัดกลาง และวัดกำแพง ส่วนทางทิศใต้มีวัดใหม่พระยาทำ วัดใหญ่อินทาราม วัดต้นสน และวัดเนินสุทธาวาส เป็นต้น

เมื่อชาวบ้านนำข้าวของที่บรรทุกมาลงจากเกวียนแล้ว และพักเกวียนไว้ ก็จะนำควายไปอาบน้ำที่บ่อน้ำทางบางทรายซึ่งไปทางทิศเหนือ ขณะที่ขี่ควายไปกลับจากวัดใหญ่อินทารามไปยังสระน้ำ มีผู้นักสนุกทำผู้อื่นให้ขี่ควายแข่งประลองฝีเท้าดูว่าฝีเท้าควายของใครจะเร็วกว่ากัน วัดใหญ่อินทารามจึงกลายเป็นจุดกำเนิดของการวิ่งควายตั้งแต่นั้นมาและในปัจจุบันมีการสร้างอนุสาวรีย์ประเพณีวิ่งควายอยู่ที่กำแพงวัดด้านทิศตะวันตกเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าประเพณีวิ่งควายได้ถือกำเนิดขึ้นที่วัดใหญ่อินทารามนี้ ตอนเช้าของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ที่มีขบวนแห่ควายที่ตกแต่งสวยงาม ขบวนแห่จะต้องแวะวัดวัดใหญ่อินทาราม เพราะนอกจากจะเป็นจุดกำเนิดของประเพณีวิ่งควายแล้ว วัดนี้ยังมีความสำคัญในประวัติศาสตร์เนื่องด้วยพระเจ้าตากสินมหาราชครั้งเป็นพระยาวชิรปราการมาตั้งค่ายพักไพร่พลที่นี้ก่อนกู้เอกราช

5.3 เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับพระมหากษัตริย์

เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อยู่ 3 พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

สมเด็จพระเจ้าตากสินเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีวิ่งควาย ทุกปีที่มีการจัดประเพณีวิ่งควาย ช่วงเช้าขบวนแห่ควายที่ตกแต่งอย่างสวยงามจะเดินผ่านตลาดและแวะวัดใหญ่อินทารามเพื่อสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อยู่วัดใหญ่อินทารามความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้า

ตากสินกับวัดใหญ่อินทารามเกิดขึ้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการได้ทราบถึงความสามารถของนายทองอยู่ นกเล็ก ซึ่งเป็นคนสำคัญของเมืองชลบุรี จึงได้ติดต่อมาเป็นพรรคพวกเพื่อร่วมกอบกู้อิสรภาพ แต่นายทองอยู่ไม่ยอม พระยาวชิรปราการจึงได้ยกพลบุกชลบุรีและได้พักทัพที่ลานวัดใหญ่อินทาราม ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “วัดใหญ่” เนื่องด้วยวัดดังกล่าวเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดในละแวกนั้น (นงนุช พันธุมะโอภาส, 2542: 19)

ส่วนความเกี่ยวพันกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) นั้น เนื่องจากการเล่าต่อกันมาว่าท่านเคยเสด็จประพาสชลบุรีแล้วได้ทอดพระเนตรการวิ่งควาย แต่เนื่องจากไม่มีการจดบันทึกไว้ เรื่องเล่านี้ก็ค่อยๆลบเลือนไป แต่ในเอกสารของสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี (หน้า 54) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งก็คือรัชกาลที่ 5 กับประเพณีวิ่งควายว่า เมื่อคราวครั้งที่ท่านเสด็จประพาสเมืองชลบุรีระหว่างปีพุทธศักราช 2415 – 2449 มีราษฎรมาคอยต้อนรับเสด็จอย่างเนืองแน่น และได้จัดให้มีการวิ่งควายให้ทอดพระเนตร ณ พลับพลารับเสด็จ หน้าวัดใหญ่อินทาราม สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้รับสั่งตรัสว่า “การวิ่งควายนี้น่าสนุกมาก ขอให้จัดเป็นประเพณีประจำของเมืองชลบุรีโดยเฉพาะ” ตั้งแต่นั้นมา จึงมีการจัดเป็นประจำปี ไม่เคยขาด

สำหรับความเกี่ยวพันกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) กับประเพณีวิ่งควายซึ่งนับเป็นความภาคภูมิใจของชาวชลบุรีเมื่อราวพ.ศ. 2455 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับแรมที่เมืองชล ณ ที่บ้านปลายสะพานหน้าศาลากลางจังหวัด ซึ่งเรียกกันว่า ตำนกน้ำ (หลังเก่าพังเสียแล้ว) ผู้ว่าราชการจังหวัดคือ พระยาวิเศษฤาษี ได้จัดให้ม้านางวิ่งควายให้ทอดพระเนตรที่ถนนตอนหน้าศาลากลางจังหวัดเมื่อวันเสาร์ที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2455 งานนั้นสนุกมากเพราะว่าจัดให้ควายและม้าวิ่งแข่งกันเป็นหมู่ๆ ตามปกติแล้วยังจัดให้วิ่งแข่งเป็นคู่ชิงธงรับรางวัลอีกด้วย คนที่อยู่ตามตำบลอำเภอต่างๆจึงมาพร้อมกันจำนวนมาก เพราะนอกจากมาดูการวิ่งควายแล้วยังได้ชมพระบารมีอีกด้วย ทำให้ในปีนั้นม้านางวิ่งควาย 2 ครั้งในเวลาใกล้กัน(นงนุช พันธุมะโอภาส, 2542: 19, คณะกรรมการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 17)

รัชกาลที่ 6 เสด็จทอดพระเนตรการวิ่งควายในฐานะที่เป็นของแปลกตาและน่าสนใจ ซึ่งเมื่อพระองค์ได้ทอดพระเนตรแล้วชื่นชอบถึงกับเอ่ยปากว่าอยากให้อนุรักษ์ไว้ ความน่าสนใจของเรื่องเล่านี้คือเพื่อเพิ่มสถานภาพ หรือการให้สถานภาพ (status conferral) ให้แก่การวิ่งควายซึ่งเป็นสื่อกาเล่นของชาวบ้าน (low culture) ว่าได้รับการยอมรับจากสถาบันพระมหากษัตริย์ท่ามกลางสื่อพื้นบ้านที่มีอยู่มากมาย ดังนั้น เมื่อต้องมีการต้องสร้างคำขวัญประจำจังหวัด ประเพณีวิ่งควายจึงได้รับการบรรจุอยู่ในคำขวัญ และเมื่อได้รับการบรรจุเป็นคำขวัญจึงมีความชอบธรรมที่จะต้องจัดเป็นประจำทุกปีและเป็นหน้าที่

ของหน่วยงานต่างๆในจังหวัดชลบุรี โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องจัดสรรงบประมาณสนับสนุน ทุกๆ อำเภอต้องเข้ามามีส่วนร่วมในงานประเพณีซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดชลบุรี

“ตรงนี้อำคัญสำหรับการวิ่งควาย คือ สมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสชลบุรี ตามเอกสารในสุจิตต์รบอกเลย พอรัชกาลที่ 6 ท่านเสด็จประพาสชลบุรีทางชลมาศ แล้วเห็นควายแข่งกัน ท่านก็ถามว่า เขาทำอะไรกันนะ ก็เลยมีคนตอบว่า เขาแข่งควายกัน ท่านก็ตรัสว่า มันเป็นประเพณีที่ดีนะ น่าจะรักษาเอาไว้ นี่คือจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 6 ความจริงมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่ยังไม่เห็นแหล่งอ้างอิงอย่างเป็นทางการ ก็เลยยึดเอาวันที่รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จมาชมการวิ่งควายเป็นจุดเริ่มต้นของการวิ่งควาย เพราะมีการจดบันทึกเอาไว้”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

5.4 เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับการเป็นที่พึงพอใจ

เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับการเป็นที่พึงพอใจสะท้อนอยู่ในการเล่าเรื่องของชาวบ้านว่า หากไม่จัดวิ่งควาย ไฟจะไม่ติดตลาด ซึ่งไฟไหม้เป็นสิ่งที่ชาวตลาดหวาดกลัวมาก เนื่องจากตลาดสมัยก่อนจะเป็นเรือนไม้และบ้านเรือนของผู้คนในตลาดก็จะปลูกเรือนด้วยไม้เป็นห้องแถวยาวเรียงกันไป ดังนั้น หากเกิดไฟไหม้ โอกาสที่จะสร้างความเสียหายสูงจึงมีมาก

ด้วยเรื่องเล่าเช่นนี้นับเป็นกุศโลบายในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรและพ่อแม่ค้าในตลาดที่เป็นช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าต่างๆในการเชื่อมร้อยและกระชับความสัมพันธ์ทั้งสองฝ่าย รวมทั้งเป็นกุศโลบายที่จะเปิดพื้นที่ตลาดให้ควายสามารถเดินเข้ามาในตลาดได้ เมื่อควายเดินเข้ามา ควายก็ต้องมีการขับถ่ายออกมาโดยที่ชาวบ้านไม่รังเกียจ ตามคำกล่าวที่มักกล่าวกันว่า

“ถ้าปีไหน ควายไม่ได้ขี่ไสดตลาด ไฟจะไม่ติดตลาด”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 21 กันยายน 2559)

ถึงแม้ว่าในยุคปัจจุบัน ตลาดจะไม่ได้สร้างด้วยไม้แล้ว แต่สร้างด้วยอิฐ ด้วยปูนแต่เรื่องเล่าดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่

“ถ้าแต่ก่อน คนเฒ่าคนแก่เค้าก็ว่า ถ้าปีไหน ควายยังไม่มาขี่ไสดตลาด ก็ไม่ได้ละ เดี่ยวไฟจะมา แต่ตอนนี้ตลาดก็เปลี่ยนไปสร้างด้วยปูน ด้วยอิฐ ถ้าคิดดีๆ ไฟมันก็น่าจะไหม้ยากกว่าเมื่อก่อนที่ตลาดเป็นไม้ แต่คนก็ยังคิดเรื่องไฟไหม้ตลาดกันอยู่เลยนะ”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

การวิ่งควายในตลาดยังสืบทอดเรื่องเล่าว่าสามารถป้องกันไฟไหม้ตลาดซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของการวิ่งควายกับชาวตลาด เนื่องจากจุดกำเนิดของการวิ่งควายอยู่ในตัวตลาด การมีความเชื่อเช่นนี้ทำให้การวิ่งควายบนถนนในตัวตลาดจึงได้รับการยอมรับหรือมีความชอบธรรม เมื่อมีการวิ่งควาย ไฟไม่ไหม้ตลาด ชาวบ้านร้านตลาดย่อมดีใจและเชื่อว่าการที่ตนยินยอมและยินดีให้มีการวิ่งควายทำให้ความปรารถนาของตนนั้นประสบความสำเร็จ

การสืบทอดประเพณีวิ่งควายจึงเป็นวิถีปฏิบัติที่มีความสำคัญต่อจิตใจมาก แม้ว่าความเชื่อนี้จะจืดจางในตัวเมืองชลบุรีแต่ในตลาดใกล้เคียง เช่น ตลาดบ้านบึงก็ยังคงมีความเชื่อนี้อยู่ แม้ว่าตัวตลาดเดิมนั้นพื้นที่ถนนจะเป็นคอนกรีตแล้ว ในการจัดวิ่งควายก็ยังคงมีการนำควายมาเดินในตลาดเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตลาด ส่วนสนามวิ่งควายจะอยู่ถัดออกไปจากตัวตลาด แม้เดิมนั้นตลาดจะก่อสร้างด้วยปูนแล้ว แต่เรื่องเล่าได้ถูกปรับเปลี่ยนความหมายเป็น “การวิ่งควาย” หรือการนำควายมาเดินในตลาดเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่ตลาด การวิ่งควายจึงกลายเป็นที่พึงทางใจหรือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวตลาดเช่นเดิม

เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นร่องรอยที่ตกค้างมาจากเรื่องเล่าในยุคแรกที่กำลังกล่าวถึง เปรตเจ้าใหญ่ หรือ เปรตอ้ายใหญ่ การที่เรียกชื่อเช่นนี้มีที่มาจาก 2 เหตุผล เหตุผลแรก คือ เปรตเจ้าใหญ่เป็นเปรตที่สูงใหญ่กว่าเปรตทั่วไป อีกเหตุผลหนึ่ง คือ อาจเป็นเปรตแถววัดใหญ่ก็ได้ เปรตเจ้าใหญ่นี้ชอบดูควายวิ่งแข่งกัน หากวันใดมีควายวิ่งแข่งกันก็จะอารมณ์ดี แต่หากไม่ได้ดูควายวิ่งแข่งมาหลายวันก็จะหงุดหงิด ตกดีก็จะออกมารบกวนชาวบ้าน ข่มหลังคา กลั่นแกล้งให้หวาดกลัว บางครั้งก็ใช้ฤทธิ์เดชบันดาลให้ไฟไหม้ตลาด ท้ายสุดเปรตเจ้าใหญ่ขอให้ชาวบ้านจัดแข่งวิ่งควายให้ดูเป็นประจำทุกปี มิฉะนั้นจะดลบันดาลให้ไฟไหม้ตลาดสด ชาวบ้านจึงจัดงานวิ่งควายตามความประสงค์เพื่อเซ่นเจ้าใหญ่และต้องทำทุกปี (คณะกรรมการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2550: 18) ดังนั้นแม้เรื่องเล่าเรื่องเปรตเจ้าใหญ่จะเลือนรางรับรู้เฉพาะในหมู่คนแก่ แต่เรื่องเล่าถึงความสำคัญของการวิ่งควายในฐานะที่เป็นที่พึงทางใจป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ตลาดก็ยังคงอยู่

นอกจากนี้ ในส่วนของเกษตรกรเองนั้นยังมีความเชื่อว่า การวิ่งควายเป็นการสร้างความเป็นมงคลให้กับตัวควายเองว่าจะมีสุขภาพที่ดี แข็งแรง ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ซึ่งสุขภาพที่ดีของควายย่อมทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจว่าจะมีแรงงานไว้ใช้งานนั่นเอง การวิ่งควายจึงเป็นที่พึงทางใจของเกษตรกรด้วย

5.5 เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับพุทธศาสนา

ด้วยเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของประเพณีวิ่งควายที่เล่าว่า เมื่อถึงวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันก่อนออกพรรษา 1 วัน ชาวบ้านจะเตรียมปัจจัยไทยธรรมใส่เกวียนไปวัดเพื่อช่วยกันจัดเตรียมงานที่ศาลาวัดสำหรับการเทศน์มหาชาติในวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันออกพรรษาเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงเทศน์มหาชาติ

คือ เวสสันดรชาดกซึ่งกล่าวถึงพระประวัติในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนจะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะมีทั้งหมด 13 ตอน หรือ 13 กัณฑ์ (ได้แก่ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศ ชูชก จุลพน มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์) โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการพึ่งเทศน์มหาชาติหรือคาถาพันว่าต้องกระทำสักการบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ โดยมีดอกไม้และธูปเทียนอย่างละพัน โดยเชื่อว่าถ้าผู้ตั้งใจฟังให้จบครบบริบูรณ์ทั้ง 13 กัณฑ์ จะได้พบพระศรีอาริย์ พระพุทธเจ้าในอนาคต และหากเสียชีวิตไปแล้วจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ในปีแรกๆนั้น ผู้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ส่วนมากเป็นชาวนาชาวสวน โดยเครื่องติดกัณฑ์เทศน์ก็จะเป็นพืชผลในนาในสวน เช่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร หมาก มะพร้าว กล้วย อ้อย พักเขียว พักทองและปลาแห้ง เป็นต้น

การที่จะนำเครื่องกัณฑ์เทศน์ดังกล่าวมาที่วัดจำเป็นต้องใช้เกวียน โดยใช้พื้นเกวียนส่วนล่างเป็นที่บรรจุของ ส่วนด้านบนใช้ไม้ขัดเป็นรอกวางแคร่ให้คนแก่ ผู้หญิงและเด็กนั่ง และมีประทุนครอบกันแดดกันฝนอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งควายของตนให้สวยงามเป็นต้นว่าที่หน้าประทุนก็ร้อยดอกไม้เป็นม่านห้อยและใช้หน่อกล้วยผูกขนาสองข้าง และมีทะเลายมะพร้าวและทะเลายจากประดับให้ดูสวยงาม ตอนท้ายเกวียนก็จะมีการประดับตกแต่งเช่นกัน เมื่อเกวียนมาถึงวัดพร้อมกันแล้ว ช่างบ้าย คนขับเกวียนก็จะชวนกันขี่ควายไปยังสระบัวซึ่งเป็นสระน้ำขนาดใหญ่ มีดอกบัวขึ้นเต็มอยู่ห่างจากวัดไปทางทิศเหนือ เพื่อให้ควายได้กินและอาบน้ำในสระ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 273-247)

การที่คนชลบุรีผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายโดยผูกโยงไว้กับวันออกพรรษาซึ่งเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาหรือที่ชาวชลบุรีเรียกว่า “วันพระใหญ่” เป็นการเพิ่มมูลค่า/คุณค่าให้แก่ประเพณีวิ่งควายโดยการจัดขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกัณฑ์ 13 กัณฑ์ตามการเทศน์มหาชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเวสสันดร และในการพาขบวนแห่เทียมเกวียนกัณฑ์เดินรอบตลาด เมื่อผ่านมาถึงวัดใหญ่อินทารามต้องแวะสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์พระเจ้าตากสินที่ตั้งอยู่ในวัดแห่งนี้ด้วยนอกเหนือจากที่วัดใหญ่อินทารามแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดที่ทำให้มีการวิ่งควายเกิดขึ้นจากการที่เจ้าอาวาสวัดมีความประสงค์ที่จะจัดเทศน์มหาชาติช่วงวันพระออกพรรษาซึ่งเป็นวันพระใหญ่และที่วัดใหญ่อินทารามแห่งนี้จะมีรูปปั้นการวิ่งควายอยู่

การนำเอาประเพณีวิ่งควายไปผูกกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก จึงก่อให้เกิดการผลิตซ้ำประเพณีวิ่งควายโดยการสร้าง “นวัตกรรม” บางอย่างที่มีลักษณะเป็น “การประดิษฐ์ใหม่” อย่างชัดเจน ได้แก่ การจัดขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกัณฑ์เทศมหาชาติพระเวสสันดรซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นใหม่ในชุมชนนี้แต่นำเสนอว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีวิ่งควาย “แบบโบราณ” ที่คนชลบุรียังคงสืบทอดไว้ ซึ่งการผูกเรื่องการวิ่งควายกับการเทศน์มหาชาตินั้นน่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง

“ผมว่าเรื่องเกวียนกันชนน่าจะจะมีหลังจากการแข่งวิ่งควาย มาทำกันในภายหลังโดยมองว่ามันมีการวิ่งควายเป็นประจำ เป็นประเพณีไปแล้วจึงเอาศาสนาเข้ามาช่วยด้วย”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, นายกเทศมนตรีตำบลคลองกิว, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

5.6 เรื่องเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายกับคำขวัญจังหวัดชลบุรี

ประเพณีวิ่งควายมีความสำคัญเนื่องด้วยเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญของจังหวัดชลบุรี “ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย” การที่ประเพณีวิ่งควายผูกตัวเองไว้กับคำขวัญของจังหวัด ทำให้ส่งผลต่อการที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องในจังหวัดจะต้องกำหนดจัดประเพณีวิ่งควายอยู่ในแผนปฏิบัติการเป็นประจำทุกปี การที่หน่วยงานภาครัฐยังคงจัดประเพณีวิ่งควายเป็นประจำทุกปี ทำให้ประชาชนสามารถจดจำคำขวัญประจำจังหวัดชลบุรีซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดได้เป็นอย่างดี

“เมื่อต้องจัดวิ่งควายอยู่แล้ว ก็มันเป็นคำขวัญของจังหวัด เป็นเอกลักษณ์ของเรา ถ้าไม่จัด มันจะเป็นเอกลักษณ์ของเราได้อย่างไร ว่าเรามีวิ่งควายที่ไม่เหมือนที่อื่น ที่อื่นก็ไม่มีเหมือนเรา ถ้าไม่มีจัดวิ่งควายยังจำเป็นต้องไปเปลี่ยนคำขวัญจังหวัดด้วยแล้ว..... ที่จัดทุกปี มันก็ดี มันทำให้คนเมืองชลยังจดจำไม่ลืมว่าประเพณีวิ่งควายเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเรา เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัดเรา”

(นายโชติวิติ พวงเลิศคุณ คง ผู้ชม, สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2558)

เรื่องเล่า (message/ content) ที่ชาวชลบุรีเลือกสรรมาเล่าเกี่ยวกับประเพณีวิ่งควายมีความหมายหรือประเด็น (meaning) ที่น่าสนใจในการเลือกเรื่องเล่าดังที่กล่าวมานี้น่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวและคนในชลบุรีเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดของคนชลบุรีในการเพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับการวิ่งควายตั้งแต่อดีตจนมาถึงปัจจุบัน

จากเรื่องเล่าข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าคนเมืองชล(บุรี) เป็นเมืองที่มีทุนวัฒนธรรมที่หลากหลาย และทุนวัฒนธรรมที่หลากหลายนั้นไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่ชาวชลบุรีรู้จักในการหยิบทุนวัฒนธรรมที่ตนมีมาจับคู่เพื่อสร้างมูลค่า เช่น นำความรู้เรื่องการวิ่งควายมาจับคู่กับวันออกพรรษาหรือการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น การจับคู่ดังกล่าวเป็นการเพิ่มคุณค่า (value added) ให้กับทุนวัฒนธรรมทั้งสองฝ่ายที่มูลค่าและความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น

6. บทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีวิ่งควาย

บทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีวิ่งควายมีลักษณะที่เป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของชุมชนที่มีการเปิดรับกับความทันสมัยกับโลกภายนอกตามกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น การวิ่งควายจึงมีบทบาทหน้าที่ทั้งหน้าที่หายไป หน้าที่สืบเนื่อง หน้าที่คลี่คลาย และหน้าที่เพิ่มใหม่

บทบาทในอดีต	บทบาทในยุคโลกาภิวัตน์เทียบกับยุคอดีต			
	บทบาทหายไป	บทบาทคลี่คลาย	บทบาทต่อเนื่อง	บทบาทเพิ่มใหม่
1.ความบันเทิง 2.การเป็นที่พึ่งทางใจ 3.พื้นที่สาธารณะของเกษตรกร 4.การฉลองงานบุญ 5.การสร้างสถานภาพให้แก่เกษตรกร	การฉลองงานบุญ	การเป็นที่พึ่งทางใจ	ความบันเทิง พื้นที่สาธารณะของเกษตรกร การสร้างสถานภาพให้แก่เกษตรกร	-การท่องเที่ยว -การแสดงอัตลักษณ์ -การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น -การอนุรักษ์ควาย

ตารางแสดงบทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีวิ่งควาย

ในอดีต ประเพณีวิ่งควายมีบทบาท

(1) **บทบาทด้านความบันเทิง** เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานในไร่ในนา มาตลอดทั้งปีและเป็นการสร้างความสนุกสนานทั้งในกลุ่มคนเลี้ยงควายและชาวบ้านร้านตลาดที่มาดูการวิ่งควาย

(2) **บทบาทด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ** ด้วยความเชื่อว่าการวิ่งควายในตลาดจะสามารถป้องกันไฟไหม้ตลาดได้ เนื่องจากตลาดสมัยก่อนทำด้วยไม้ หากไฟไหม้ตลาดย่อมลุกลามเสียหายมากและความเชื่อเรื่องการป้องกันควายไม่ให้เจ็บป่วย เนื่องจากควายเป็นแรงงานที่สำคัญต่อเกษตรกรทั้งการทำให้ไถนา ทำสวน การบรรทุกข้าวของเดินทางไปตามที่ต่างๆ หากควายเจ็บป่วยหรือล้มตายย่อมส่งผลต่อการทำให้ไถนาของเกษตรกร

(3) **บทบาทด้านการเป็นพื้นที่สาธารณะของเกษตรกร** ประเพณีวิ่งควายเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนาและชาวสวนในจังหวัดชลบุรีได้มาพบปะพูดคุยกัน ได้ถามสารทุกข์สุกดิบกัน เนื่องจากในช่วงระหว่างการทำไร่ไถนา โอกาสที่จะได้มาพบหน้ากันอาจจะน้อย

(4) **บทบาทด้านการเป็นกิจกรรมฉลองงานบุญ** การแข่งวิ่งควายยุคอดีตส่วนหนึ่งนั้นคือการร่วมฉลองการทำบุญวันออกพรรษาซึ่งเป็นวันพระใหญ่ รวมทั้งยังเป็นวันที่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติโดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการฟังเทศน์มหาชาติหรือคาถาพันว่าต้องกระทำสักการบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ โดยมีดอกไม้และธูปเทียนอย่างละพัน โดยเชื่อว่าถ้าผู้ใดตั้งใจฟังให้จบครบบริบูรณ์ทั้ง 13 กัณฑ์ จะได้พบพระศรีอารียะ พระพุทธเจ้าในอนาคต และหากเสียชีวิตไปแล้วจะได้ไปเกิดบนสวรรค์

(5) **บทบาทด้านการสร้างสถานภาพให้แก่เกษตรกร** หากกล่าวถึงประเพณีวิ่งควาย สิ่งที่ควรกล่าวถึง เพราะเป็นส่วนสำคัญมากของประเพณี คือ ควาย แต่ในยุคอดีต การครอบครองควายเพียงอย่างเดียวยังไม่สามารถแสดงสถานภาพของเกษตรกรได้ ต้องมีเกวียนด้วย การมีเกวียนขนาดใหญ่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมและสถานภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของ เพราะต้องมีทุนทรัพย์ในการไปจ้างช่างฝีมือมาทำเกวียนได้ และเมื่อมีเกวียนก็สามารถให้บริการแก่ชาวบ้านใกล้เคียงในการว่าจ้างให้มาบรรทุกขนส่งข้าวของและพืชผลทางการเกษตรได้

“สมัยก่อนใครมีเกวียนก็เปรียบเหมือนบ้านเศรษฐี บ้านใครมีเกวียนหลายเล่ม บ้านใครมีควายเทียมเกวียน คำเรียกเป็นสำรับคือควายสองตัวเกวียนหนึ่งเล่ม ก็จะเป็นบ้านคนรวย คนก็จะมาจ้างเหมือนคนมีรถสิบล้อในปัจจุบัน เอาไปเข็นอ้อย เข็นมัน เข็นมะพร้าว ในอดีตก็จะใช้เกวียนและใช้ควายเทียม คูศีกบางระจันหรือเปล่า เอาไปเข็นอาวุธยุทโธปกรณ์ก็ได้”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

ภาพแสดงเกวียนที่ใช้ควายเทียม สังเกตดูล้อเกวียนขนาดใหญ่ ทั้งสองข้าง (เจ้าของเกวียน คือ นายอนันต์ เฉลิมลาภ)

ยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีวิ่งควายนั้นมีการปรับเปลี่ยน ดังนี้

หน้าที่หายไป ได้แก่ บทบาทด้านการเป็นกิจกรรมฉลองงานบุญ แม้ว่าเทศกาลประเพณีวิ่งควายที่จัดโดยเทศบาลจังหวัดชลบุรีจะมีชบวนแห่ควายเทียมเกวียนคันท์ 13 เล่ม ตามจำนวนคันท์เทศน์ในเทศน์มหาชาติ แต่กิจกรรมในชบวนแห่นั้นเน้นไปที่การแสดงโชว์ต่อนักท่องเที่ยวมากกว่าการฉลองงานบุญวันออกพรรษา เพราะหลังจากสิ้นสุดชบวนแห่แล้ว ก็ไม่ได้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญและการเทศน์มหาชาติแต่อย่างใด

หน้าที่คลี่คลาย ได้แก่

(ก) **บทบาทด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ**

แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยผ่านไปบทบาทหน้าที่ที่

ตอบสนองความต้องการของประชาชนในยุคโลกาภิวัตน์ที่ยังต้องการที่พึ่งทางใจ เพราะความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (safe and security needs) เป็นความต้องการพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ (basic human needs) ประเพณีวิ่งควายจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนชลบุรีที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงจากภัยอันตรายต่างๆ ทั้งจากธรรมชาติและน้ำมือมนุษย์

ส่วนที่คลี่คลายไปในทางที่จิตจางลง คือ บทบาทในด้านการเป็นที่พึ่งทางใจในเรื่องการป้องกันไม่ให้ควายเจ็บป่วย หรือกรณีที่ควายเจ็บป่วยจากที่เคย “บน” กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ควายหายจากอาการเจ็บป่วย หากควายหายจะนำควายมาร่วมวิ่งแข่งในตลาดหรืออาจจะมาร่วมเดินในตลาด เนื่องจากปัจจุบันเมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า เกษตรกรสามารถใช้เครื่องจักรช่วยในการทำไร่ ไถนา ทำสวน รวมถึงมีพาหนะเดินทางที่ทันสมัย ความกังวลเรื่องสุขภาพและความเป็นควายตายของควายจึงไม่มีอีกต่อไป

“ตอนนี้ตลาดลาดยางหมดแล้ว ควายวิ่งไม่ได้ แต่ก็ยังมีการจัดประกวด การละเล่นจะอยู่ข้างในตลาด แต่เค้าจะหาวิธีไปทำสนามใกล้ๆตลาด แต่ถึงจะวิ่งในตลาดไม่ได้ เรายังต้องเอาควายมาวิ่งเดินในตลาด เพื่อความเป็นสิริมงคลของควายเอาฤกษ์เอาชัย ถ้าควายตัวไหนไม่ไปวิ่งตอนออกพรรษา ถ้าตลาดไหนเคยจัดวิ่งควายแล้วปีไหนไม่จัดวิ่ง ไฟจะไหม้ เค้ากล่าวขานกันมาอย่างนั้น ถ้าถามผม ผมเคยเห็นมาอย่างหนองซาก ก่อนหน้านี้นองซากวิ่งตรงกับเมืองชล สมัยผมยังเป็นเด็ก ที่นี้นองซากเขาก็ไม่สนใจจะจัดอีก คนก็แห่ไปเมืองชลเพราะควายที่ไปร่วมงานได้ตัวละ 500 บาท นองซากเลยไม่จัด ไม่จัดแล้วไง ไฟก็ไหม้สิ คนจึงกลัวว่าไฟจะไหม้ แล้วต่อมา มีอยู่ราวๆ สัก 10 ปี ไม่อยากจัดอีก ไฟก็ไหม้อีก ที่นี้คนก็ยังกลัวกันใหญ่ ของอย่างนี้เป็นของมองไม่เห็น.....แต่เรื่องที่ว่าควายป่วยแล้วต้องแก้บน โดยเอาควายมาเดินตลาด ยุคนี้ไม่ค่อยมีกันแล้ว ก็เราไม่ได้ใช้ควายไถนา ทำไร่กันแล้ว ชาวบ้านก็ไม่ได้เลี้ยงควายเอามาใช้งานกันแล้ว ก็ไม่ต้องกลัว ที่เลี้ยงตอนนี้ เลี้ยงไว้วิ่งกันอย่างเดียว เราไม่พูดเรื่องควายที่เลี้ยงไว้กินเนื้อนะ”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2560)

“คนเค้าเชื่อว่า ถ้าเจ้าของควายหรือควายตัวไหนเจ็บป่วยก็จะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญควายก่อน หรือบางทีการทำไร่ไถนา ถ้าอยากให้พืชพันธุ์ธัญญาหารดีก็ต้องมีการบวงสรวง หรือเรื่องการเดินรอบตลาด คนจะเชื่อกันว่าถ้าปีไหนไม่จัด ไม่มีการแห่รอบตลาด ตลาดก็จะเกิดไฟไหม้ ซึ่งคนสมัยก่อนกลัวมากเรื่องไฟไหม้ เพราะบ้านเรือนที่อาศัยในตลาดก็ทำด้วยไม้ทั้งนั้นและก็อยู่ติดๆกัน”

(ครูอุไรพร จานงค์ผล, ผู้รวบรวมข้อมูลการวิ่งควาย, สัมภาษณ์วันที่ 4 ตุลาคม 2559)

“มีตำนานว่าถ้าไม่จัดก็จะเกิดอาเพศใหญ่หลวง เกิดวัวควายล้มตายเจ็บป่วย เกิดไฟไหม้ตลาด ชลบุรี จะเกิดมีภัยอะไรต่างๆ ชาวบ้านเค้าก็วิ่งกันไปเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เกิดความสำคัญ เป็นตำนานเล่าต่อกัน ก็เลยจัดกันเรื่อยมา เขาบอกว่าถ้าปีไหนควายไม่ได้ขึ้นไล่ตลาด ตลาดก็จะเหมือนมีกาลกิณีเกิดขึ้น แต่ความเชื่อเรื่องที่ว่าถ้าไม่จัดวิ่งควาย แล้ววัวควายจะเจ็บป่วยล้มตาย ทุกวันนี้ คนก็ไม่เชื่อกันแล้ว เพราะคนที่เลี้ยงควายเยอะ มันก็ค่อยมีกันแล้ว”

(นายอเนก พัฒนางาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

หน้าที่สืบเนื่อง ได้แก่

(1) บทบาทด้านความบันเทิง

แม้ว่าความบันเทิงในอดีตจะเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานในไถ่ร่นามาตลอดทั้งปี และเป็นการสร้างความสนุกสนานทั้งในกลุ่มคนเลี้ยงควายและชาวบ้านร้านตลาดที่มาดูการวิ่งควาย แต่ในยุคปัจจุบันความบันเทิงนอกจากความสนุกสนานที่ได้มาชมประเพณีวิ่งควายแล้ว ยังมีความบันเทิงในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ความบันเทิงในฐานะที่การวิ่งควายเป็นเกมกีฬาโดยเฉพาะเป็นกีฬาสำหรับผู้ชายโดยเฉพาะในกลุ่มคนที่เป็น “นักเลงควาย” เป็นความบันเทิงที่ต้องมีการลุ้นระทึก มีการศึกษาข้อมูลของควายที่ลงแข่งขันว่าเป็นอย่างไร เปรียบคล้ายดั่งการชมฟุตบอลที่จะ “เชียร์” ทีมใด ผู้ชมหรือแฟนฟุตบอลก็ต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับทีมที่ตนจะเชียร์เช่นกันจนสามารถกล่าวได้ว่าเป็นผู้ชมแบบชาญฉลาด (smart audience)

“การวิ่งควายจะดูให้สนุกจริงๆ สนามต้องยาว ต้องมีเวลาได้เห็นตอนที่ควายกำลังวิ่งสู้กันมา ถ้าดูความมันของควาย ต้องดูตอนปล่อยควายออกมาเป็นหน้ากระดาน และมีตัวหนึ่งหรือสองตัวฉีกออกไปยังจะสนุก ซึ่งไปดู ไปลุ้นกันที่สนามอื่น แต่ที่สนามชลบุรี ดูไม่สนุก เพราะกว่าจะปล่อยตัวใช้เวลานานกว่าจะปล่อยตัว บางทีนานจนเราลืมไปแล้ว แล้วอยู่ดีๆ ก็มีควายวิ่งผ่านหน้าเราไป”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

(2) บทบาทด้านการเป็นพื้นที่สาธารณะของเกษตรกร

ประเพณีวิ่งควายในจังหวัดชลบุรีเปิดพื้นที่สาธารณะให้แก่เกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรผู้เลี้ยงควาย ผู้รักควายทั้งหลายได้มาพบปะและสร้างความสัมพันธ์จนสานเป็นเครือข่ายในนามของ “ขุ้มควาย” ในวาระ โอกาสและในพื้นที่ต่างๆ เช่น พื้นที่ของการฝึกซ้อมและพื้นที่ของการแข่งขัน พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สาธารณะของเกษตรกรที่หลายคนมองว่าเป็นชนชั้นชายขอบของสังคมที่อาจจะถูกกระแสโลกาภิวัตน์เปื้อนขับออกไป ในขณะที่โลกาภิวัตน์เปิดพื้นที่สาธารณะให้ผู้ขายชนชั้นกลางในสังคมอย่างหลากหลาย เช่น พื้นที่ของกีฬาฟุตบอล พื้นที่ร้านค้าแฟรนไชส์ใหม่ แต่อีกด้านของโลกาภิวัตน์ก็เปิดพื้นที่สาธารณะให้กับคนท้องถิ่นด้วย

“เป็นขุ้มด้วย ขุ้มใครดั่ง ใครมาเจอกัน ขุ้มดั่งๆในชลบุรี ของเราก็มีชื่อแต่เราเป็นกลุ่มเล็ก แต่กลุ่มเล็ก เราก็อู้ ของเราสองตัวอาจชนะกลับมาได้ ถ้าชนะนี้ควายราคาดีขึ้นไปเลยนะ ขุ้มใหญ่ๆก็อยู่ทางหัวกุญแจ ทุ่งเหียง ขุ้มนาป่า ขุ้มตาแดง ใหญ่ที่สุดก็ขุ้มนายกฯสมศักดิ์กับกำนันดำเนินแหละ มีของผู้อยู่ใหญ่ชาด้วย อยู่ที่พนัสนิคม แต่ของเราออกมีคนกลั่นนะ ถึงจะเป็นขุ้มเล็กๆที่เรามารวมตัวกัน มาเจอกัน มาคุยกันในกลุ่มคนรักควายตำบลเหมือง”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

“มีแข่งควายที่ไหน เราไปหมด เราชอบ ถ้าไม่มีแข่งก็ไปเจอกันที่สนามซ้อม พรรคพวกกันก็มาเจอกันที่นั่น ไม่ต้องนัด รู้กัน คนคอเดียวกัน คนเลี้ยงควาย ชอบควาย รักควายเหมือนกัน ไม่มีเหงา มีอะไรให้ทำสนุกๆ มีปัญหาอะไรในขุ้มก็คุยกัน”

(นายอนันต์ เจริญลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559)

(3) บทบาทด้านการสร้างสถานภาพให้แก่เกษตรกร

ในยุคอดีต การครอบครองควายเพียงอย่างเดียวยังไม่สามารถแสดงสถานภาพของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของได้ ต้องมีเกวียนด้วย การมีเกวียนขนาดใหญ่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมและสถานภาพทางเศรษฐกิจของเจ้าของแต่ในยุคปัจจุบัน ถึงแม้ไม่มีเกวียนขนาดใหญ่ แต่เลี้ยงควายและสามารถส่งควายเข้าวิ่งแข่งได้รับรางวัล หรือได้เป็นเจ้าของควายที่มีฝีเท้าดีแล้ว จะได้รับการยกย่องในกลุ่มผู้เลี้ยงควาย เช่น นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองแก้ว ที่มีควายที่มีชื่อเสียงมาก คือ “ฟ้ามงคล” กำนันดำที่มี “เรือง” หรือ นายอนันต์ เจริญลาภหรือลุงล้านที่มี “ดอกรัก” นอกจากการครอบครองควายที่มีฝีเท้าดีแล้วผู้ใดที่สามารถครอบครองเป็นเจ้าของควายจำนวนมากได้ก็จัดว่าเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงเช่นกัน คือต้องมีความพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจและฐานะทางสังคมจึงจะสามารถซื้อควายและเลี้ยงดูควายจำนวนมากได้

“อย่างของผมนะ คนเลี้ยงควายคนหนึ่งผมจ้างอาทิตย์ละ 5,000 บาท เท่ากับเลี้ยงควายเดือนละ 20,000 บาท... อย่างผมมีควาย 60 ตัว ผมเชื่อว่าวันนี้คนที่มีความ 60 ตัวในชลบุรีไม่มีหรอก แล้วที่ผ่านมามีการขโมยควาย เมื่อก่อนนี้ควายหายทุกเดือน แต่บ้านผมไม่เคยหาย เพราะตำแหน่งที่เลี้ยงดี โลง แต่ผมเคยบอกลูกน้องว่า ไม่ต้องเสียตายลูกป็น ลูกขึ้นมาตีสองเข้าห้องน้ำก็ยิงขึ้นฟ้าเลย มีอะไรไม่รู้ ยิ่งไว้วางใจเลย ก็รอดมาได้”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

“คนที่เค้าชอบเลี้ยงควาย มันเหมือนเราได้เป็นเจ้าของ แล้วลงไปในสนาม เอาง่ายๆ ตัวนี้สวย ในวงการเค้าคุยกัน ถ้าเรามีควายตัวเร็วๆ ไปไหนใครๆ ก็เรียก ถ้าเรามีแต่ควายตัวช้าๆ ไปไหนใครก็มองไม่เห็น ถ้าเรามีควายดี ไปไหนใครๆ ก็เรียก พวกเรียกเรา พวกต้องเลี้ยงน้ำเราละ”

(นายอนันต์ เจริญลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

“ควายนี้ค่าใช้จ่ายเยอะ ทั้งคนเลี้ยงควาย จ้างทั้งคนขี่ ต้องมีรถเกี่ยวหญ้า ทุกสิ่งทุกอย่าง ลงทุนอย่างเดียวไม่มีกำไร กำไรคือความสุข แค่นั้นเอง อย่างผมนี้ลงทุนอีก 4-5 แสนบาท ไปล้อมรั้วปลูกโรงในที่ร้อยกว่าไร่ ถ้าไม่รักจะไปลงทุนไหม.....ควายบ้านผมเก่ง ผมดังเพราะควาย ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพฯ ผมเอาคราดไปถวาย ควายพาผมเข้าไป ควายพาผมดัง”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

การเป็นเจ้าภาพจัดแข่งขันวิ่งควายก็เป็นงานแสดงสถานภาพของผู้จัดเช่นกัน

“การจะจัดแข่งขันวิ่งควาย สนามต้องพร้อม ทีมเราต้องพร้อม ถ้าสนามรก เราไปที่อื่นเขาทำสนามเลี่ยม สวย มาบ้านเราสนามรก ก็อายเหมือนแข่งบอล ถ้าเขามาเยือนเราแล้วสนามเราไม่ดีก็ไม่ได้ เป็นหน้าตาของเรา สนามเราดีเขาก็ชม นอกจากสนามแล้วอุปกรณ์อะไรต่างๆ ต้องพร้อม มีเดินท์ มีกล้องปลายสนาม มีกรรมการ ใช้กรรมการต้นทาง 3 คน กรรมการปลายทางอีก 3 คน แล้วก็กรรมการคัดควาย มีโฆษกคอยบรรยาย ใช้คนเยอะ คนจัดต้องเก่ง”

(สท.อิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

หน้าที่เพิ่มเติม

เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ประเพณีวิ่งควายจะดำรงอยู่ได้แสดงว่าต้องมีการปรับตัวโดยเฉพาะการพลิกเปลี่ยนบทบาทหน้าที่เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมได้ และบางครั้งก็มีหน้าที่ใหม่ๆ ต่อสังคมด้วยเช่นกัน บทบาทหน้าที่เพิ่มเติม ได้แก่

(1) บทบาทด้านการท่องเที่ยว

สำหรับประเพณีวิ่งควาย แม้ว่าจะพยายามคงลักษณะแบบเดิมไว้ หากแต่มีการนำเสนอ ประเพณีในฐานะส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว ทำให้มีการดัดแปลง เพิ่มเติมสิ่งใหม่ในงานประเพณี ได้แก่ การจัดขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกันดั้ การจัดงานแสดงสินค้า การจัดแสดงดนตรี กิจกรรมบันเทิงต่างๆ รวมถึง การละเล่นแบบโบราณและแสดงอัตลักษณ์ของคนเมืองชล เช่น การ ทายโฉก ปั่นเสาน้ำมัน มวยตบจาก ฯลฯ เพื่อดึงดูดชาวบ้านและนักท่องเที่ยวให้มาร่วมงาน การวิ่งควายที่ เคยเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่ถูกผลิตซ้ำในบริบทใหม่ทั้งกาละ (time) และเทศะ (place) แม้แต่ ผู้เข้าร่วมในการวิ่งควายที่เคยเป็นเรื่องของ “คนใน” ก็เปลี่ยนไปสู่ประเพณีที่เปิดรับ “คนนอก” อย่าง นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในงานประเพณีอย่างเต็มที่

“ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับประเทศนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรือ ททท. เอา โปรแกรมของวิ่งควายบรรจุในการท่องเที่ยวระดับประเทศและต่างประเทศด้วย ทำประชาสัมพันธ์ให้เร าคนที่ชอบมาดูวิ่งควายจะเป็นพวกญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และพวกยุโรปแถบสแกนดิเนเวีย พวกนี้เขามี เครือข่าย มีเพื่อนอยู่ที่พัทยา และบางคนก็บินมาเพื่อตั้งใจมาดูวิ่งควาย”

(นายพงศ์ศักดิ์ ประดิษฐ์ศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 19 กันยายน 2559)

(2) บทบาทด้านการแสดงอัตลักษณ์

ประเพณีวิ่งควายมีบทบาทเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรชาวชลบุรีได้แสดงตัวตนให้สังคมได้รับรู้ถึง การดำรงอยู่ของพวกเขา เป็นการต่อสู้และต่อรองไม่ให้โลกสมัยใหม่หรือความเป็นโลกาภิวัตน์กลืนตัวตนให้ หายไปรวมถึงการแสดงอัตลักษณ์ให้เห็นถึงความสามารถของคนชลบุรีที่มีความสามารถ มีภูมิปัญญาที่ สามารถนำควายมาวิ่งเร็วได้ ทั้งๆที่สรีระของควายอาจจะไม่เอื้ออำนวยมากนัก

“อย่างแถวนี้ (ต.เหมือง—ผู้วิจัย) แต่ก่อนเป็นทุ่งนา ทุ่งหญ้า เต็มไปด้วยควาย แต่ตอนนี้ มีแต่บ้าน จัดสรร ขึ้นเอา ขึ้นเอา ความเจริญก็เข้ามา พื้นที่จะเล็กลงควายก็ลดลง บ้านจัดสรรมันก็เบียดเราออกไป ออกไปเรื่อย ถ้าเราไม่ยืนหยัดเลี้ยงควาย จัดแข่งวิ่งควาย ไม่นานเราก็คงถูกกลืนไป ทั้งๆที่พื้นที่ตรงนี้เป็น พื้นที่ที่ควายกับคนเลี้ยงควายอยู่มาก่อน”

(สท.อึ้ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 5 ตุลาคม 2559)

“วิ่งควายนี่คือหนึ่งในประเทศ หนึ่งเดียวในโลก เรามีความสามารถ มีภูมิปัญญานำควายมาแข่งขันได้ ก็เป็นเรื่องที่แปลก ไม่มีใครเค้าทำกัน วัวควายนี่เค้าก็เอาไว้ทำนา เพราะเดินช้า ลักษณะโครงสร้างของควายก็ใช้ว่าจะเอามาแข่งขันได้ง่ายๆ น้ำอดน้ำทนอะไรต่างๆ แต่คนชลบุรีเรามีความสามารถ มีภูมิปัญญา ก็เหมือนตอนเราคราดนา เราก็ลองตี ตีมันก็วิ่ง นาก็เสร็จเร็ว จากที่ใช้เวลา 1 ชั่วโมง ก็ใช้เวลา 30 นาที”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

อีกแง่มุมของอัตลักษณ์ คือ แนวคิดที่ว่าด้วย “ควายชลบุรี” และ “ความเป็นคนชลบุรี” อัตลักษณ์ในมุมนี้ คือ การผูกโยงควายชลบุรีเข้ากับความเป็นคนชลบุรี โดย “ความเป็นคนเมืองชล” ที่ถูกกล่าวถึงมักเชื่อมโยงกับชุดคำหรือความคิดบางประการ อาทิ เอกลักษณ์คนเมืองชล วิถีพื้นบ้านคนเมืองชล โดย “ความเป็นคนเมืองชล” ตั้งเดิมล้วนเป็นความดี ความงาม เป็นคุณค่าทางจิตใจซึ่งกำลังค่อยๆ หายไปจากเมืองชลบุรีหลังรับเอาสิ่งๆ ที่คิดว่าเป็นความเจริญ ความทันสมัย ตามกระแสโลกาภิวัตน์จากโลกตะวันตกเข้ามา การอธิบายดังกล่าวชี้ให้เห็นความสำคัญของควายชลบุรีและนำไปสู่เหตุผลที่คนชลบุรีควรหันมาสนใจอนุรักษ์ควายชลบุรี

ก่อนทศวรรษ 2530 คำกล่าวถึงควายและความเป็นไทยอย่างน้อยพบเพียงการยกย่องว่าเป็น “สัตว์คู่บ้านคู่เมือง” แต่เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2530-2540 ปรากฏเป็นความคิดและการมองควายแบบชาตินิยม ดังที่ว่า “ควายกับชาวนาได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง สร้างอารยธรรมไทย สร้างอำนาจอธิปไตยเหนือแผ่นดินแห่งนี้ขึ้นมา ทศนะดังกล่าวเชื่อมโยงควายกับพิธีต่างๆ ที่สัมพันธ์กับ “ความเป็นไทย” จนถึงมีคำกล่าวที่ว่า “คนไทยทั้งควายก็เท่ากับทั้งอีกหลายๆ สิ่งหลายๆ อย่างที่เป็นวิถีชีวิตไทย” ควายจึงเป็นตัวแทนของความเป็นไทย (พาขวัญ สดัมภรัตน์, 2557: 190-193) แนวทางตามที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อควายไทยเทียบเท่ากับความเป็นไทย ควายชลบุรีก็เทียบเท่ากับความเป็นคนเมืองชลด้วย

(3) บทบาทด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิ่งควายมีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับควาย เช่น เกิดการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ควายไทยเพื่อมาอนุรักษ์ควายและประเพณีวิ่งควาย การรื้อสร้างความหมายของ “เกวียนเทียมควาย” โดยเปลี่ยนการเรียกใหม่ว่าเป็น “เกวียนกันต์” ทำให้เกวียนซึ่งเป็นของหายากใกล้สูญหายได้รับการยกระดับความสำคัญโดยการไปอิงแอบกับพุทธศาสนารวมถึงแนวคิดในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับควายและการวิ่งควาย เช่น อุปกรณ์การเลี้ยงควายต่างๆ

“ตอนนั้นเกวียนเหลือ 4-5 เล่ม จาก 13 เล่ม ผมก็มีแนวความคิดว่าควายเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีวัฒนธรรมของเรา เป็นส่วนหนึ่งของการทำไร่ไถนาของบรรพบุรุษของเรา ก็นำเสนอว่าให้แต่ละอำเภอในจังหวัดชลบุรี ให้จัดเกวียนกันขึ้นมา ยกเว้นเกาะสีชัง เพราะเป็นเกาะ ไม่มีควาย ไม่มีเกวียน ให้จัดเกวียนกันขึ้นมาให้ครบ 13 เล่ม นอกจากนี้ ผมยังมาเพิ่มพระพุทธรูปซึ่งเป็นที่พระพุทธรูปประจำจังหวัดชลบุรีเข้าไปอีก 1 เล่ม รวมเป็น 14 เล่ม ให้แต่ละอำเภอจัดมา นายอำเภอก็ต้องพาภรรยาขึ้นเกวียนมาด้วย... ของดั้งเดิมมันมี แต่ว่าหายไป เราก็มาฟื้นฟูกันใหม่”

นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

“กิจกรรมหนึ่งเกี่ยวกับควาย คือ การมอบรางวัลให้ภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับควาย ผู้ที่ทำเกี่ยวกับเครื่องมือการเกษตร อุปกรณ์การเลี้ยงควายต่างๆ เช่น การพันเชือก ควั่น สะพายควาย ทำไถ ทำคราด ทำเกวียน ทำสายไม้หวาย เรามีทำหวายหนึ่งเดียวในโลก ทำหวายเป็นภูมิปัญญาสอยงาม ช่างประติมากรรม คราดก็สวย เกวียนก็ใหญ่และสวย มีความอ่อนช้อยสวยงามทุกสิ่งทุกอย่าง เราก็เสนอให้แจกรางวัลในงานประเพณีวิ่งควาย มันเกี่ยวข้องกันอยู่”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

“เกวียนสมัยนี้เป็นเกวียนเก๋ทั้งหมด ราคาเป็นแสน แต่ใช้ว่ามีเงินจะไปหาคนทำเกวียน มันไม่มี คนที่มีฝีมือสมัยนี้ที่จะมาทำเกวียน หายาก ไม้พอหาได้อยู่ เพราะเกวียนเราทำจากไม้ประดู่ทั้งเล่ม ส่วนประกอบทุกชิ้นเป็นไม้ประดู่ มันยาก มันถึงต้องอนุรักษ์ เริ่มแรกต้องรวบรวมทำทะเบียนคนมีเกวียนก่อนว่าเป็นใคร อยู่ที่ไหน ก่อนจะขยับไปสู่เรื่องอื่น”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

(4) บทบาทด้านการอนุรักษ์ควาย

การมีประเพณีวิ่งควายท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับความทันสมัยของเมือง การทำการเกษตร การเดินทาง การขนส่งแบบใช้เทคโนโลยีจากเดิมที่เคยใช้ควาย ทำให้ควายลดจำนวนอย่างรวดเร็ว แต่การมีประเพณีวิ่งควายก่อให้เกิดกระแสการกลับมาอนุรักษ์ควายไทย โดยเฉพาะควายที่คนชลบุรีเรียกว่า “ควายสายพันธุ์ชลบุรี” ผสมกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องมีควายเป็นตัวแสดงเอกก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ควายไทย ควายไทยจากที่เป็นที่รับรู้ในฐานะสัตว์เลี้ยงพื้นบ้านของชาวนา เป็นแรงงานสำคัญในการทำนา เป็นพาหนะในการขนส่ง และการเดินทางได้กลายมาเป็นสัตว์ที่คนในชุมชนเรียกกร้อและเป็นแกนนำในการ “อนุรักษ์” เช่นเดียวกับสัตว์ป่า ผ่านการจัดตั้ง “ชมรมอนุรักษ์ควายไทย” ขึ้นมา

แนวทางตามที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อควายไทยเทียบเท่ากับความเป็นไทย ควายชลบุรีก็เทียบเท่ากับความเป็นคนเมืองชล คนเมืองชลจึงมีการร่อนนุรักษ์ควายไว้เพื่อการแข่งขันหรือการเลี้ยงไว้เพื่อเป็นเพื่อนเป็นงานอดิเรก โดยเรียกกลุ่มตนเองว่า “กลุ่มคนรักควาย” หรือ “กลุ่มนักเลงควาย” โดยการโยนเน้นให้เห็นข้อดีของควายและความเป็นเมืองชลบุรีในอดีตที่ปัจจุบันหาได้ยาก บางครั้งการใช้คำว่า “เมืองชล” หรือแม้กระทั่งคำว่า “นุรักษ์” เอง แง่มุมหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของความรู้สึกโดยหาอดีต

“แต่ก่อนบ้านบึง ควายมีมาก ควายดี ต้องควายบ้านบึง ต่อมาก็กลัวจะสูญหาย ก็เริ่มสนใจที่จะเพาะพันธุ์ โดยเฉพาะพ่อพันธุ์ที่ดีๆ มีรางวัลมา ต้องเพาะไว้”

(นายอนันต์ เฉลิมลาภ, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

“เมื่อก่อนไปไหนมีแต่ควายตั้งแต่หนองมน บางพระ พัทยาก็มีควายเยอะ แต่ก่อนพวกทางบ้านบึงที่ว่ามีควายเยอะๆ อำเภอมือง อำเภอนนทบุรี ต้องซื้อควายที่อำเภอบางละมุงไปแข่งนะ ควายบ้านผมเก่ง ควายมันเก่ง เราต้องนุรักษ์ไว้ ไม่ให้สูญหายไป”

(นายอเนก พัฒนงาม, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

“ควายมีคุณค่ามาก ควายก็เหมือนเป็นตัวแทนของความเป็นไทย ยิ่ง จ.ชลบุรี เป็นจังหวัดทำเกษตร ทำไร่นานักันมาก่อน ก็ต้องมีควาย ถ้าอยู่ชนบท ไม่มีควายก็หมดทำ ทำอะไรไม่ได้ เราต้องร่วมมือร่วมใจกันนุรักษ์ไว้”

(นายทองพิน บุญธนาวงศ์, สัมภาษณ์วันที่ 26 ตุลาคม 2559)

เมื่อสังคมหวนกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับข้าว ควายซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในการทำนาจึงมีความสำคัญไปด้วย ด้วยเกรงว่าสิ่งดังกล่าวข้างต้นจะสูญหายไป ตามการพัฒนาตามแนวทางโลกาภิวัตน์ จึงเกิดกลุ่ม “คนรักควาย” คือ ชาวนาที่ยังคงเลี้ยงควายไว้ หรือเคยเลิกเลี้ยงและกลับมาเลี้ยงใหม่ด้วยสำนึกแบบพื้นบ้าน ถือเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษโดยการนุรักษ์ควายเอาไว้

“โดยพื้นเพของผมคือพ่อแม่ทำการเกษตร และพ่อเป็นคนชอบควายแข่งก็ต่อมาที่ผม..คนรุ่นใหม่ที่จะมาเลี้ยงควายมันไม่มีหรอก สิ่งสำคัญ คือ ต้องมีใจรัก อย่างผมมี 60 ตัว เราโตมากับควาย ก็รักมัน สืบทอดต่อมาจากรุ่นพ่อ รุ่นแม่”

(นายสมศักดิ์ สวัสดิ์มงคล, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกิ่ว, สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2559)

“แต่ก่อนชาวบ้านก็ทำนาทำไร่ บ้านผมก็ทำนาทำไร่ อาศัยควายกันทุกบ้าน ทุกบ้านต้องมีควายมีเกวียน บ้านเกิดผมอยู่พญาบรรพบุรุษเป็นกำนัน เป็นผู้นำหมู่บ้าน พ่อเป็นคนที่นี่ แม่เป็นคนพญาบรรพบุรุษเป็นคนเก่าแก่ของตำบลนี้ ใช้ควายก็ต้องควายดีกว่าเพื่อน เรารัก เป็นของพ่อของแม่ ของบรรพบุรุษเรา ที่เลี้ยงอยู่ลงทุนอย่างเดียว ไม่มีกำไร กำไรคือความสุข ถ้าเราไม่ช่วยทำ เดี่ยวควายจะหมดไปจากชลบุรี”

(นายอเนก พัฒนงาม, รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2561)

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะสรุปพร้อมอภิปรายผลประเด็นหลักๆ เกี่ยวกับพลวัตการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสื่อประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์ ที่ได้สกัดมาจากสื่อประเพณีวังควายในจังหวัดชลบุรี ดังมีประเด็นต่อไปนี้

1. การสนับสนุนซึ่งกันและกันของการวังควายทั้งสองรูปแบบที่ส่งผลต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวังควายในจังหวัดชลบุรี

ถึงแม้ว่าสื่อประเพณีวังควายจะเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทเดียวกัน แต่ก็มีรูปแบบ บทบาทรวมทั้งวิธีการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน ซึ่งความหลากหลายนี้เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของสื่อพื้นบ้าน โดยประเด็นเกี่ยวกับความหลากหลายของสื่อพื้นบ้านนี้ เจริญชัย อิศรเดช (2549: 92-129) ได้กล่าวว่า หากสื่อพื้นบ้านที่หลากหลายนั้นมีการคิดเปรียบเทียบ (comparison) และจัดลำดับสูงต่ำ (hierarchy) จะเป็นการคิดแบบครอบงำทางวัฒนธรรม (hegemony) แต่หากคิดแบบเกื้อกูลส่งเสริมกัน จะเป็นการคิดถึงในแง่มุมของศักดิ์ศรีที่เท่ากัน จะมีประโยชน์ในการผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อพื้นบ้านให้ยืนยาวต่อไป

การผลิตซ้ำและสืบทอดวัฒนธรรมสื่อประเพณีวังควายที่จัดที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 จะเป็นการผลิตซ้ำและการสืบทอดเพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวนอกชุมชน โดยให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ในขณะที่การผลิตซ้ำและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีวังควายที่จัดที่สนามรอบนอก จะเป็นการผลิตซ้ำและสืบทอดเพื่อประโยชน์ด้านการสร้างความบันเทิงในฐานะเกมกีฬาและการแสดงอัตลักษณ์ของคนชลบุรี มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ดู ผู้ชมซึ่งเป็นคนในชุมชนด้วยกัน โดยให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนชลบุรีที่เป็น“คนเลี้ยงควาย”

การสนับสนุนหรือความร่วมมือระหว่างการวังควายที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีและสนามรอบนอกนั้น สนามรอบนอกหรือ “สนามภูธร” ตามที่นักเลงควายบางท่านเรียกเป็นสนามแข่งที่เหมือนเป็นทั้งสนามฝึกซ้อมและสนามแข่งเพื่อสร้างประสบการณ์ให้แก่ควายและจ๊อกก็ก่อนที่จะมาสู่การวังควายที่สนามหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีซึ่งสนามนั้นเปรียบดั่ง “สนามเกียรติยศ” สำหรับนักเลงควายทุกคน หากควายตัวใดชนะเลิศที่สนามนี้จะได้รับทั้งเงินทอง ชื่อเสียงและเกียรติยศ และมูลค่าของควายจะ “ดีด” ตัวสูงขึ้น

ประเพณีวิ่งควายหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีมีความน่าสนใจ มีควายมาเข้าร่วมทั้งในขบวนแห่และควายที่ลงวิ่งแข่งจำนวนมากก็ด้วยการสนับสนุนของนักวิ่งควายจากสนามรอบนอก และการวิ่งควายจากสนามรอบนอกจะมีสีสันและมีความเข้าใจหากมีควายที่ได้รางวัลจากสนามเมืองชลบุรีมาร่วมลงสนามด้วย

ดังนั้น ความร่วมมือและการสนับสนุนซึ่งกันและกันดังกล่าวของการวิ่งควายทั้งสองรูปแบบจึงส่งผลทำให้การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายในจังหวัดชลบุรีมีความเข้มแข็งมากขึ้น เฉกเช่น การสืบทอดเอ็งกอกในจังหวัดชลบุรีที่มีการสืบทอดอยู่ 2 สาย สายแรก คือ การสืบทอดเอ็งกอกที่ศาลเจ้าเขียนชื่อซึ่งเป็นการสืบทอดแบบดั้งเดิมที่เน้นสืบทอดกับกลุ่มผู้ใหญ่โดยต่อยอดอัตลักษณ์ของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน ในขณะที่อีกสาย คือ การสืบทอดเอ็งกอกที่โรงเรียนที่เน้นสืบทอดกับเด็ก ๆ ซึ่งจะเน้นการปรับประยุกต์รวมทั้งการขยายกลุ่มผู้ชมไปยังกลุ่มคนนอกชุมชนรวมทั้งนักท่องเที่ยว เพราะการแสดงเอ็งกอกของกลุ่มเด็ก ๆ จะสอดคล้องกับรสนิยมของชนชั้นกลางมากกว่า (สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์, 2558)

2. การผลิตซ้ำประเพณีวิ่งควายในรูปแบบของประเพณีประดิษฐ์

ประเพณีประดิษฐ์หรือ The invented of tradition นั้น คือ การสร้างวิถีปฏิบัติบางอย่างโดยพยายามอ้างอิงองค์ประกอบหรือที่มากับสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคม เช่น ตำนาน ประเพณี พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างวิถีปฏิบัติแบบใหม่ที่สูงขึ้นกับสิ่งที่ถูกอ้างอิงนั้น หรือวิถีปฏิบัติที่สร้างขึ้นอาจมีได้มีที่มาจากอดีตแต่มีบางสิ่งที่สังคมคุ้นเคย เป็นผลให้สังคมยอมรับวิถีปฏิบัติที่สร้างขึ้นใหม่นี้ และวิถีปฏิบัตินี้บางครั้งอาจแตกต่างจากข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ชุมชนใดหรือใครเป็นผู้ริเริ่ม (Eric Hobsbawn & Terence Ranger, 1983: 1-2 อ้างในวัชรภรณ์ ดิษฐ์ปั้น, 2558: 175)

หากพิจารณาการวิ่งควายจากเดิมเป็น “กิจกรรมฉลองงานบุญวันออกพรรษาที่มีการเทศน์มหาชาติ” เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของงานออกพรรษา ไปสู่การผลิตซ้ำกลายเป็น “เทศกาลประเพณีวิ่งควาย” ที่พยายามสร้างเรื่องเล่าผูกโยงเรื่องราวกับพุทธศาสนาซึ่งเป็นมิติของพิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับการวิ่งควายรวมทั้งการสร้างอัตลักษณ์โดยผูกโยงกับคำขวัญประจำจังหวัด เพื่อเป้าหมายทางด้านการท่องเที่ยวซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งในการกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดชลบุรีเป็นสำคัญ เราจึงจะมองเห็นพลวัตของการผลิตซ้ำการวิ่งควายที่มีลักษณะไม่หยุดนิ่ง มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทที่เปลี่ยนไปในรูปแบบประเพณีประดิษฐ์

ปรากฏการณ์การผลิตซ้ำและสืบทอดประเพณีวังควายหากอธิบายตามแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ ทำให้มองเห็นการผลิตซ้ำและการสร้างใหม่เกี่ยวกับประเพณีในสังคมไทย โดยนำเอาเรื่องอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญ ส่งผลให้ความหมายของประเพณีแบบประดิษฐ์นี้มีส่วนที่เชื่อมโยงและสามารถแสดงให้เห็นการเปลี่ยนผ่านไปมาระหว่างโลกจิตวิญญาณ (sacred world) และโลกสามัญ (secular world) การผลิตซ้ำประเพณีวังควายในฐานะประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นการประยุกต์ใช้ “ของเก่า” ในเงื่อนไขใหม่หรือภายใต้บริบทใหม่ มีการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่ ทั้งนี้จุดประสงค์ใหม่ของประเพณีประดิษฐ์ที่ถูกผลิตซ้ำอาจไม่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อทางศาสนา หรืออาจมีการหยิบยืมความคิดความเชื่อทางศาสนาเข้ามาผสมปะปนแล้วสร้างขึ้นใหม่ก็ได้ แต่ทว่าสาระสำคัญหรือเป้าหมายหลักของการผลิตซ้ำประเพณีอยู่ที่เรื่องราวทางสังคมมากกว่า (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2558: 252) ลักษณะการผลิตซ้ำวัฒนธรรมดังกล่าวถือเป็นชุดความคิดหรืออุดมการณ์ของการเมืองเชิงวัฒนธรรมเพื่อชี้ให้เห็นว่าการผลิตซ้ำประเพณีวังควายมีลักษณะพลวัต ตลอดจนมีนัยทางสังคมและบทบาทความหมายทางวัฒนธรรม

การที่ประเพณีวังควายพยายามที่จะปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมแนวคิดที่เป็นเรื่องทางโลกมากขึ้น โดยลดความสำคัญของ “วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา” ให้กลายเป็นเรื่อง “การเมืองวัฒนธรรม” แทน ดังเช่นมีการเพิ่มบทบาทหน้าที่ของประเพณีวังควายในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หรือเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างตัวตนความเป็นพลเมืองแห่งรัฐชาติหรือเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมท้องถิ่นนิยมหรือใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศและการทำให้วัฒนธรรมประเพณีได้กลายเป็นสินค้า

ภายใต้กรอบแนวคิดที่สังคมเท่ากับรัฐชาติทำให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมทับซ้อนกับพื้นที่ทางการเมือง ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการเมืองเท่ากับสังคมและเท่ากับวัฒนธรรม ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นผลผลิตของรัฐชาติ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2556: 282) ดังนั้น จึงส่งผลให้ประเพณีวังควายจากเคยเป็นกิจกรรมประเพณีของ “ชุมชน” ซึ่งคนในชุมชนต้องช่วยเหลือกันและกันในการดำเนินการไปสู่การเป็นกิจกรรมของกลุ่มการเมืองแห่งรัฐที่อยู่ในรูปขององค์กร (ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน) ที่สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ที่ “กลุ่มชาวบ้าน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือและให้ความสำคัญแก่รัฐ เพราะต้องพึ่งพิง “กลุ่มรัฐ” ในการสร้างประเพณีขึ้นมา อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของ

รูปแบบและเนื้อหา จากประเพณีแบบจารีต (custom) ไปสู่การเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” (invented tradition) ภายใต้กลไกของอำนาจความเป็นรัฐชาติดังกล่าว

ในขณะที่ศิราพร ณ ถลาง(2558, 361- 363) กล่าวถึงการท่องเที่ยว เศรษฐกิจทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ว่าเป็นบริบทและปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการผลิตซ้ำประเพณีจนกลายเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” เพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ จนอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมทั้งหลายที่นักท่องเที่ยวได้ดูได้ชมนั้นไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ในฐานะ “พิธีกรรม” เท่าใดนัก หากแต่มีบทบาทหน้าที่ใน “การแสดง” มากกว่า ดังนั้น จึงพบว่าในบรรดาประเพณีพิธีกรรมปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นประเภท “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่เป็นการประยุกต์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิมนำมาใช้ในบริบทใหม่ๆ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ

3. การผลิตซ้ำและการสืบทอดสื่อประเพณีวังควายตามแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำวัฒนธรรม

หากวิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำวัฒนธรรมของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมนั้น เกิดขึ้นจากการนำเอาวัฒนธรรมเก่าหรือวัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีตมาผลิตซ้ำ กระบวนการดังกล่าวประกอบด้วยการรักษาของดั้งเดิมเอาไว้บางส่วน และมีการดัดแปลงเพิ่มเติมสิ่งใหม่บางอย่างในวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีแต่ละอย่าง เนื่องจากวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นใหม่ทุกวัน วัฒนธรรมที่ได้รับการผลิตซ้ำเท่านั้นจึงจะสามารถสืบทอดและดำรงอยู่ได้ในสังคม จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการสืบทอดและการผลิตซ้ำของประเพณีวังควาย/ การวังควาย ทั้งสองรูปแบบ คือ ประเพณีวังควายที่จัดที่สนามกีฬาหน้าเทศบาลเมืองชลบุรีซึ่งเป็นรูปแบบในลักษณะประเพณีวังควายที่พยายามสืบทอดและผลิตซ้ำในพื้นที่เดิม และรูปแบบที่สองคือ การวังควายตามสนามต่างๆ นอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นการวังควายที่มีการเปลี่ยนแปลงบางประการและ/ หรือเปลี่ยนใหม่ โดยปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ รูปแบบ ขั้นตอนองค์ประกอบในพิธี บทบาทหน้าที่

กาญจนา แก้วเทพ (2545: 214-219, 233-236) ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภค และผลิตซ้ำโดยคนในสังคมกลุ่มต่างๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไป

จากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไปผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม

การที่ประเพณีวิ่งควายได้รับการสืบทอดและผลิตซ้ำทั้งในรูปแบบ-บริบทแบบเดิม และในรูปแบบ-บริบทใหม่ หรืออาจจะเป็นการผลิตซ้ำในบริบทใหม่ที่เป็นพื้นที่เดิม คือยังคงอยู่ในจังหวัดชลบุรีและพื้นที่ข้างเคียงเช่นจังหวัดระยอง แต่ก็เป็นกรนำมาผลิตซ้ำด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ เช่น การวิ่งควายเพื่อความสนุกสนาน เพื่อสร้างเครือข่าย/ ความสัมพันธ์ เป็นชุมชนในจินตนาการของผู้เลี้ยงควายที่รักและร่วมต่อสู้เพื่อให้ควายได้มีพื้นที่ยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในจังหวัดชลบุรีให้สมกับที่เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัดและเพื่อการยังคงอนุรักษ์ควายไทย ฯลฯ รวมทั้งทำให้สื่อประเพณีวิ่งควายยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อคนในสังคม โดยเฉพาะกับคนชลบุรีโดยเฉพาะบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์และการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ๆ ผ่านชุมนุมควายต่างๆ

4. การผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควายในบริบทที่โลกาภิวัตน์ปะทะท้องถิ่นนิยม

เมื่อประเพณีไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวหรือเป็นสิ่งที่ต้องอนุรักษ์แช่แข็ง ชุมชนสามารถที่จะปรับเปลี่ยนประเพณีได้ตลอดเวลา ทำให้สามารถสืบทอดและผลิตซ้ำประเพณีในรูปแบบประยุกต์ที่สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ดังประเพณีวิ่งควายที่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้ตอบรับกับโลกาภิวัตน์ที่เข้ามา สิ่งที่ปรับเปลี่ยนที่ได้ชัดเจนคือ การเพิ่มรูปแบบของการวิ่งควายจากการวิ่งในรูปแบบของประเพณีมาสู่การเล่น/เกมกีฬา ซึ่งเป็นการนำการวิ่งควายมาปรับใช้ให้เข้ากับการตอบโต้เรื่องอัตลักษณ์ “คนเมืองชล” ที่กำลังจะถูกกลืนกลาย แต่การปรับโดยการเพิ่มรูปแบบการเล่น/เกมกีฬาเข้าไป แสดงว่าชุมชนต้องมีทุนมากพอที่จะบริหารจัดการรูปแบบใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นมา โลกาภิวัตน์จึงเหมือนเหรียญสองด้าน ด้านหนึ่งเหมือนจะกลืนกลายวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน แบบเดียวกัน แต่อีกด้านหนึ่งโลกาภิวัตน์ก็ก่อให้เกิดการเผยตัวของวัฒนธรรมท้องถิ่นจำนวนมากที่มุ่งขยายอัตลักษณ์ที่แตกต่างออกมา

รูปแบบการต่อรองกันระหว่างโลกาภิวัตน์กับประเพณีซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมจึงไม่ได้มีลักษณะขัดแย้งหรือครอบงำซึ่งกันและกัน วิธีคิดของ “คนเมืองชล” คือเก็บไว้ทั้งสองแบบ คือ การวิ่งควายที่ปรับไปตามโลกาภิวัตน์ที่ตอบวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็กลับไปฟื้นฟูการวิ่งควายแบบเดิมที่

ไม่มีพิธีการในรูปแบบของการละเล่น/เกมกีฬาเพื่อความบันเทิงกลับคืนมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีทุนของคนเมืองชลในหลากหลายมิติทั้งทุนวัฒนธรรม ทุนสังคม และที่สำคัญคือทุนเศรษฐกิจ

ประเพณีวิ่งควายในยุคโลกาภิวัตน์จึงเป็นประเพณีที่มีการนำเอาระบบการจัดการแบบสมัยใหม่ (การสร้างมาตรฐานและการจัดการความเสี่ยง การใช้ระบบการควบคุมผ่านการสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการ การมีสถาบันสมัยใหม่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมและการใช้ระบบตัวแทนเข้ามาใช้ ชาวชุมชนและเทศบาลมีบทบาทในการจัดงาน มีการรื้อฟื้นกิจกรรมบางอย่าง สร้างกิจกรรมใหม่หรือแม้แต่การลดทอนกิจกรรมบางอย่าง ดังเช่นงานบุญบั้งไฟที่มีการลดสัญลักษณ์ทางเพศเพื่อตอบสนองอุดมการณ์สมัยใหม่ สร้างความเป็นนานาชาติ อย่างไรก็ตามงานบุญบั้งไฟก็ยังคงรูปแบบประเพณีดั้งเดิมบางส่วนไว้ซึ่งทำให้ยังคงรูปแบบประเพณีดั้งเดิมบางส่วนไว้ได้ (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2554)

ดังนั้น แม้ว่าด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ที่พยายามจะกลืนกลายความแตกต่างให้กลายเป็นมาตรฐานเดียวกัน เหมือนๆกัน โดยเฉพาะจังหวัดชลบุรีซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯ ย่อมมีโอกาสที่จะถูกกระแสโลกาภิวัตน์กลืนกลายได้ง่าย แต่คนเมืองชลใช้การวิ่งควายในการสร้างอัตลักษณ์ โดยอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ สอดคล้องกับที่ศิริพร ณ ถลาง (2556: 52) กล่าวไว้ว่า “การนิยามอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของผู้คนในบริบทสังคมปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น และเป็นอัตลักษณ์ที่มีการสร้างใหม่ (constructed identity) หรือประดิษฐ์ใหม่ (invented identity) ในบริบทใหม่ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ดังนั้น แม้ว่าเมืองชลบุรีจะเป็นเมืองที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรม แต่คนเมืองชลก็ยังคงภูมิใจและต้องการแสดงอัตลักษณ์ว่าตนเป็นเกษตรกรหรือ “นักเลงควาย” อย่างชัดเจน ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อโลกาภิวัตน์มาปะทะกับท้องถิ่นนิยม

Arjun Appadurai (1996 อ้างในปฐม หงส์สุวรรณ, 2558: 308) อธิบายให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างกระแสโลกและกระแสท้องถิ่นที่นำไปสู่จินตนาการการรับรู้เกี่ยวกับโลกปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้น ปฏิกริยาที่เกิดจากการปะทะของกระแสวัฒนธรรมโลกและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะนำไปสู่การเกิดวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ ดังที่ Roland Robertson เรียกว่า กระบวนการผสมผสานโลกเข้ากับท้องถิ่น (glocalization)

ดังนั้น การไหลบ่าของโลกาภิวัตน์เข้าสู่สังคมไทย ที่ทำให้เกิดปฏิกริยาต่อต้านด้วยความหวั่นเกรงว่า “ความเป็นหนึ่งเดียวในระดับสากล” จะลบเลือนอัตลักษณ์ท้องถิ่น ไปจนหมดสิ้น การทบทวนค้นหา

“ของดี” ในท้องถิ่น เป็นไปเพื่อแสดงและรักษา “ตัวตน” และเพื่อดำเนินงานกระแสโลกาภิวัตน์อันเขียวกราก แนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่มักพบในวาทกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของหน่วยงานราชการหรือผู้เกี่ยวข้องในวงการวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม มุมมองดังกล่าวเป็นมุมมองที่ไม่สมบูรณ์ เพราะว่ามันมองแต่คุณลักษณะของโลกาภิวัตน์เพียงด้านเดียวว่าเป็นภัยคุกคามสังคม และมองความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมโลกเพียงแง่ลบเดียวว่าทั้งสองสิ่งจะต้องเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่หากเราปรับมุมมองต่อโลกาภิวัตน์ใหม่ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นหรือเปิดเผยตัวขึ้นได้เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น การรู้จักเลือกรับและปรับประยุกต์กระแสโลกาภิวัตน์ให้เข้ากับท้องถิ่น ถือเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของภูมิปัญญา ในการที่จะสืบทอดภูมิปัญญานั้นให้คงอยู่ต่อไป (ศิริพร ภักดีผาสุก, 2548: 29-35)

5. การผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวังควายเพื่อการท่องเที่ยว

ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ สังคมไทยจากเดิมที่เป็นสังคมแบบประเพณีที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น และเมื่อสังคมสมัยใหม่มีอุตสาหกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ก็ย่อมทำให้วัฒนธรรมและอุตสาหกรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญได้ด้วยเงื่อนไขของอุตสาหกรรม (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2556: 283) ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทยมีการหยิบยืมเอารากฐานทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นมาใช้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนสร้างเสริมพัฒนาในมิติทางการท่องเที่ยวของชุมชนด้วย

พลังขับเคลื่อนของกระแสสังคมสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นไทยให้เข้ามา มีกลไกสำคัญในการช่วยผลักดันพัฒนาเชิงเศรษฐกิจได้ ในยุคโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้เข้าพื้นที่ได้มาก เพราะมนุษย์เราล้วนต้องการพบเห็นสิ่งใหม่ๆ บรรยากาศใหม่ๆ ที่ไม่ซ้ำซากจำเจ บรรยากาศและกลิ่นอายแบบชนบท แบบโรแมนติกผ่านประเพณีวังควายจึงยังสามารถใช้เป็นคำตอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ประกาศให้การวังควายเป็นหนึ่งในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการที่จะช่วย “หนุนเสริม” และสร้างผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติได้อีกทางหนึ่ง

แม้ว่าประเพณีวิ่งควายที่ยังคงสืบทอดและผลิตซ้ำในจังหวัดชลบุรีแต่เป็นการผลิตซ้ำที่มีความแตกต่างจากวิถีดั้งเดิม ทั้งในแง่รูปแบบและเนื้อหาความคิด กล่าวคือ นับตั้งแต่มีการส่งเสริมรณรงค์ให้ชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวเพื่อใช้ในการสร้างเสริมรายได้ด้วยความเชื่อว่าจะสามารถพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเจริญตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในกระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ หากนับย้อนไปประมาณทศวรรษ 2530 ประเพณีวิ่งควายถูกปรับเปลี่ยนโฉมใหม่ รวมทั้งผนวกกับการที่ภาครัฐพยายามผลักดันที่จะให้แต่ละจังหวัดสร้างเอกลักษณ์เชิงวัฒนธรรมของตนขึ้นมา คนชลบุรีเลือกใช้ประเพณีวิ่งควายมาเป็นสิ่งนิยามตัวตนทางวัฒนธรรมของจังหวัดตนเอง ความพยายามเช่นนี้เกิดจากแรงผลักดันของหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทยอันเป็นหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางที่ต้องการพัฒนาประเทศโดยมุ่งเพิ่ม “ฐานการผลิต” ทางการท่องเที่ยว นั่นคือ ทำให้มีเวทีหรือพื้นที่ของการแสดงทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมให้มากขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศ นักท่องเที่ยวมีพื้นที่เดินทางไปได้อย่างหลากหลายมากขึ้นเพราะมุ่งหวังว่าผู้คนจะหลงใหลเดินทางไปเที่ยวชมงานประเพณีวิ่งควายมากขึ้นตามไปด้วย

การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นใช้ประเพณีเพื่อสร้างเอกลักษณ์หรือสร้าง “จุดขาย” ด้านการท่องเที่ยวนั้น “ททท.” ก็พยายามเลือกใช้ “ของเดิม” แต่มีการแปรรูป เพิ่มสีสัน ดัดแปลง ปรับแต่ง และปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนให้เหมาะสมกับการเป็น “การแสดงเชิงวัฒนธรรม” ไม่ใช่ “การประกอบกิจกรรมเชิงพิธีกรรมทางศาสนา” ดังที่ปฐม หงส์สุวรรณ (2558: 256-257) ยกตัวอย่างประเพณีบุญหลวงที่อดีตเน้นการบวงสรวงบูชาพระธาตุศรีสองรักและเน้นนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้นำพิธีกรรมอย่าง “เจ้ากวนและนางเทียม” ก็ถูกปรับภาพให้เน้นไปที่เรื่องการละเล่นผีตาโขนแทน ดังเช่นประเพณีวิ่งควายที่จากเดิมเป็นเพียงการละเล่นสนุกสนานในช่วงวันออกพรรษาซึ่งเป็นวันพระใหญ่ที่จะจัดให้มีเทศน์มหาชาติ แต่ปัจจุบันประเพณีวิ่งควายกลายเป็นประเพณีระดับจังหวัดที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้การสนับสนุนจึงเป็นการเปลี่ยนจุดเน้นจากการเทศน์มหาชาติในวันออกพรรษามาเป็นการวิ่งควายเข้ามาแทนที่

ด้วยเหตุที่ประเพณีส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเวทีการท่องเที่ยวให้กับชุมชนโดยมีผู้สนับสนุนหลักนั่นคือ องค์กรภาครัฐและเอกชนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มชาวบ้านเป็นหลักเหมือนในอดีต อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) เสนอให้เห็นว่า ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนโดยพหุนิยมโลกมีผลทำให้สรรพสิ่งต่างๆ ได้กลายเป็นสินค้า และสิ่งที่ไม่เคยเป็นสินค้ามาก่อนก็เริ่ม

แปรเปลี่ยนเป็นสินค้าได้ทั้งสิ้น แม้ว่าหลายสิ่งหลายอย่างในประเพณีวังควายจะถูกผลิต/ ประดิษฐ์สร้างขึ้นมาใหม่ แต่สิ่งใหม่นี้ก็พร้อมจะถูกบิดเบือนและไม่ดำรงรักษาความเป็นดั้งเดิมเอาไว้อีกต่อไป แม้กิจกรรมบางอย่างไม่เคยดำเนินการมาก่อน เช่น การประกวดน้องนางบ้านนา ขบวนแห่ ฯลฯ แต่ก็มี ความพยายามสร้างขึ้นมาใหม่

ทั้งนี้ Eric Hobsbawm (1983 อ้างใน ปฐม หงส์สุวรรณ, 2558: 268-269) อธิบายว่า ประเพณีประดิษฐ์ใหม่ๆ เหล่านี้เป็นกระบวนการผลิตประเพณีในลักษณะแบบตลาดๆ นั่นก็คือ มีลักษณะที่เป็นประเพณีแบบไหลๆ ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดเป็นหลัก ซึ่งทำให้ประเพณีมีความยืดหยุ่น ไม่แน่นอนตายตัวเสมอไป นั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวของสื่อประเพณีในยุคปัจจุบันที่ได้ดำรงคงรูปแบบอย่างตายตัวเหมือนกับถูก “แช่แข็ง” ไว้ตลอดไปซึ่งสะท้อนในการผลิตซ้ำประเพณีท้องถิ่นอย่างเช่นการวังควายเพื่อใหกลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยการปรับเปลี่ยนนำเอาประเพณีซึ่งเป็นสื่อวัฒนธรรมมาสร้างความหมายใหม่ เช่น การอ้างถึงการวังควายที่วังเพื่อให้รัชกาลที่ 6 ทอดพระเนตร ซึ่งแสดงให้เห็นการผสมผสานเรื่องต่างๆ ให้เป็นข้อมูลอ้างอิงเพื่อสร้างการจูงใจ

สำหรับการท่องเที่ยวของไทยแล้ว สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวประเทศไทยนอกจากธรรมชาติและปูชนียสถานแล้ว ยังรวมไปถึงวิถีชีวิตของคนไทยอีกด้วย ดังคำกล่าวว่า “การท่องเที่ยวของไทยนับว่าพึ่งพิงการขาย “วิถีไทย” อย่างยิ่ง “วิถีไทย” ที่ว่าก็คือ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของเรานั่นเอง...” (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2554: 60) เมื่อเป็นเช่นนี้ ประเพณีพิธีกรรมจึงเป็น “เครื่องมือ” สำคัญในการจัดการการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวก็เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดพลวัตในการนำเสนอประเพณี กระแสความนิยมในการท่องเที่ยวโดยเฉพาะการรณรงค์ให้ “ท่องเที่ยววิถีไทย” การจัดการระดับองค์กร เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ประกอบกับนโยบายและงบประมาณสนับสนุนของภาครัฐจึงกลายเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหาในการผลิตซ้ำประเพณีในปัจจุบัน

เมื่องานประเพณีระดับจังหวัดจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด รูปแบบการจัดงานจึงมีการปรับเปลี่ยน มีการเพิ่มขบวนแห่ต่างๆ เพื่อสร้างความอลังการและความประทับใจให้นักท่องเที่ยว ประเพณีวังควายที่ชลบุรีก็เช่นกัน ในแง่การนำเสนอประเพณีในบริบทการท่องเที่ยวและตามนโยบายของ

ภาครัฐจึงทำให้ประเพณีกลายเป็นงานเทศกาล (festival) และทำให้ประเพณีกลายเป็นการแสดง (performance)

ด้วยบริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว เป็นปฐมเหตุที่ทำให้คนทั้งโลกติดต่อกันและเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆ ทั่วโลก เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับสังคมอื่นจึงส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณีไทย เพราะทำให้เกิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว เนื่องจากเป็น “ทุนวัฒนธรรม” ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านกลายเป็นสินค้าที่ขายได้และมีมูลค่าเพิ่ม (value added) บริบททางสังคมเช่นนี้ทำให้มีการรื้อฟื้น ผลิตซ้ำวัฒนธรรมหรือสร้างวัฒนธรรมใหม่เพื่อสร้างอัตลักษณ์ผ่านประเพณีต่างๆ (ศิราพร ณ ถลาง, 2558: 386)

6. กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในการผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวังควายในยุคโลกาภิวัตน์

กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่เข้าร่วมในการผลิตซ้ำประเพณีวังควาย พบว่ามีหลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มองค์กรรัฐ กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มผู้ขายสินค้า กลุ่มนักท่องเที่ยว ทั้งหมดล้วนมีส่วนเป็น “ผู้ร่วมแสดง” ในเวทีประเพณีวังควายมากบ้างน้อยบ้างต่างกัน ส่วนบทบาทหน้าที่ของผู้ร่วมมีทั้งผู้เข้าร่วมในประเพณีและผู้สังเกตการณ์ในพิธีซึ่งเรียกในภาษาทางการท่องเที่ยวว่า “ผู้ชม (นักท่องเที่ยว)” ทั้งนี้ กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในประเพณีวังควายในปัจจุบันส่วนใหญ่จะรับบทบาทหน้าที่เป็น “ผู้ชม” มากกว่าที่จะเป็น “ผู้แสดง”

กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่สำคัญ คือ กลุ่มชาวบ้านผู้เคยเป็นเจ้าของที่ได้กลายมาเป็นเพียงผู้ชม จากเดิมที่ชาวบ้านมีบทบาทเป็นเจ้าของการละเล่นวังควาย แต่เมื่อการละเล่นวังควายถูกยกระดับเป็นประเพณีวังควาย บทบาทความเป็นเจ้าของประเพณีของกลุ่มชาวบ้านกลับถูกลดทอนลง เพราะชาวบ้านกลายเป็นเพียงผู้ชมหรือบางทีกลายเป็น “กลุ่มผู้ใช้แรงงาน” ที่หน่วยงานของรัฐได้ว่าจ้างวัสดุอุปกรณ์ชิงประเพณีขึ้นมาเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ภาครัฐจ้างเกวียนกันทม์ที่มาจากที่ต่างๆ หรือให้ชาวบ้านจัดขบวนแสดงศิลปวัฒนธรรมโดยภาครัฐจะให้เงินสนับสนุนเพื่อใช้จ่ายในการจัดแสดงขึ้นมา อนึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการทำสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณี แต่เมื่อมีการแสดงแล้ว กลุ่มชาวบ้านเหล่านี้จะเดินทางมาชื่นชมมาสัมผัสความงดงามหรือความสนุกสนานของประเพณีวังควาย ในฐานะที่ตนเองนั้นเป็นเพียง

“นักท่องเที่ยวน” ที่ได้เข้ามาชมประเพณีขององค์ภครรัฐและภาคเอกชนที่ได้แปรบทบาทกลายเป็น “เจ้าของ” ที่ได้ผลิตซ้ำประเพณีให้แก่กลุ่มชาวบ้านขึ้น

บทบาทในฐานะเจ้าของของหน่วยงานภาครัฐสะท้อนอยู่ในขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกันที่ที่แบ่งเป็นอำเภอต่างๆ ที่อิงอยู่กับการตั้งชื่อตามหลักของภูมิรัฐศาสตร์ เช่น อำเภอเมือง อำเภอบ้านบึง อำเภอพนัสนิคม อำเภอสัตหีบ ฯลฯ แม้ชาวบ้านจะต่อรองในการจัดแข่งวิ่งควายนอกในสนามรอบนอกนอกเหนือจากงานประเพณีที่จัดในตัวเมือง ซึ่งเป็นการแข่งขันที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของ โดยจะมีคำเรียกชื่อกลุ่มที่สามารถสะท้อนความคิดเชิงวัฒนธรรมได้ เช่น ชุ่มก้านันดำ ชุ่มผู้ใหญ่สมศักดิ์ ชุ่มเหมือง ฯลฯ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ ปฐม หงส์สุวรรณ (2558: 295) กล่าวว่า มันเป็นการแสดงให้เห็นการใช้วาทกรรมแห่งรัฐที่ได้เข้ามาแทรกแซงและครอบงำโลกทัศน์ตามวิถีคิดแบบพื้นบ้านท้องถิ่นเอาไว้ด้วยซ้ำ

การวิ่งควายในครั้งก่อนเป็นเพียงแคกิจกรรม/ การละเล่นเสริมจากประเพณีทำบุญ ฟังเทศน์ มหาชาติในวันออกพรรษา ซึ่งความสำคัญของผู้เล่นอยู่ที่พระซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แต่ทว่าการวิ่งควายซึ่งเป็นเรื่องทางโลกในปัจจุบันถูกยกระดับความสำคัญมากกว่าการทำบุญ ฟังเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นเรื่องทางธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว เมื่อความมุ่งเน้นของงานประเพณีวิ่งควายมุ่งเน้นไปที่กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจึงต่างมุ่งไปที่ส่วนขยายของเรื่องทางโลก (secular world) โดยลดทอนโลกทางธรรมลง (sacred world)

แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะมีบทบาทในการเป็น “เจ้าของ” ในการผลิตซ้ำประเพณีวิ่งควาย แต่ถึงกระนั้นหน่วยงานภาครัฐก็มีข้อจำกัดหลายประการในการผลิตซ้ำ เช่น งบประมาณ ภาระงานที่มีจำนวนมาก บุคลากรที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่น แม้ว่าการวิ่งควายจะถูกยกระดับให้เป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว แต่ในมุมมองของชาวบ้านที่เคยเป็นเจ้าของสื่อประเพณีวิ่งควายที่ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนสิ่งต่างๆมากกว่านั้นจนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งกัน เช่น การเพิ่มความยิ่งใหญ่ของการจัดงาน การเพิ่มกิจกรรมในงานประเพณี การเพิ่มเงินรางวัลสนับสนุน ฯลฯ ซึ่งการเพิ่มกิจกรรมต่างๆ บางครั้งก็เกิดคำถามว่า การกระทำเช่นนี้ถือเป็น “การสร้างสรรค์” หรือ “การทำลาย” ต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในแบบจารีตดั้งเดิม

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่นในพิธีเปิดมีผู้ว่าราชการจังหวัด รัฐมนตรี (ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น) นายกเทศมนตรี ฯลฯ มาเป็นผู้เปิดงาน โดยมีนายอำเภอและภริยาจากทุกอำเภอเข้าร่วมงาน งานประเพณีวิ่งควายจึงไม่ได้เป็นเพียงเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ทว่าพิธีเปิดที่ยิ่งใหญ่ ยาวนานยังมีนัยเชื่อมโยงกับการสร้างฐานอำนาจการเมืองของกลุ่มนักการเมืองและข้าราชการในท้องถิ่นเป็นหลักด้วย ประเพณีวิ่งควายจึงถูกผลิตซ้ำโดยเชื่อมโยงกับการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง โดยชาวบ้านจะกลายเป็น “ผู้ชม” หรือผู้เข้าร่วมมากกว่าจะเป็นผู้แสดงที่มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นเจ้าของประเพณีเหมือนเช่นในอดีต

การที่หน่วยงานราชการเข้ามาช่วยจัดงาน อาจมองได้ทั้งสองด้าน คือ ด้านหนึ่งทำให้คนชลบุรีมีความภาคภูมิใจว่ารัฐไทยเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของท้องถิ่น แต่หากมองอีกด้านหนึ่ง ดูเหมือนว่าวัฒนธรรมของท้องถิ่นไม่ใช่วัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกต่อไป ชุมชนไม่ได้มีอิสระ (autonomous) ในวัฒนธรรมของตนเองอย่างเต็มที่เพราะอยู่ในภาวะที่มี “การดูแลจากภาครัฐ” นอกจากนี้ยังมองได้อีกว่า งานวิ่งควายไม่ใช่งานเฉพาะของคนชลบุรีเท่านั้นอีกต่อไป เพราะมีคนนอกและนักท่องเที่ยวเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2558: 372-374) กล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยว่าได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอในบริบทงานของราชการและบริบทการท่องเที่ยวไปเสียหมด ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ประเพณีพิธีกรรมเป็นเรื่องของชุมชนมากกว่าในปัจจุบันนี้ ดังนั้น ประเพณีจึงไม่ใช่ประเพณีระดับชุมชนอีกต่อไป แต่กลายเป็นงานระดับจังหวัด ผู้จัดงานก็ไม่ใช่ “คนใน” แต่เป็น “คนนอก” ชุมชน การจัดประเพณีจำนวนมากทุกวันนี้ไม่ได้อยู่ในมือชาวบ้านอีกต่อไปแต่จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ผู้เป็นประธานในประเพณีแทนที่จะเป็นผู้ใหญ่ในระดับหมู่บ้านก็เป็นนายกอบต. นายก อบจ. ผู้ว่าราชการจังหวัด จึงทำให้ประเพณีราษฎร์กลายเป็นประเพณีของรัฐ

7. การผลิตซ้ำและสืบทอดสื่อประเพณีวิ่งควายกับการเป็นที่พึงทางใจในยุคโลกาภิวัตน์

จากเรื่องเล่าและความเชื่อ ความศรัทธาว่าการวิ่งควายจะช่วยป้องกันไฟไหม้ตลาด ประเพณีการวิ่งควายจึงกลายเป็นที่พึ่งทางใจหรือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวตลาด ไฟไหม้ตลาดอาจจะเป็นเพียงคำสุปรวมถึงความวิตกกังวลหวาดหวั่นกับสภาพชีวิตปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอนนานาประการ ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่ช่วยขจัดปัดเป่าความรู้สึกดังกล่าวกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและปฏิบัติสืบทอดกันมา การวิ่งควายจึงเป็นพิธีกรรมที่ต้องมีขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ

ให้แก่ชาวบ้านร้านค้าตลาดซึ่งบทบาทนี้เป็นบทบาทที่สำคัญที่สื่อสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนหรือสื่อใหม่ไม่สามารถทดแทนได้

ด้วยสภาพสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ที่ไม่แน่นอน ชีวิตที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงต่างๆ เช่นอุบัติเหตุ ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ ปัญหาและอุปสรรคในชีวิต สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยอันตรายความเสี่ยง และสภาพชีวิตที่ไม่แน่นอนเช่นนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การวิ่งควายยังคงสืบทอดและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ดังที่ศิริพร ณ ถลาง (2552: 340-341,365) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้แก่บุคคลในสังคมว่า “ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมถือว่า พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจและให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความไม่แน่ใจ ไม่สบายใจ มนุษย์ก็จะทำพิธีบนบานศาลกล่าวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือ เช่น ชาวนาบนบานต่อแถนให้ฝนตก บนบานต่อแม่ขวัญข้าวหรือแม่โพสพให้ข้าวออกงาม...พิธีกรรมจึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างดี มีความมั่นคงทั้งทางด้านจิตใจและสังคม” ทศนะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นหน้าที่สำคัญของประเพณี นั่นคือ การช่วยให้ผู้คนมีความมั่นคงทางจิตใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะประเพณีและพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอรับรองให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจได้

ประเพณีวิ่งควายจึงเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาของชาวชลบุรีที่สามารถตอบสนองและเติมเต็มภาวะจิตใจของผู้คนในปัจจุบันที่ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความเสี่ยงและความแปรปรวนต่างๆของสภาพชีวิตในปัจจุบัน ดังเช่นพิณนิมิตพระอุทิศที่เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน อันเนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพระอุทิศว่ามีฤทธาานุภาพมากจนสามารถที่จะป้องกันฝน การนิมนต์หรือแห่พระอุทิศในช่วงภาวะฝนแล้งจึงเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวบ้านได้ว่าจะช่วยแก้ปัญหาภัยแล้งได้ พิณนิมิตพระอุทิศในวัฒนธรรมอีสานและเหนือจึงมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงเข้มแข็งทางด้านจิตใจให้แก่กลุ่มบุคคลในสังคม ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน (วัชรภรณ์ ดิษฐปัญ, 2558: 155-156)

8. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีวิ่งควายกับการอนุรักษ์ควาย

การมีประเพณีวิ่งควายท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับความทันสมัยของเมือง การทำการเกษตร การเดินทาง การขนส่งแบบใช้เทคโนโลยีจากเดิมที่เคยใช้ควาย ทำให้ควายลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว แต่การมีประเพณีวิ่งควายก่อให้เกิดกระแสการกลับมาอนุรักษ์ควายไทย โดยเฉพาะควายที่คนชลบุรีเรียกว่า “ควายสายพันธุ์ชลบุรี” ผสมกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องมีควายเป็นตัวแสดงเอกก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ควายไทย ควายไทยจากที่เคยเป็นที่รับรู้ในฐานะสัตว์เลี้ยงพื้นบ้านของชาวนา เป็นแรงงานสำคัญในการทำนา เป็นพาหนะในการขนส่งและการเดินทางได้กลายมาเป็นสัตว์ที่คนในชุมชนเรียกขานและเป็นแกนนำในการ “อนุรักษ์” เช่นเดียวกับสัตว์ป่า ผ่านการจัดตั้ง “ชมรมอนุรักษ์ควายไทย” ขึ้นมา

แนวทางตามที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อควายไทยเทียบเท่ากับความเป็นไทย ควายชลบุรีก็เทียบเท่ากับความเป็น “คนเมืองชล” แม้ว่าแนวทางการอนุรักษ์จะไม่ได้เป็นดังที่ พาชวิญ สดัมภรัตน์ (2557: 194-197) เสนอไว้ คือ มี 2 แนวทาง ได้แก่ (1) เสนอให้ชาวนากลับไปมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ใช้ควายเป็นแรงงานในการเกษตร และ (2) ข้อเสนอให้พัฒนาปรับปรุงพันธุ์ควายเพื่อการบริโภคเนื้อ แต่การอนุรักษ์ควายไทยของคนเมืองชล คือ การอนุรักษ์ไว้เพื่อการแข่งขันหรือการเลี้ยงไว้เพื่อเป็นเพื่อน เป็นงานอดิเรก โดยเรียกกลุ่มตนเองว่า “กลุ่มคนรักควาย”, “กลุ่มนักเลงควาย” หรือ “ซุ่มควาย” โดยการโยนเน้นให้เห็นข้อดีของควายและความเป็นเมืองชลบุรีในอดีตที่ปัจจุบันหาได้ยาก บางครั้งการใช้คำว่า “เมืองชล” หรือแม้กระทั่งคำว่า “อนุรักษ์” เอง แง่มุมหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของความรู้สึกโหยหาอดีต

กระแสของชุมชนท้องถิ่นที่กลับมาหวนอนุรักษ์ควายไทยในยุคโลกาภิวัตน์ไม่ได้เป็นไปดังที่ ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2541: 34) กล่าวถึงสื่อประเพณีพิธีกรรมอย่างการทำขวัญข้าวและขวัญควายที่เปลี่ยนแปลงไปว่า “ความคิดความเชื่อและความรู้สึกนี้จะค่อยๆ หายไปเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรมและทุนนิยมมากขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์ ในอนาคต ประเพณีพิธีกรรมและคุณค่าที่ฝังงมทางจิตใจที่สืบทอดมาในวัฒนธรรมข้าว ก็จะเหลือร่องรอยแต่เพียงในตำนานไว้เล่าขานกันเท่านั้น”

บทสรุป

การสืบทอดประเพณีวิ่งควายที่ดำรงอยู่ในจังหวัดชลบุรีในปัจจุบันมีลักษณะที่เป็นพลวัต ทั้งในลักษณะของการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของประเพณีให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันและการประยุกต์ใช้ประเพณีในบริบทใหม่ ในด้านการของการปรับเปลี่ยนรายละเอียดประเพณี จะเห็นว่าบริบทของการท่องเที่ยวมีผลต่อการขยายตัวและรูปแบบการจัดประเพณีวิ่งควายในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ มีการตกแต่ง

ขบวนแห่ควายเทียมเกวียนกันด้วยอย่างสวยงาม โดยขบวนแห่จะแห่รอบตลาดในตัวเมืองชลบุรี มีการเชิญเครื่องบวงสรวง ส่วนกลางคืนก็มีการแสดงรื่นเริงมีทั้งนักร้อง ดนตรี การออกงานวัด

การปรับเปลี่ยนประเพณีวิ่งควายเกิดขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่การท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทในประเพณีมากขึ้น เมื่อการท่องเที่ยววัฒนธรรมเป็นจุดขายที่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้ ทำให้ส่วนราชการ ภาคเอกชนได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์รูปแบบของประเพณีให้มีสีสันและน่าตื่นตาตื่นใจในสายตาของนักท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเห็นได้ชัดจากขบวนแห่ควายที่มีการตกแต่งควายอย่างสวยงาม หรือเรียกว่า “ควายแฟนซี” การแห่ควายนี้เป็นส่วนเพิ่มขึ้นมา ขบวนแห่นี้มีบทบาทเป็นพื้นที่แสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ทำให้ส่วนราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรูปแบบขบวนแห่ให้มีความงดงามและสร้างความสนใจของนักท่องเที่ยว

การผลิตซ้ำและสืบทอดประเพณีวิ่งควายภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ถือเป็นความพยายามที่จะดำรงรักษา พิธีกรรมและสืบทอดประเพณีในเชิง “คุณค่า” เอาไว้ให้ได้มากที่สุด ถึงแม้ผู้คนส่วนใหญ่จะมองว่าการปรุงแต่งประเพณีในปัจจุบันเหล่านี้เป็นการประดิษฐ์เพื่อสร้าง “มูลค่า” เป็นสำคัญ โดยละเลยการสร้าง “คุณค่า” แบบเดิม แต่ท้ายที่สุด เราก็จะพบว่าสื่อประเพณีเหล่านี้ล้วนช่วยตอบสนองความต้องการทางจิตใจของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น และประเพณีวิ่งควายยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการช่วยทำให้มองเห็นและเข้าใจการปรับตัวทางวัฒนธรรมซึ่งก่อให้เกิดพลังในเชิงสร้างสรรค์แก่ชุมชนท้องถิ่นได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์

1. การสืบทอดและผลิตซ้ำสื่อพื้นบ้าน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรคำนึงถึงสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม โดยเฉพาะสื่อประเพณีพื้นบ้านซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวมของคนในชุมชน การจะสืบทอดหรือผลิตซ้ำต้องคำนึงถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ที่หลากหลายในชุมชน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง

2. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องเน้นความหลากหลาย เพื่อตอบสนองบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย ความหลากหลายของสื่อพื้นบ้านแสดงให้เห็นถึงความร่ำรวยทางวัฒนธรรมและต้องส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านที่หลากหลายมีส่วนหนุนช่วยกัน การทำเช่นนี้จะทำให้การสืบทอดสื่อพื้นบ้านมีความยั่งยืนขึ้น

3. การสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สื่อพื้นบ้านสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การพลิกเหลี่ยมมุมมองบทบาทหน้าที่เพื่อทำให้สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ที่สอดคล้องกับสภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปได้จึงเป็นแนวทางหนึ่ง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับการท่องเที่ยว สื่อประเพณีพื้นบ้านของชุมชนกลายเป็นจุดดึงดูดทางการท่องเที่ยว การวิจัยเพื่อหาแนวทางการสืบทอดสื่อประเพณีพื้นบ้านเพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวโดยที่ยังคงทำให้สื่อประเพณีพื้นบ้านแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชนนั้นๆ อยู่จึงเป็นประเด็นการวิจัยที่น่าสนใจ

2. จากการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยค้นพบว่า งานวิจัยสื่อประเพณีพื้นบ้านมิใช่เพียงแค่การเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากคนในชุมชนหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในสื่อประเพณีในชุมชนเท่านั้น แต่การทำงานวิจัยยังมีบทบาทในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคม (Social practice) ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำสื่อประเพณีพื้นบ้าน ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่า ด้วยกระบวนการวิจัยทำให้ชุมชนได้หยุดคิดไตร่ตรอง ทบทวนและสะท้อนความคิดเกี่ยวกับสื่อประเพณีพื้นบ้าน จนนำไปสู่ความตระหนักถึงคุณค่าและมองเห็นบทบาทของตนเองในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการสืบทอดและผลิตซ้ำสื่อประเพณีต่อไป

3. การศึกษาสื่อประเพณีพื้นบ้าน นักวิจัยควรศึกษาแบบสหวิทยาการ คือ มีทั้งการนำความรู้ด้านการสื่อสารจากสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ และความรู้จากสาขาทางด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยาหรือความรู้จากศาสตร์อื่นๆมาใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้และมุมมองแบบรอบด้านมากขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Barker, C. (2000). *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: SAGE.
- Bhabha, H. K. (2003). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Sarup, M. (1999). *Identity culture and the postmodern world*. Edinburg University Press.
- Williams, R. (1983) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- The Folk Performing Arts in ASEAN, 4-6 Sept 2015. At Princess MahaChakriSirindhorn Anthropology Centre Bangkok Thailand. The SAC International Conference 2015.

ภาษาไทย

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). สื่อและวัฒนธรรมศึกษากับสังคมไทย. *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 23 ฉบับที่ 3 , หน้า 83 – 86.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548). ไตร่ตรองและมองใหม่ เมื่อจะใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา. *สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข*. กรุงเทพฯ: โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างสุขภาพชุมชน.
- กาญจนา แก้วเทพ, สมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ชนิษฐา นิลผึ้ง. (2558). การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีงานปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรี. ใน *ชุมชนศึกษากับสื่อดั้งเดิม*. นนทบุรี: ศูนย์สหวิทยาการชุมชนศึกษา สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คณะกรรมการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. (2550). *ประเพณีท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล.
- เชิดชาติ หิรัญโร. (2548). พลวัตพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน. ใน *ศิวพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2541). ประเพณีวิ่งควาย. ในโครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา (เดิม) มหาวิทยาลัยบูรพา. เอกสารประกอบการฝึกอบรม กลุ่มอาสาพิทักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ชลบุรี. 26-28 มีนาคม 2541.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2556). มนุษย์โรมานติค. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ธีรชัย อิศรเดช. (2549). สมรรถวิถี: สังคมพื้นบ้านกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม. ในกาญจนา แก้วเทพ (บก.). *ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข*. นนทบุรี: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.).
- นงนุช พันธุมะโอภาส. (2542). หนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง.....ประวัติชลบุรีและประเพณีท้องถิ่น ชลบุรี. กองการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี.
- บุญเดิม พันธอบและภารดี มหาจันทร์. (2522). *สำรวจสภาพสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก*. ชลบุรี: โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- บุญยสภกรณ์ อเนกสุข. (2550). *พลวัตประเพณีบุญกำฟ้าของกลุ่มชาติพันธุ์พวนในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). พลวัตและการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง. ใน ศิราพร ณ ถลาง(บรรณาธิการ). *“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2541). ขวัญข้าวขวัญควาย: ภาพสะท้อนจิตใจที่ประณีตอ่อนโยนของคนไท. ในนันทยา สว่างวุฒิธรรม (บก.). *หอไทยนิทัศน์: แหล่งสืบสานวัฒนธรรมไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: ส่วนไทยนิทัศน์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประเสริฐ รุณรา. (2558). พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตและพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). *“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2554). *การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปรียาภา ผันทางาม. (2552). *การประเมินผลประเพณีวิ่งควาย: กรณีศึกษาเทศบาลหนองไผ่แก้ว ตำบลหนองไผ่แก้ว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์. (2549). *การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- พาขวัญ สดัมภรัตน์. พัฒนาการของกระแสอนุรักษ์ควายไทย ทศวรรษ 2520-2540. *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (เมษายน-กันยายน 2557)
- ภารดี มหาขันธ์และนันท์ชญา มหาขันธ์. (2561). ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรมบางปลาสร้อย: ฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* ปีที่ 26 ฉบับที่ 50 มกราคม-เมษายน 2561.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2554). *การท่องเที่ยวไทย: จากนโยบายสู่รากหญ้า*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ลัดดา จิตตคุตตานนท์. (2552). *การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอด ประเพณีชาอินทิล*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัชรภรณ์ ดิษฐ์ปาน. (2558). การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตใน สังคมไทยปัจจุบัน. ในศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). *“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทย ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สมสุข หินวิมาน. (2548). *สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข: แนวคิดและความหมาย*. ในกาญจนา แก้วเทพ(บก.). *สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข*. กรุงเทพฯ: โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน (สพส.).
- สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์.(2555). การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเชิงกอกเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชาวไทย เชื้อสายจีนในจังหวัดชลบุรี. *วารสารศาสตร์*, 8(1), 147-164.
- สุจิตร์ งานประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี ครั้งที่ 144. สำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี
- สำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองชลบุรี. ฉบับปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ 2 (2558). *เปิดประตูสู่การเรียนรู้ เขตคาม ท้องถิ่น เทศบาลเมืองชลบุรี*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- ศิริพร ภักดีผาสุก. (2548). *ปริศนาคำทาย: ภูมิปัญญาทางภาษาและการผสมผสานทางวัฒนธรรมในยุค โลกาภิวัตน์*. ในศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). *เพลง ดนตรี ปริศนา ผ้าทอ: ภูมิปัญญาด้านการละเล่นและการช่าง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2556). “คติชนสร้างสรรค์: บทปริทัศน์บริบททางสังคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง”. *วารสาร อักษรศาสตร์* ฉบับ “คติชนสร้างสรรค์” . ปีที่ 42 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2556): 1-74.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2558). *“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร (องค์การมหาชน)

ศิริรัตน์ พรหมสิทธิพร. (2551). การศึกษาแนวคิดและแนวทางการพัฒนาประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยบูรพา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2532). การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมัย. ในสำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ. สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ:

อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (แปล). เจอรัลด์ ดี แบรีแมน (เขียน). (2549). เบื้องหลังหน้ากาก. กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วารสารประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองชลบุรี ปีที่ 18 ฉบับที่ 92 ประจำเดือนสิงหาคม-กันยายน 2559

ภาคผนวก

กำหนดการ
การจัดงานประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี ครั้งที่ 144
ประจำปี 2558
ณ บริเวณสนามหน้าที่ว่าการอำเภอเมืองชลบุรีและ
สนามหน้าศาลากลางจังหวัดชลบุรี

วันจันทร์ที่ 26 ตุลาคม – วันอาทิตย์ที่ 1 พฤศจิกายน 2558	- จำหน่ายสินค้าราคาถูก สินค้า OTOP สินค้าชุมชน มหกรรมอาหารพื้นบ้านนานาชาติ - การแสดงดนตรี ณ เวทีกลาง
วันจันทร์ที่ 26 ตุลาคม 2558 (วันวิ่งควาย) เวลา 7.00 น. เวลา 8.00 น. เวลา 9.00 น. เวลา 10.00 น.	- ขบวนเกวียนกัณฑ์ 13 กัณฑ์ จากอำเภอต่างๆ. อบจ.ชลบุรีและเมืองพัทยา ขบวนคำขวัญจังหวัดชลบุรี พร้อมกันที่บริเวณสนามกีฬาเทศบาลเมืองชลบุรี - คณะผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและแขกผู้มีเกียรติขึ้นขบวนเกวียนกัณฑ์บริเวณหน้าอาคารสนามกีฬาอเนกประสงค์เทศบาลเมืองชลบุรี เริ่มขบวนแห่ไปตามเส้นทางที่กำหนด - ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี รองผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หัวหน้าส่วนราชการ ฯลฯ สักการะพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ วัดใหญ่อินทาราม - รั้วขบวนเกวียนกัณฑ์เดินทางกลับถึงบริเวณเวทีกลาง - พิธีเปิด “ประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี ครั้งที่ 144” - ปลัดเทศบาลเมืองชลบุรีกล่าวรายงานถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานประเพณีวิ่งควาย ครั้งที่ 144 ประจำปี 2558 - ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ประธานในพิธีกล่าวเปิดงานประเพณีวิ่งควาย ครั้งที่ 144 ประจำปี 2558 - ประกวดสุขภาพควาย พ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ - <u>การแข่งขันวิ่งควายรุ่นต่างๆ</u> - ประกวดควายประเภทต่างๆ การตกแต่งควายประเภทตลก ขบขันและการตกแต่งควายประเภทสวยงาม

เวลา 13.00 น. เวลา 17.00 น. เวลา 21.00 น. เป็นต้นไป	- การแข่งขันกีฬาไทยพื้นบ้าน ปีนเสาน้ำมัน ยิ่งเป้าโดยหนังสือติดตัวว่าป่านคม ปริศนาคำทาย ตะกร้อลอดห่วง ชกมวยไทย ฯลฯ - การประกวดน้องนางบ้านนา - การประกวดสาว (เหลือ) น้อยบ้านนา - การแสดงจากศิลปินนักร้องชื่อดัง
วันเสาร์ที่ 31 ตุลาคม 2558 เวลา 8.30 น. เป็นต้นไป	- การจำหน่ายสินค้าสำหรับผู้สนใจพระเครื่อง ออกร้านจำหน่ายวัตถุมงคล พระท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี บริเวณอาคารสนามกีฬาอเนกประสงค์เทศบาลเมืองชลบุรี
วันอาทิตย์ที่ 1 พฤศจิกายน 2558 เวลา 8.30 น. เป็นต้นไป	- การประกวดพระเครื่อง พระท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี บริเวณอาคารสนามกีฬาอเนกประสงค์เทศบาลเมืองชลบุรี - การประกวดนกกรงหัวจุก บริเวณสนามกีฬาเทศบาลเมืองชลบุรี

การแข่งขันวิ่งควายที่สนามริมอ่างเก็บน้ำ ตำบลคลองกิว วันที่ 8 ตุลาคม 2559

เทศกาลประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี 1 พฤศจิกายน 2558